

*Байрамукъланъы
Фатима*

ДЖОЛОУЧУ

«Назму» деген джюрек кбанны – тамчысы,
«Поэт» деген ёз халкбыны – джалчысы.

Башмақ -

Байрамукъланы Жатилла

ДЖОЛОУЧУ

*Назмула
Баладала*

Къарачай-Черкес республика кърал китаб басма
ЧЕРКЕССК

2015

Белгили джазыучу, Къарачай-Черкес республиканы Халкъ поэти Байрамукъланы Ибрагимни къызы Фатиманы джангы китабын поэзия сайламалары къурайдыла. Темалары бла, баджарылыулары бла да энчи хыйсаблы, бир-бирлерин эниклеменген, авторну хатын, усталыгын танытхан, фахмусуну учсузкъыйырсызлыгын, теренлигин белгилеген, окъуучуну эсин, ангысын, джюрек кючюн къозгъагъан, суйюмлю лирика чыгъармаладыла.

Бир ишексиз, къарачай-малкъар окъуучуну Фатиманы творчествосу бла джангыдан тюбешиую, эки джанына да – джазыучугъа, аны джазгъан затларын излегенлеге, сакълагъанлагъа да – хайырлы, огъурлу болдукъду, инша Аллах!

Китаб миллетибизни барына да теджеледи. Хар адам – уллу-гитче да, тиширыу-эркиши да – мында кесине джараулу, эсин бѣлдюрлюк, джюрегин учундурлукъ керти мийик поэзия юлгюле табарыкъды.

Б $\frac{4702280200-4}{9П1(03)-2013}$ 4-2015

ISBN 978-5-7289-0331-4

© Байрамукова Ф.И., 2015

© Къарачай-Черкес республика кърал китаб басма, 2015

Авторну юсюнден

Джазыучу Байрамукъланы Ибрагимни кызы Фатима 1953-чю джыл августну 15-де Къыргъызстанны Талас областыны Иогансдорф элинде туугъанды.

1971-чи–1976-чы джыллада Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтда баш билим алыб, ёсген эли Джангы Джёгетейде эл школда, беш джылны устазлыкъ этгенди. Байрамукъланы Халиматны атын джюрютген Республикан миллет библиотекада юч джыл ишлегенден сора, «Ленинни байрагы» («Къарачай») республикан газетге чакъырылыб, анда он джылны корреспондент, бёлюмюню тамадасы болуб тургъанды.

1994-чю джылдан бери Фатима Москвада джашайды. Арт онюч джылда «Эльбрусоид» фондну китаб чыгъаргъан бёлюмюню редакторуду.

Байрамукъланы Фатима прозаны, поэзияны жанларында бирча джетишимли ишлейди: повестле, хапарла, баллада, назмула, сонетле, эсселе, миниатюрала, чам хапарла, сатира монологла, керти хапарла джазады, джети китабны авторуду:

(«Сюймекликни джети джолу». Назмула. Черкесск, 1985; «Кюн бешик». Назмула бла баллада. Ч., 1990; «Небо назовет меня сестрой». Стихи. На рус. яз. М., Молодая гвардия, 1990; «Бушуу китаб». 2 том. Керти хапарла. Ч., 1991, 1997; «Кеч тюбешуу». Назмула, баллада, повесть, хапарла. Москва. Барс, 2005; «Когда сердце горит от печали». Документальная проза. М., Моск. Дом национальностей, 2008; «Джазыула». Про: а китаб. М., «Эльбрусоид», 2013)

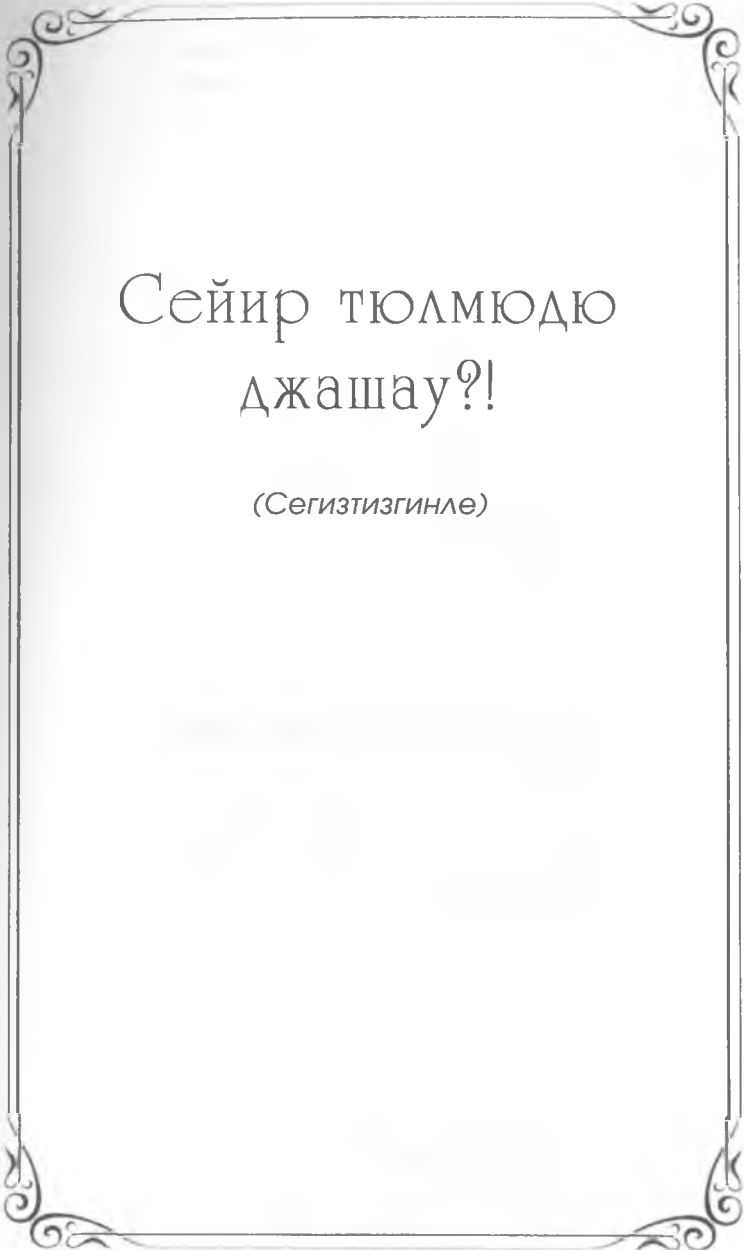
Фатима кеси джазгъандан тышында джашаудан кетген джазыучулары чыгъармаларын сакълаугъа, джашаугъа кыйтарыугъа уллу магъана береди. Ол ишге заманын, къарыуун да кыызгъанмайды. Москвада «Эльбрусоид» фондда (башчысы Тотуркъулланы Алий) ишлей, джазыучу «Къарачай поэзияны антологиясы» (поэт Акъбайланы А. А. бла бирге). (М., 2006); джазыучу, алим, устаз, джырчы Хубийлени Магометни «Батмаз джулдузну джарыгы». Назмула бла хапар-

ла. (Черкесск, 1989); «Ауушла». Хапарла. (М., 2009); «Сен мени джырланмагъан джырымса». Халкъ джырла бла ийнарла. (М., 2011); белгили офтальмолог С. В. Очаповскийни «Ты опять поедешь в Карачай». Дневники и воспоминания. (М., 2010); фахмулу поэт Семенлени Азретни «Джашау кеси бир сейир тюш». Назмула. (М., 2009); дуниягъа белгили джазыучу, поэт Байрамукъланы Халиматны «Тёплый ливень надежд». Избранное. (Батчаланы Л. А. бла бирге) (М., 2008); «Джокъдан бар болуб къалсам бир кюнде...» Сайламалары. (Къобанланы З. Б. бла бирге) (М., 2008); литературабызны джарыкъ джулдузу Батчаланы Муссаны «Солнце светит всем», ПСС. «Мени ююм джулдузлагъа джууукъду». Джазгъанларыны толу джыйымы. (Батчаланы А. Х.-К. бла бирге) (М. 2012.); Джырчы Исмаилны (Семенлени Исмайлны) «Акътамакъ», «Минги Тау» сайламалары (М. 2015) деген китабланы басмагъа хазырлагъанды. Аланы барын да «Эльбрусоид» фондну китаб басмасы чыгъаргъанды.

«Эльбрусоид» фондда Байрамукъланы Фатима дагъыда къарачай-малкъар тилге толу метражлы мультфильми, суратлау фильмлени ана тилге кечюргенди. Аланы арасында «Аслан патчах», «Маугли», «Винни-Пух», «Простоквашино», суратлау фильмле «Кавказны джесири неда скойрелген къыз», индий фильм «Ата бла ана» да бардыла.

Россияны Джазыучуларыны эмда Журналистлерини союзларыны члени, Къарачай-Черкес республиканы халкъ поэти, Къарачай-Черкес республиканы культурасыны махтаулу къуллукъчусу Байрамукъланы Фатиманы «Джолоучу» – джангы поэзия китабыды. Аны къурагъан назмула, баллада, сонетле, тёрттизгинле узакъ, джууукъ заманны да, алай эсе джашауну, адамны джюрек сезимлерин, джарыкъ, мыдах сагъышларын, ёмюрледен бери да джууаблары табылмагъан соруулагъа ойлашларын суратлайдыла. Джазыучуну тынгысыз джюреги окъуучуну джашауну айланч джоллары бла элте, ашхылыкъгъа шукур эте билирге, терс ишлени юслери бла атлаб кетмей, аланы болдурмаз джанынган кюреширге чакъырады.

Къарачай-малкъар суратлау литератураны суйгенлеге Байрамукъланы Фатиманы джангы поэзия китабы ашхы саугъады.

Сейир тюлмюдю
джашау?!

(Сегизтизгинле)

* * *

Биргебизге биз не алыб
келгенбиз?
Биргебизге нени алыб
кетербиз?
Биргебизге... келтирмедик.
Элтмезбиз...
Этгенибиз! –
Аны кьоя ётербиз.

* * *

«Къыйналсам да, къыйнамайым,
Алдансам да, алдамайым,
Антны теблеб атламайым!» –
дей эсе джюрек.
Ол джюрекге, суймейд, деме,
Ол джюрекге, куймейд, деме.
«Аны джыры юзюлмесин!» –
де да, эт тилек.

* * *

Хар бирибизни джюрегибизде
Барды кюнубюз:
Кимде – джазгы кюн,
Кимде – кышхы кюн...

Анга кѣреди кѣзле тѣгюучю
Джашау нюрюбюз:
Кимде – джылы нюр,
Кимде – сууукъ нюр.

* * *

Ат биледи ауурлугъун джюгенни,
Кѣк кеси айтыр не тарталла булутла.
Суу ёлчелейд тирмен ташны къарыуун,
Джюрек билед не чегелле умутла...
Джюксюз? Огъай!
Сюйсюн мени Къадарым –
Джюк кѣлтюрмей,
Джюк болгъандан сакъласын!

* * *

Кѣк эртденни эрий баргъан бояуу,
Джюрегиме тюшюрме сен кѣлекке.
Чичек кибик, чагъа тургъан умутум –
Джазда тууб, къанат керген гѣбелекке.

О, умутум, сен насыбча, дженгилсе.
Джюрегими жангы чакъгъан джетеги.
Сени алыб, аязыма саллыкъ эдим...
Тиер, дейме, хыны джелни этеги.

* * *

Аллах! Аллах!
Сейир тюлмюдю джашау!?
Уллу къабхан
Дагъыда излейд ашау.

Сейир тюлмюд,
Тоюнмагъан къаумгъа
Адам джюрек
Керек болад согъумгъа!

* * *

Тенгинг ёлсе...
Анга терен суймеклигинг
Бурулады
Сёнгюлмеген ачыугъа.
Суймеклигинг –
Къанат кergen къарылгъач,
Ачыуунг а –
Джерге бюкген ауур таш.

* * *

Суймеклик джол тынч болуб,
ким кёргенди?!
Этгенингден, этер ишинг,
кёб болуб...
Алгъанынгдан,
бергенинг кёб болмаса,
Силкинмейди джюрек,
къууанчдан толуб.

* * *

Анамы аты – къабыр ташха джазылды...
Атамы аты – къабыр ташха джазылды...
Анам эди джюрегими чырагъы...
Атам эди джашаууму джаз чагъы...

Анамы аты – сууукъ ташны юсюнде...
Атамы аты – сууукъ ташны юсюнде...
Болмагъанча, джюрек кемсиз ачыды...
Ёмюрлюкге джюрек джара ачылды...

* * *

Сагъышымы, алгъышымы
Алыса сен;
Насыбымы, муратымы
Алыса сен;
Таурухуму, джырымы да
Алыса сен,
Ана тилим!
Ана тилим...

* * *

Къара сагъыш –
къаргъышланы ташасы,
Къара сагъыш –
къаргъышланы бабасы.
Къара джюрек, къара иннет,
Къара сёз –
Джерни, адамны, джазны,
Тангны – джарасы.

* * *

О, къолла, къолла,
О, ана къолла!
Сиз джюрек къылла,
Сиз джашау джолла,

Сиз назиклесиз,
Сизде кюч кимде!
Сиз къанатласыз,
Сизде нюр – Кюнде!

* * *

Сабий чакъда, ана –
дуния къууанчы...
Уллу бола, бала кёлю – талада.
«Таланы» уа азаймагъан
Джубанчы...
Алай болур адет эски дуняда.

Анагъа уа, бала къалад балалай,
Тартмаса да ол кесине, талалай.

* * *

Ёмюрню джюгюн элте сыртында,
Барады акка, джашчыкъ – къатында.
Улан, улакъча, секире-чынгай,
Джюзджыллыкъ акка, тохта, дей, асхай.

Джюгюнден, сен да алсанг а, дерге,
Акка «унамаз» анга берирге.
Баралла джолда улан бла акка...
Джалгъан дуня, аккадан къанма!

* * *

Юй ишлерге, сайлаб алыб, таб джерни,
Иги умут бла саладыла ал ташны.
Бир джерге да орнаталла терекле –
Юретеди урунургъа къарт джашны.

Халал джерни баууруна, сыз тартыб,
Джол ишлейбиз – джолсуз болмаз джолоучу.
Бир джерге да, джара сала, кьзабыз
Кьабыр орун – джазыу кеси оноучу...

* * *

Юреннгенимча, кьачан эсе да
Атлам этерге, джыгьыла-тура.
Биреу инджиуню сезерге юрендим,
Мутхуз кёзлеге эсими бура.

Бюреу ачыуу биреуде кьалмаз,
Джюрек бла ётсе, кьылларын кьыя...
Кьууанч джыламукуь эртденнги чыкьды,
Ачыу джыламукуь – ачы элия.

* * *

Кьанатларын джыйьыб кьойгьан чыпчыкьча,
Сары чапыракь, бутагьындан юзюлюб,
(Кьач джетди деб, болмаса да акьылда)
Тюшдю аллыма, мыдахлыгьы сезилиб.

Сары чапыракь – Кюнню бурху джуруну –
Бурду эсими джууукьлашхан кьачыма.
Сакьламайын, эртдеди деб турсам да,
Кюмюш кьылла кьошулалл? чачыма.

* * *

Джыламукуьла,
Джыламукуьла...
Тузлу, исси джыламукуьла,

Джюрекден агъыучу
Чыкъла,
Сезимден седреген
Чыкла,
Джыламукъла.

ДОММАЙДА

Тау мийикден акъгъан шоркъа сууланы
Хар бирини бирер тюрлю джырлары.
Ала таудан джюрегиме саркъалла —
Бу тау джуртну хар неси да багъалы.

Бери келсенг, джюрегинг бла сезесе
Тау болгъанын ёмюрлюкню шагъаты.
Ёмюрюмю джылытханлай турады
Джашаууму мында ётген сагъаты.

* * *

О, муратым, джюрегими сураты,
Толуб, онгуб, сен мындамы къаллыкъса?
Алай болмай, кечеми – кюн, кюнню джаз
Эте туруб, мени бламы барлыкъса?

О, муратым, чууакъ кёкню – мийиги,
Теренлиги, тазалыгъы, кёк нюрю.
Толсанг эди – мени сеннге алгъышым,
Толмасанг да, сен – эм джарыкъ сагъышым.

* * *

Бу дуняда иги бары хаухду:
Джашлыкъ, чырай, саулукъ,
джашау кеси да.

Бир кесекге аямайын береди
Аллах бизге игиликни несин да.

Игиликни кёлю, кёгю чууакъды,
Джашлыкъ – саугъа, саулукъ –
насыб, умут – кёб.
Аллы барны, барды учу-кыйыры,
Джангыз кёкню ёлчелерге джокъду чек.

2006

* * *

Ушакълада, джаякъ джабмай,
джаншагъанны,
Тепси табса, марда билмей
ашагъанны,
Дунияда бир кеси ючюн,
джашагъанны,
Хар сёзюнде кесин махтаб
башлагъанны,
Ким сюеди?

* * *

Сёзлерими кюлу болуб джашадым,
Берген сёзюм кишен сала,
Айтхан сёзюм джюген бола,
Бир кере да ары-бери букъмадым.

Асыу сёзню, асыл сёзню марадым,
Кюн таякъчыкъ гюлню кибик,
Сюйген джюрек джырны кибик.
Сёзюм ючюн, кьоркъмай-юркмей джашадым.

Ётюрюкню сауут этген оноучу,
Хурджунларын кьалын этген тонаучу,
Биргесине неси барыр, не элтир,
Бу дуниядан кетсе, болуб джолоучу?

Джыламугъу кёзлериңде уюгъан,
Джарсыуундан бёрю кибик улугъан
Бир тиширыу чыкъса аны аллына –
Нени этер ол таянчакъ джанына?

* * *

Гюнах – джерде, сууаб кёкде ыз кьоя
Баргъан кибик, джаным алай сезеди.
Гюнах. Сууаб. Бири – кьара, бири – акъ,
Джюрек кёзюм мени алай кёреди.

Халал – харам. Дженгил – ауур. Тюз бла терс.
Игисине джан аурутуу бизге – хакъ.
Муслим джюрек тартхан кибик Къыблагъа,
Харам джюрек гюнах ишге хаман – джакъ.

ЭЙ, АЛДАУУКЪ ДУНИЯ...

Акъыллыны кёлсюз этген дуния,
Телилени чёрчек этген дуния,
Хаух болгъанын унутдургъан дуния,
Тюз инсанны унукъдургъан дуния...

Ётюрюкде тунчугъама, не этейим?
Ассылыкъда унугъама, не этейим?
Джутлукъ басханд адамланы, не этейим?
Умут букъгъанд джюрегимден, не этейим?..

* * *

Мен джашайма апрелде,
Табигъатда уа –
къыш чилле.
Джюрегимде чакъгъанд шаптал...
Чыпчыкъ болуб
къоннганд джаным
Ол терекге...
Мен джашайма апрелде, апрелде.

* * *

Джерни кесиб, бусхул-бусхул этгенбиз,
Тёртгюлчюкле, ючкюлчюкле юлешиб.
Джутланган бла бек аманнга кетгенбиз –
Кёкню, кюнню, джуддузланы юлешиб.

Джер, ананы баууруча, хурметли,
Къол аязча, джылы, джумушакъ, хатерли.
Чомарт джерни чомартлыгъын аздыргъан
Джутлукъ, зарлыкъ, къарангылыкъ, зыйналыкъ.

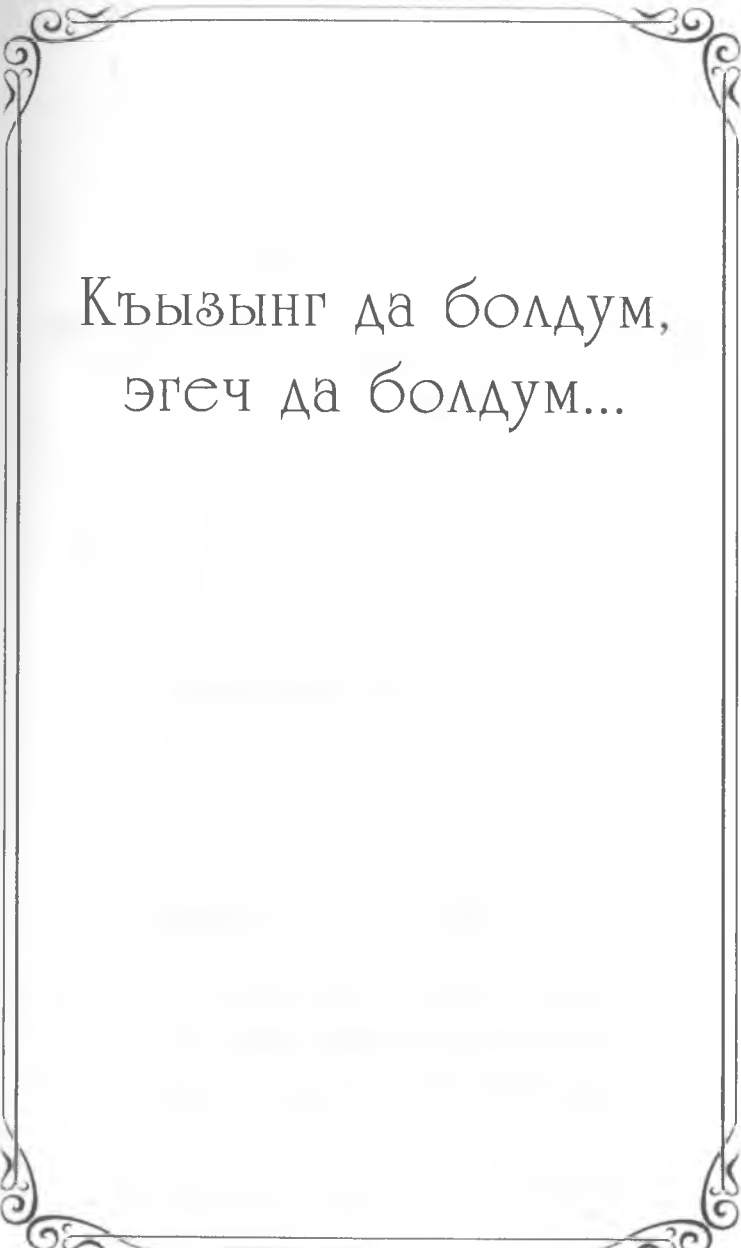
МИЛЛЕТ ЭНИ

Миллет атын, ёз тилини байлыгъын,
Джетдиргенле С югюн кюннге атала.
Джашларыбыз! Тамбла кюннге иеле!
Сизге аманат этелле аны анала!

Билмеген бла болмагъанда башхалыкъ
Джокъду, дейле. Ол кертиди, ишексиз.
Миллет эни неди деген сагъатда,
Аккыл этмей: «Ана тили!» — дегиз сиз.

Узакъ кёкде боз булутла – кёрпе джамчыла...
Инджилеча, терезеде джангур тамчыла...
Джангур джууду кёк хауаны, кенг джалпакъны да,
Булутдан чыгыныб тийген кюн таякъны да.

Кюн таякъчыкъ тамчылада сурат салады,
Джангкылычны тогъайындан бояу алады...
Ариулукъгъа кёмюлеме джюрегим бла
Тау джуртуму мен сыйлайма тилегим бла.

A decorative rectangular border with ornate, symmetrical scrollwork at each corner, enclosing the text.

КЪЫЗЫНГ да болдум,
эгеч да болдум...

СЮЕМЕ АЛАЙ...

Къзызынг да болдум, эгеч да болдум,
О, сыйлы халкъым, сеннге джолумда.
Джазгъы чагъымы ётдюрдюм ариу:
Сабийлик – насыб ана къолунда.

Джазны ашыра, эгечинг болдум,
Эгеч орнумда урундум халал.
Тыбыр отунга, джарыкъ джансын деб,
Джюрек отум бла изледим амал.

Бюгюн кесими, анача, сезе,
Джюрегим ауруй, сюеме алай.
Ана джюреги, джау чыракъ кибик,
Алай эрийди джарыта, джарай.

2003

КЁКГЕ ДЖУЛДУЗ ТЮЙРЕГЕН

«Назму джазгъан – ийне бла кёр къазгъан», –
Бу сёзлени ушатмайды джюрегим.
Назму джазгъан – кёкге джулдуз тюйреген,
Кёре билген улуу Аллахны хурметин.

Джулдуз тюрсюн алдырыргъа назмугъа
Джер къазмайма, сёз мынчакъла тиземе.

Джер болса да бизге ана баууру,
Мийикледе сезим оюу тигеме.

Мийиклик а ариулукъну бир шарты,
Тынч туююлдю, учуб, ары чыгъаргъа.
Кимни барды, кимни джокъду къанаты –
Хар кимге да берилмейди учаргъа...

2005

МЕН ДА АЛАЙДА БОЛУР ЭДИМ

Хасауканы мыдах джыры
туугъан кюнде,
Макъамы бла сезимлени
къыйгъан кюнде,
Эжиую бла джюреклени
сылгъан кюнде,
Мен да алайда болурму эдим,
сыйлы Аллах?!

Джашла, атала къазауатха
кетген кюнде,
Тау элlege душман аскер
кирген кюнде,
Къарт анама похоронка
келген кюнде,
Мен да алайда болурму эдим,
сыйлы Аллах?!

Кёчгюнчюлюк, боран кибик,
сурген кюнде,
Къачхы джангур кёз джаш болуб
акъгъан кюнде,
Бютеу халкъгъа джер тырнатхан
къара кюнде,
Мен да алайда болурму эдим,
сыйлы Аллах?!

Мен да алайда болур эдим,
туумасам да...
Джаякъланы джыламукъ бла
джуумасам да...

2010

ЭРТДЕ-ЭРТДЕ...

Эртде-эртде бир тилекчи болгъанды,
Ариу сёзюн тилеклеге джойгъанды.
Ол джангурдан суу тамчычыкъ
тилегенди,
Узакъ кёкден кёксюл бояу юзелгенди.
Баргъан суудан – бир толкъунну,
Танг аладан – джаз тылпыуну,
Тау тёппеден – мийикликни,
Джулдузладан нюр джилтинни
излегенди.

Тилегенди ол эринмей,
Кёзге тюшюб да, кёрюнмей:
Саламлашхан къолдан – джылыу,
Эринледен – ышарыуну,
Тенглеринден – ышаныуну,
Джюрекледен – халаллыкъны,
Атламладан – адамлыкъны,
Эки кёзден – илешиуню,
Джарыкъ сезим юлешиуню...
Тилеб алгъан «бояуларын»:
Джаз тылпыуну, шам талпыуну,
Ышарыуну, ышаныуну...
Бир-бирине къошуб, чагъыб,
Джюрегинден бери алыб,
Ол бояу бла нюр суратла «ишлегенди»!

Аны кёрюб, тамашагъа къалгъандыла,
Сейирсиниб, бир-бирине соргъандыла:
«Бизден тилеб алгъанлары къайдадыла?
Бир ишексиз,

керек болмай къалгъандыла!
Майна, кёгю узакъ кёкден теренди!
Джулдузлагъа нюр бла джан да бергенди!
Тау башлары кенгеш къуруб туралла,
Лахор эте, нартлача, олтуралла!
Боз тубандан, джамчы этиб, кийдириб,
Тау тёппени тамам кёкге джетдириб!..
Минги Таугъа джер салгъанды суратда...
Хар къарагъан кёрюр кесин ол Атда...
Тилекчини къарагъыз къол ызына,
Алгъанындан кёб бергенди ызына.

Тау этекле ушайдыла ныгъышха,
Чакъыралла ала сейир сагъышха.
Нени юсюнден?
Хуах дунияны. Джашауну.
Келлик кюнню. Насыб неге ушауну.
Ёмюрлюкню...
Джангызлыкъны... Танг чыкъны...
Кёкге узалгъан
Назик субай назчыкъны...
Джангылыкъны, джангылычны,
Джаз чакъны,
Бу джашауда къап-къара бла
Чыммэкъны...
Ариулукъну неден да къарт болгъаны,
Ариулукъну хаман джашлай тургъаны...

Чакъыралла суратлары сагъышха...
Ушабдыла кеслери да алгъышха!
Ол алгъышны ортасында
болгъанча,

Тюз неди деб, билмегенден,
Тюзлюк сакъладым.
Сокъур къарагъан кёзледе,
Джылыу джокъладым.

Сангыраугъа джыр джырладым,
Тамам кёлюм бла.
Сау этеме, деб кюрешдим
Асыу сёзюм бла.

Кюн таякъдан хапар айтдым
Джюреги кышха.
Джангкылычны суратладым
Кечеги кышха.

Сёзге багъа бермегенни,
Сёзюн сыйладым.
Джюрегими аямадым,
Бир кёб кыйнадым.

Мийиклени кёрмегенни,
Таугъа чакъырдым.
Сюймекликни билмегенни,
Сюйюб джангылдым.

2000

ЁМЮР ДЖАРТЫ — АРАБЫЗ

Туугъан кюнюм...
Ёмюр джарты арабыз,
Мен кетгенме сенден иги узакъгъа.
Эсимдеди, кёз аллымда турады
Тюшген кюнюм
татлы джашау тузакъгъа.

Исси кюн эд.
Кюн тагъылыб хауагъа,
Таякъларын тиреу этиб Аламгъа,
Къарагъанед терезеден кёзюме –
Кюн таягъын ушатханем
къаламгъа...

Андан бери
къалам мени нёгерим –
Аны учу бла оюмланы тутама...
Азмы, кёбмю къууанч,
джарсыу сезгеним,
Ол кюн джетсе,
мен джангыдан тууама.

Туугъан кюнюм...
Ол исси кюн, августда...
Мени саулай джашауума
къорлукъду.

Мен – анамы,
анам мени кёрген кюн!
Ол кёзюучюк
джюрек тёрде турлукъду.

Ай – булутда,
мен – анамы къойнунда,
Кетген эдик кече арада
джукъугъа.

Джангыз анам тура эди
сагъайыб,
Джазыу сайлай, къолундагъы
бурхугъа...

Туугъан кюнюм...

2003

Джашау – китаб... Барыбыз да джазабыз...
Ким иши бла, ким сёзю бла китабын.
Бир насыблы болур тутуб баралгъан
Чыгъындырмай къолундан джашау сабын.

Дуния – китаб... Барыбыз да окъуйбуз...
Ким эджиклеб, ким а азбар айтханча.
Бир насыблы джашай болур, дуниягъа
Разы бола, танг аны ючюн атханча.

Джазыу – китаб... Ол китабны бетлери
Джазылгъанла теренинде кёклени...
Бир насыблы сезер джашлай-сабийлей
Бекликлерин гюнах-сууаб чеклени.

Адам – китаб...

О, ШАМ КАВКАЗ!

Ёхтем Кавказ, о, шам Кавказ, джан Кавказ,
Тарихинги, дейле, энтда къан бла джаз...

Джангыз атынг – эркинликни уясы...
Сен таулуну – терен джюрек джарасы.

Ташларынгы джыламукъла джууалла,
Джашларынгы душман этиб къууалла.

Кимге душман? Кимге къурман этелле?
Алай эте, не муратха джетелле?!

Эркинликге биз эркинбиз, деймилле?
Оноу, отоу онглунукъуд, деймилле?

О, джан Кавказ! Ариулугъунг джауунгду,
Таулугъа уа тыбыр ташы тауунгду!

Тыбыр ташын ол кѳреди, джаныча,
Багъалыса сен таулугъа, джашыча.

Сени ючюн, ол кѳб къанын тѳкгенди,
Сюйгени ючюн, кѳб къыйынлыкъ чекгенди.

Тау Джуртунда туугъаны ючюн, таулу – терс,
Аны кемсиз суйгени ючюн – окъ-тоб «дерс»...

Ёмюрледен алай бола келеди:
«Халкъ кѳрусун», – деген кеси ёледи.

Халкъ джашайды. Джашауунда кѳууанч – аз,
Кавказ джуртда чагъалмайды керти джаз...

Тарына да, джарына да сукъланыб,
Кѳоймайдыла, байлыгына джугланыб.

Ала излеген хуах дуняда – бир айлыкъ...
Эркинлик бла таулу кеси – баш байлыкъ!

Сен таулугъа, ёхтем Кавказ, шам Кавказ
Ахрат азаб, джандет бешик, джан Кавказ!

2000

МЕН ТЕПСЕЙМЕ АТАМ БЛА

Эгечим Айшатха

Мен тепсейме атам бла улуу тойда!
Кѳк ингирде, кенг арбазда, джылы джайда!
Сексан джылны кѳлтюрее да имбашына,
Сукъланырчад аны аякъ Алышына.

Ол барады, кѳанат керген Тау кѳуш кибик,
(Кѳууаннгандан мени эки кѳѳюзум джибиб...)
Иймегенди атам кѳолдан Джашау сабын,
Заман анга кийдирсе да Кѳартлыкѳ кѳабын...

Тюшюндюре джаннга кѳартлыкѳ Келмезине,
Шагѳат бола, джыр бла тепсеу Ёлмезине,
Кѳарт санларын ойнатады Атам тойда!
Быллай кюнде туадыла Джыр, Орайда!

Кѳѳюнеди саулай дуния Кѳууаннганча,
Тѳбмез таула, бери кѳараб, Сукѳланнганча.
Гоппан аякѳ, ышартханча, Эринлерин,
Созулгѳанча, адамланы Ёмюрлери...

Тепсейд атам уллу тойда мени бла!
Унутханды кѳарт болгѳанын
Кѳѳю бла...

2000

АММАНЫ КЮМЮШ ЧАЧЛАРЫ

Амма тарайды узун акѳ чачын,
Кѳѳ кѳѳзлеринден нюр агѳа.
Мен насыбымы кѳысхартхан кибик,
Кѳысха чачыма уяла, анга кѳарайма,
Ол а тарайды...
Тарайла джюрек кѳылларым.
Амма кѳызчыкѳча, тири кѳымылдѳй,
Тарайд, унутуб джылларын.

Кюмюш шоркѳача, таудан саркѳыучу,
Тѳгюлюб, чачы сыртына,
Амма тарайды акѳ узун чачын...
Барырым келди кѳатына!
Алыб кѳолума «кюмюш толкѳунну»,

Бетими салдым юсюне!
Джюрегим толуб... Джыларлай болуб...
Джукъ айталмайын кесине...

Амма тарайды узун акъ чачын,
Олтуруб, ёре шиндикге.
Иги турады, чыкъса да амма
Сексан таууна – мийикге.
Акъ чилле кибик,
Джим-джим джылтырай,
Амманы кюмюш чачлары.
Тик ёрге баргъан, тау сокъмакъ кибик,
Амманы джазыу джоллары.

Амма тарайды кюмюш чачларын,
Огъай! Джюрекни къылларын!
Амма тарайды нюр таякъланы,
Акъ толгъан Айдан тегюлген...

2003

* * *

Заман табыб келелмейин
Сакълагъаннга,
Хар кюнде да тансыкъ бола,
Джокълагъан га,
Кеч этмейин, джарсылуну
Эслемейин,
Заманында «керекме» деб,
Эсгермейин,
Кюсегеннге керек сёзню
Айталмайын,
Бир кёрейим тенгими деб,

Къайталмайын,
Бош хатерни, терк ангылаб,
Эталмайын,
Биз джашайбыз кесибизден
Озалмайын.
Алай эте, ётедиле
Кюнле, джылла...
Кечиксек а, юзюлелле
Джюрек кылла.

1984

ТИЛЕГИНГ БЛА ДЖЕРНИ ЮСЮН ТАЗАЛА

Толкъунлада, кеме кибик, джер джюзю
Башлагъанды ары-бери чайкъала.
Кёб болдула уруш отну ышыра,
Рахатлыкъгъа къаршчы тургъан чаукала.

Чууакъ кёкге ау чабдыра туралла,
Кеслерине деу кёрюннген оспарла.
Мамыр кюннге тюшюрелле кёлекке,
Рахатлыкъгъа джаурукъ этген хапарла.

Бу дуняда зулмучу да къонакъды,
Заман толкъун джабарыкъды аны да.
Джырдан эсе джылатханны сайлагъан...
Къара болур аны къаны, джаны да.

Рахатлыкъды джер джюзюню бешиги,
Сен да аны бешик джыр бла саугъала.
Кюн тутулмай, ай джугулмай турурча,
Тилегинг бла джерни юсюн тазала.

КЪАЗМА УРУ

Къазма уру, къазма, тилеб айтама.
Алайсыз да кёбдю джерни джарасы.
Джерде джара джюрекде да джарады.
Къазгъан урунг – аджалынгы уясы.

Къазма уру... Ол къазыла, сен тюше,
Адамлагъа тюблеринден къарайса.
Къазма аны – къазма къабыр саулагъа,
Ёлгенледен джер джарачад алайсыз.

Къазма уру... Юйле ишле! Адамса!
Ол ишингден сеннге насыб табылмаз...
Аны къаза, ууахтынгы уятсанг,
Хар кимгеча, сеннге къабыр къазылмаз.

1985

ТОЙДА

Эгечим Зухрагъа

Къанатларын кенгнге джайыб, келди ингир,
Ай да чыкъды башыбыздан, болуб къынгыр.
Той барады уллу арбазда, кенг арбазда –
Быллай тойла боладыла къач бла джазда.

Ма абезек – тау абезек согъулады,
Кёк толкъунча, сакъ оюмча къуюлады.
Чакъыралла, майна, джашла тенг къызларын,
Хазыр этиб, не сёзлени айтырларын.

Къыз энишге, джаш да къызгъа къарайдыла.
Джаш сёлеше, къыз тынгылай барадыла.

Сюйгенлени тепсеуюдю джаш абезек,
Джюреклени тылмачыды къарт абезек.

Къобузчугъа кёзле айталла: «Тохтама», – деб,
Къобузчугъа къарайдыла: «Арыма!» – деб.
Согъулады сюймекликге эжиу эте,
Сюйгенлени кёллерине тамам джете.

Къобузчу къыз басды башха тиеклени,
Тартыу бла къабындыра джюреклени.
Харс башланды... Чыкъды, хойнухча бурула,
Джаш ортагъа, ызындан да – къыз, къубула.

Согъулады ариу тартыу, Къанны бура,
Сиреледиле харсчыла, Харсны ура
Той барады... Къобузчугъа – кюч бла махтау!
Къулакъ ийген болур, дейме, бу тойгъа тау.

1990

ДЖОЛУМ. ДЖАШАУУМ

Джазыу. Неди башха атынг?
Сени саугъа этелмейле,
Сатыб, атыб кетелмейле,
Эришиуде алалмайла,
Джюген салыб миналмайла,
Хыйлалыкъ бла туталмайла.

Джазыу. Неди сени антынг?
Бирде насыблы этесе,
Тоханагъа миндиресе,
Кёкге дери кёлтюресе...
Джаулукъ этиб, тёрт бюгесе,
Терсге тюз деб, серге иесе,
Тюзге терс деб, ёлтюресе.

Джазыу. Бек сейирди хатынг
Сен мени да джырлатханса,
Джылатханса, унатханса.
Джыгъылтыб... къол узатханса.
Кимсе?! Несе?! Айталмайма.
Тюз атынгы табалмайма.
Джазыу. Сен – джолум, джашауум,
Ууахтым, къайгъым, къадауум.

1987

АХЫР КЮНЮМ

Ахыр кюнюм...
Сеннге кел-кет, демейме,
Узакъ-джууукъ бол, дерге да, джокъ къарыу.
Ахыр кюнюм, сен къаллай кюн боллукъса?
Мени бла тенг туугъан болур ол соруу...

Башхалада ахыр кюнле кёргенме,
Юзгендиле ала джюрек тамырны.
Анча кере тилсиз бола къазгъанма,
Джерде кибик, джюрекде да къабырны.

Къоркъад, деме,
мен къойгъанма къоркъгъанны –
Сабийликде аджашханды къоркъууум.
Бек арысам, чакъыргъан да этеме,
Къууанчымы дженгсе,
джыкъса джарсыуум.

Арыгъанма, келмейд энди къоркъурум,
Юреннгенме сен эсимде джашаргъа.
Джангыз бирди мени Аллахдан тилегим:
«Онг бер меннге джолну ариу бошаргъа».

2003

АЛА КИЙИЗ

Ала кийиз, оюуларынг – сезимле,
Сабийликден таныучанма аланы.
Сени юсюнгде сабий кюнюм ётгенди,
Оюуунгда – тилеклери анамы.

Сен сакълайса ана къолну джылыуун,
Тахса джырын, айланчларын джазыуну.
Алтын тюгюнг оюула бла суратлайд
Магъанасын айтхан алгъыш сёзюню.

Ала кийиз, кюйюзлени бабасы,
Мен билмейме, неди сезим багъасы?
Заман энинг, оюуларынг, къол джылыу,
Боллукъ тюлле сансызлыкъны табасы...

ОСИЯТ

Сагъышлагъа кёб бёленед джюрегим,
Оюмларым, сезимлеча, кюйдюре.
Сагъыш – къамчи, сагъыш – джамчы, чыкъ тамчы...
Хаух дунияны хаух насыбын сюйдюре.

Хаух дунияда ёмюрлюк да тюлдю аз:
Таула, тюзле, намыс эмда халаллыкъ.
Джырла, таурух, Ана джаурукъ, Таулурукъ,
Эм баш болуб, суймеклик бла адамлыкъ.

Барды мени келлик джашха айтырым –
Осиятым, аманатым, тилегим:
Джюрек – къабыр, джюрек – кюбюр болмасын.
Менден сеннге къалсын таза иннетим.

Тини барны дини болмай къалмайды,
Сен аладан кёзбау насыбха кетме.

Тининг – ана, Дининг – ата, Сен – бала,
Ёксюзлюкге джюрегинги кьул этме.

«Кьул» деген сёз хыны тиед джюрекге,
Алай а сен суююб кьуллукъ этерсе:
Уллу Аллахха, Адамлыкъгъа, Ёз халкъгъа,
Ол ишледе мени аллыма ётерсе.

Сен билмейсе, ашхы улан, джашса да,
Кюлтюмледен толуд халкъны джюреги,
Тили, тини, ётген кюню... Бюгюн а
Имбашынгда аны талгъан билеги.

Ол билекни сансыз этиб сындырма,
Олду сени джюрегинги тамыры.
Тамырсыз зат ёсюб, Кёкге узалмайд.
Башханы кьой, джакъды ата кьабыры...

Бюгюн мени джюрегими аурутхан,
Тамбла сени кёлюнгюмю кюлдюрюр?
Мени сёзюм, толмай кьалгъан умутум
Мен этиучю сагъышхамы келтирир?

Сорууума джокъду бюгюн джууабынг,
Анга джууаб – тамбла кюнню ызлары.
Сен насыблы, санлы, сынлы болалсанг,
Сакъланырла ёз джуртуму джырлары...

* * *

Джангур кьуя, кёк кюкюрей, тарх-турх эте,
Мен да кюле, кёзлеуледен кириб ёте,
Барама юйге, Чачымы да джангур джууа,
Кёк ингир да элге кирди мени кьууа...

Будутланы суу чыкларын дженгил сёге,
Чачымы да кёзлериме, хайда, тёге,
Джауад джангур... Мен барама, кьюуана,
Суу тамчы бла, гокка хансча, джубана.

БОЛУШ МЕННГЕ

Сен джашаргъа болуш меннге,
Джалгъан сёзню асмакъ этиб,
Чола иннетни, отун этиб,
Кёл кенгдире, тюрбюмден отну джакъсала.

Сен джашаргъа болуш меннге,
Тюзлюк барды деб, ийнанмай,
Ёлюб къалсам деб, къыйналмай,
Бу дуниядан такыр джюрек ёнгелесе.

Сен джашаргъа болуш меннге,
Меннге бир кюн, къаргъыш джетиб,
Аякъларым тайыб кетиб,
Кёз джашларым къобан болуб тёгюлселе.

Сен джашаргъа болуш меннге,
Аллах кеси джол ачса да,
Насыб мени джокъласа да –
Зауукълукъ да уллу сынама бу дунияда.

* * *

Болумлума, деб айтмайма кесиме –
Болумлуну кымылдауу башхады.
Тириме, деб алдамайым кишини –
Тири адамны хар атламы тахсады.

Тергемейме чырай-сыфат юлюшню,
Бар чырай да узакъ джазда къалгъанды.
Фахму деген, ол Аллахны хурмети,
Ол бар эсе, къалгъан бары джалгъанды.

Ашхы-осал деб санаргъа базмайма,
Анга джууб заман чарсда аджашды.
Мен туугъанлы аман бла игини
Орунлары талай кере алмашды.

2005

АДЖАШХАНМА...

Аджашханма, бара туруб, джолумда...
Бюгюнюмю джангыз алай сеземе.
Адам да кёб тегерекде, къатымда –
Къая ташда джангыз гюлню кёреме.

Къая ташда джангыз гюлню кёреме –
Бир джанындан къарагъаннга – ол ариу.
Неден къачыб ёрлегенди алайгъа?
Тылпыуунда сезиледи бир джарсыу.

Тылпыуунда сезиледи бир джарсыу –
Мен таныйма ол джарсыуну халларын.
Ала аз да джукъ къошмайла джашаугъа,
Джюрекни уа къыядыла къылларын.

Джюрекни уа къыядыла къылларын...
Хыны джелле тынч юзерча, сынгсыта.
Къыл юзюлсе, ёлген кибик, сабийлик,
Эшитилмеген къычырыкъ да сангсыта.

Эшитилмеген къычырыкъ да сангсыта
Джюрегими. Къулагъымы тюл, огъай.

Баргъан джолум бурулады ызына,
Джашау ызым салгъан сурат – бир тогъай.

Джашау ызым салгъан сурат – бир тогъай,
Аны ортасы толуд юзюк кылладан.
Макъамлары сёзлериме сингнгенле,
Хапар айта мен джашагъан джылладан.

Хапар айта мен джашагъан джылладан
Ётерлеми ала келлик ёмюрге?
Аджашханма бара туруб джолумда –
Кимге нени унутханма төлерге?

2006

* * *

Сюелеме... Кесим – къачда, джаным – джазда,
Айтыр сёзюм келлик кюнню узагъында.
Сезилмеген сезим алда – джашау джолда,
Турсун джюрек джазгъы кюнню тузагъында.

Джаз тюрсюню – гяхиник бла кюн джылычукъ,
Джел къанаты алыб келген танг тылпычукъ.
Уушчугъун кюннге ачхан бурху булчукъ,
Танг чыгъында джуунуучу сары гюлчюк.

Сюелеме... Кесим – къачда, джаным – джазда,
Джюрек турад бусагъатда джазда джалда.
Къачдан къачыб сюелеме биреу джолда...
Огъай, огъай... Мени джолум – сыртда, къолда.

2005

Элли таугъа ёрледим, хаман ашыгъа.
Энди ызыма къарайма аланы ашыра.

Элли джылым – элли тау, кёбдю айтырым.
Бир-бирледе келеди ары къайтырым.

Анда – сабийлик, джашлыкъ, мийик терекле...
Анда атам, анам – сау, толгъан тилекле.

Джюрегимде джашайла элли къууанчым,
Джюрегиме къатыла башлагъанд къачым.

Мен чыкъгъанма ауушха – джетгенди заман.
Джашау сынам, умутла – кюч берген дарман.

Ётген джылла, тюш кибик, джашайла эсде,
Келлик кюнле – булутда, къалкъыйла кёкде.

Азмы-кёбмю, билмейме... Ненча эсе да
Мен разыма Къадаргъа, бюгюн десе да.

Боранладан къоркъмагъан, о, джансыз джаным!
Къач келгенин сезмеген, о, джюрек къаным!

2005

БАЙРАМУКЪЛАНЫ ХАЛИМАТХА

Мен Халиматны кичи эгечи,
Аныча дамлы болурму сёзюм?
Мени къолумда – назму китабы...
Хар тизгининде джашайды сезим.

Мени къолумда – назму китабы...
Кюн джылыу кибик, джюрек джылыуу
Тёгюледиле тизгинлеринден.
Къалай сейиред аны талпыуу!

Мени кьолумда – назму китабы...
Сюймеклигинден кьойгъан кьорлугъу.
Бу китаб барда джуабсыз кьалмаз
Келлик тѣлюню анга сорлугъу...

БИРГЕ ТИЛЕК ТИЛЕЙИК

Булут болуб, ачыу кюнню джабмаз ючюн,
Боран болуб, джарсыу эшик ачмаз ючюн,
Кьобан болуб, джыламукъла акъмаз ючюн,
Биз биригиб, бирге Аллахны эсгерейик.

Танг атмайын, кюн кечеде кьалмаз ючюн,
Къыш бошалмай, джаз кюртледе батмаз ючюн,
Къан джыламукъ ана кѣзден акъмаз ючюн,
Биз биригиб, бирге Аллахны эсгерейик.

Таулуладан тауну кѣлю чыкъмаз ючюн,
Кьобаныбыз ачыуланыб кьобмаз ючюн,
От кылычын элия бизге атмаз ючюн,
Биз биригиб, бирге тилек тилейик.

2005

УРУШ ОТУ – ЗОРЛУКЪ ДЖОЛНУ БАЙРАГЪЫ

Кѣзю кыйыб, ким кьатылад хурлукъгъа,
Джазны джазча, кюзню кюзча кьоймайын?
Арт кѣзюуде кѣб болдула урушла...
Кимледиле ач кьарагъан, тоймайын?

Къайда уруш, анда – джутлукъ, джуртсузлукъ...
Оту джалай, тобу салгъан джараны.
Уруш оту – зорлукъ джолну байрагъы,
Бу дуняда эм кьарасы кьараны.

Хар къралда хаким болса оразлы,
Эм сыйлыгъа тергелир эд эм тюзю.
Бир тѣлюден башха тѣлю дерс алса,
Унутур эд уруш отну Джер дюзю.

* * *

Аллах къарайды бизге
Джулдуз тюзледен.
Аллах къарайды бизге
Ана кѣзледен.

Аллах къарайды бизге
Джаздан, кюзледен.
Аллах къарайды бизге
Сабий кѣзледен.

Аллах къарайды бизге
Ашхамдан, тангдан...
Алайлыгъын эсгерген
Олду джашагъан.

ОТЛУКЪ ТАШ БЛА АЙДАККУ

Айдакку деб, отлукъ ташла джыйычу,
Тилсиз киши джашагъанды тау элде.
«От тамызыкъ!» – деб излеген адамгъа
Ойнатханды от джилтинни ташлада.

Ташла бла сѣлешгенди къоллары,
Таша тилде – таш тилинде – бек уста.
Чакъыргъанны, тыбыр отну джандыр деб,
От чакъдырыб къуандыргъанды къысха.

Хызенинден отлукъ ташла чыгъарыб,
Джюрегинден юзюб, юлюш этгенча,
Узатханды къонакъбайгъа эки таш,
Тюз алайда муратына джетгенча.

Отлукъ ташла – эртдегили джомакъла
Бюгюн мени джюрегими джылыта,
Сиз кирдигиз Айдакку бла назмума...
Заман седрейд кёб затланы унута.

ЧЕГЕТДЕ

Чегетни да, тау шоркъача, макъамы –
Энчи джыры, джыргъа ушаш хауасы.
Джая къобуз, джаякъ къобуз, къыл къобуз
Сокъгъан кибик алай ариу ауазы.

Чыпчыкъ джыргъа эжиу эте чапракъла,
Шуулдайды-шыбырдайды хар терек.
«Сёзлеринде» кюннге, жангургъа – махтау.
Чегет джыры, джашаугъа асыл тилек.

Не айталла чыпчыкъчыкъла джююлдей?
Бири – джырчы, башхалары – эжиучю!
Башчылыкъны этген чегет кесиди,
Макъам бла кюнден джырла эшиучю.

«Джыр – кёлге асыу, ариулукъ а – кёзлеге,
бизни кёрмей джаныбызгъа тиерсе, –
Дей болурла гитче чегет гюлчюкле, –
Бир кёргенлей, бизни тамам сюерсе!»

Ах, суйген а! Джюрек анга ачылыб,
Мен джашайма ма туугъанлы беричин.
Аны юсюнден боллукъ болур, ишексиз,
Хар жангы джыр ахыр кюннге деричин.

* * *

Кёлсюз джюрек...
Кишен болгъан сагъышла...
Ала ючюн къалды
барыр джолундан.
Насыбына этелмеди бир атлам,
Тутхан кибик,
ким эсе да, къолундан.

Заман барад,
таудан саркъгъан шоркъача,
Такъыйкъадан
кюн, ай, ыйыкъ, джыл эше.
Тохтамайды,
арымайды бизнича,
Сокъураныб
къарамайды ызына.

Джюрегини излегенин
этмеди –
Берелмеди
баш оноун джанына.
Ма энди уа
къышы келди ашыгъа,
Буз суммек бла
Тие онгсуз къанына.

* * *

Кёлюм – джайда,
Джылы кюнде – джюрегим.
Мурат тарым узакъ джолгъа кетгенле
Джашлыгъымда къалгъан иги умутла,
Иги тенгча, сакълатмайын джетгенле.

Къарамайма
Эшикдеги бораннга.
Ол улусун, ол да ишин этеди.
Умутлада, тенгиздеча, джуууна,
Джаным энтда джангы мурат эшеди.

Гюнах джюгюм,
сыйлы Аллах, уллумуд?
Уллу эсе, аны кьалай элтеме?
Бир болумсуз,
бир кьарыусуз джан этиб
Джаратханса, барын кесинг кёресе.

Огъай, огъай!
Кёлюм кьалыб айтмайма –
Бергенинге шукур эте билеме.
Халаллыгъынг,
кёгюнг кибик, чексизди,
Огъурунгу хар кюнюмде сеземе.

Джюрек кьулакъ,
джюрек кёз да саудула.
Шукур Сеннге,
сыйлы Аллах, минг шукур!
Биле туруб этмегенме бир гюнах,
Башхасын а кечилирча, сен буюр...

УШАТ МЕНИ

Ана кёз бла кьарай меннге кёксюл танг,
Джазыу бере кьоз бутакъны кьолума.
Заман – кьысха, джол – узун деб, сезмейин,
Чыгъыб турдум хар эртденде джолума.

Кюнле седрей, айла джылгъа бурула
Барсала да, сабийлигим созулду.
Озгъан джолла ётген джылла болдула,
Мен джуабын билмез соруу сорулду.

Нек айтмадың: «Терк бол, ашыкъ, турма! – деб, –
Джолунг – кысха, борчунг – учсуз-кыйырсыз!»
Билелмейме, джокъду хазыр джууабым,
Джетермеми джашау чекге айыбсыз.

Ингир ала джолгъа чыкъгъан джолоучу
Кюнлюк джолну этелирми сагъатха?..
Ана кёз бла къарай билген, кёксюл танг,
Ушат... Ушат джюрегими къанатха.

1996

КЮЗГЮДЕН МЕННГЕ КЪАРАГЪАН КЁЗЛЕ

Кюзгюден меннге къарагъан кёзле,
Сиз ушамайсыз чырт кесигизге.
Сабырлыкъ, шошлукъ келекке болуб,
Тюшюб туралла тюз юсюгюзге.

Кюзгюден меннге къарагъан кёзле,
Сиз кесигиз да – джюрекге кюзгю.
Джашау сынайды, къоймайды сансыз,
Сиз тёкген джарыкъ болмазча джизги.

Кюзгюден меннге къарагъан кёзле,
Сизни джылыта джашайды умут:
«Джазыу чакъланы джырсыз кюнлерин
Тюшге сана да, – дейди ол, – унут».

Кюзгюден меннге къарагъан кёзле,
Ол да ариуду – кышны кюмюшю...
Тангча къакъса да умут къанатын,
Ингирни башхад джыры, джюрюшю.

Кюзгюден меннге къарагъан кёзле...
Быллай къарамны кёргенем эртде...
Анамы эки кёзюне ушаб
Джылы къарайсыз бу сууукъ кюнде.

2013

* * *

Ой, заман, заман, неден да джаман.
Кюн таякъла бла ийсенг да салам,
Ызынгы къоймай, кюн ашырмайса,
Сансызлыгъынгы чырт джашырмайса.

Ой, заман, заман, неден да халал –
Бюгюн да бердинг кьолума къалам.
Меннге къаламсыз джашау асыусуз,
Ашагъан ашым тузсуз, татыусуз.

Ой, заман, заман, башха тюл – тарпан,
Анга ушатад чабханынг тамам.
Чабмай болмазса... Джангыз, ашыкъма.
Кюн таякълагъа алкъын тансыкъма.

ДЖЫЛЫ СУУДА

Джылы Сууда – Минги Тауну этегигде –
Эртденликде сейир сурат кёргенме:
Кюн чыкъгъынчы Ай кетмейин, туракълаб,
Экисине бирден салам бергенме!

Минги Тауну айрысындан кюн таякъла,
Акъ башлагъа теге элле алтын нюрню.
Кюн саргъалыб, Ай агъарыб хауа чарсда...
Кёрмегенме анга дери аллай ишни.

Минги Тауну башларында кюмюш ауну
Боядыла кюн таякъла алтын бла ...
Ай а батмай, сейирине, къараб турду,
Илячин да учуб кетди къаты бла.

Тюшюм болур, деб кесиме ийнанмадым,
Шукур этдим Джылы Суугъа келгениме.
Минги Тауну туурасындан къараб туруб,
Сейирликни эм сейирин кѳргениме.

2005

УЧКУЛАН

Учкуланда ат аталгъанд къарт атама,
Кюн джарыкъны, ана бетни мында кѳргенд.
Мен а келдим Учкуланнга, ёмюр озуб...
Мекаямындан таш къалауу, кѳб болуб...

Танымайма деб айтыргъа кѳлюм бармайд –
Таныгъанча джюрек кѳзюм алай сезед.
Кѳргениме, тансыкълыгъым уяныб,
Мен атлайма сейир тукъум сагъайыб.

«Ата джерим!» – деб шыбырдай эринле,
Къобан ташны сыйдам сыртын сыладым.
Чокъуракъ суудан тогъудум бек джугланыб,
Эски джуртда туугъанлагъа сукъланыб...

Мында заман чабмай, сабыр саркъады,
Джюрегинги тансыкълыкъдан толтуруб.
Эски джуртну солугъанын эшитеме,
Къадау Ташны туурасына олтуруб.

2006

ХУРЗУКДА

Хурзук эли – хур джуртуму эм тёрю,
Алан халкъны аланлыгъын сакълагъан.
Мамия Къала туудургъан айтыуланы
Ёмюрлеге аджашдыртмай джокълагъан.

Боташ Ташы – ёмюрлюкню эсгертмеси,
Хурзук элни эм ал ташы болур, эшта.
Аны кёрюб, къарыусузлукъ этмез таулу,
Ётгюрлюгю уяныр да, келир кюч да.

Хурзук элни хар атламы, хар элиси –
Узакъ ёмюр джазыб салгъан китаблача.
Джашыргъанла ёмюрлени хапарларын,
Сорууларын сакълаб тургъан джууаблача.

Нартла кибик, Джангыз Терек, кёкде болур,
Ауангысы джашайд аны Хурзук элде.
Халиматны джырларын да, аны бла тенг,
Джюрютелле хурзукчула джюрек тёрде.

2005

КЪАРТ ДЖУРТ

Къарт Джурт эли – Къарачайны бешиги,
Къадау Ташынг – Дж, ртну къадау эшиги.
Сеннге келсем, Нартла чакъгъа кетеме.
Ёмюрлени теренине джетеме.

Заман ызы – таурухлары нартланы,
Заман ызы – алгъышлары къартланы.
Заман ызы – таула атхан кёлекке,
Заман ызы – эл башында терекле.

Ёрюзмекни, Рычакауну сагъына,
Джюрек отум суймекликден къабына,
Мен барама джырыб элни арасын,
Файдасы бла бирге сезе джарасын.

Къарча! Къарча! Бизни уллу атабыз.
Сени атынг – бизни миллет атыбыз.
Сатанай а? Къарчаны къарт анасы?..
Нечик кёбдю миллетни тин хазнасы!

Къарт Джурт эли – Къарачайны бешиги,
Кенг ачылсын сеннге Тейри эшиги.
Ариу атынг кюн таякъ бла джазылсын,
Джангкъылыч бла чууакъ кёкге тагъылсын.

ДЁЛЕ ТЮЗЮ

Хаджилени Надеждагъа

Дёле Тюзю – ариулукъну белгиси,
Бир кёрюред сени кёксюл тангынгы.
«Дёле» деген, «бёле» деген болурму?!
Ариулукъгъа бёле деген джанынгы?

Дёле Тюзю – къабыл болгъан тилекди!
Толгъан тилек – ёмюрлюкню саугъасы!
Сеннге къараб, джыр джырларым келеди –
Джандет кибики, кёк суунгу джагъасы!

Ол джырымда къарт атамы Алгъышы
Эштилмезми джети кёкню барына?
Айта келсем, Орайданы макъамы
Эшилмезми Хасауканы джырына?

Джырчы Исмайыл мында «Минги Таууну»
Чыгъаргъанды, дейле, сейир макъамын.

Джылы аяз ма бюгюн да «айтады»
«Акътамакъны» ол ёлюмсюз хапарын.

Дёле Тюзю – тау тарны къол аязы,
Минги Таугъа элтген джолну эшиги,
Мында хауа нарат ийис этеди,
Ёз джуртуму ата-баба бешиги...

Ариулукъну бузама деб къоркъгъанча,
Сабыр этгенд тау суу джоргъа джюрюшюн.
Ёмюрлюкге эжиу эте саркъады,
Толкъунлада джылтырата кюмюшюн.

Дёле тартыу мында туугъан болурму эд?
Дёле Тюзде? Къыз джюрекде, эртденде?
Суу джагъада, суугъа къараб олтура?
Дёле тюзню ариулугъун кёргенде?..

2005

АТА ДЖУРТУМ

Сезимлерими сёзле бла
Ачыкъларгъа джетсе фахмум,
Мен джыр къала салыр эдим
Тауларында, Ата Джуртум.

Булбул кибик тёгер эдим
Мен кёлюмю джырларымда.
Сюймекликни эсгертмесин
Ишлер эдим тауларында.

Сеннге уллу сюймеклигим
Къанат бере джырларыма,
Сакълар эди ол къаланы
Ёмюрлени узагъына.

Джыр къаламы ишлеелсем,
Этер эдим халкъгъа саугъа.
Ол заманда: «Насыблыма!» –
Деб айтырем тюзге, таугъа.

Сезимлерими сёзле бла
Ачыкъларгъа джетсе фахмум,
Мен джыр къала салыр эдим
Кюнлю уям – Ата Джуртум.

1977

СИЗГЕ – БЮСЮРЕУ

Эм баш сёзюм мени сизге – бюсюреу,
Эй, Ахлула, Туркияда джашагъан!
Бир ёмюрден бир ёмюрге ётдюрюб,
Узакъ джуртда ата сырын сакълагъан!

Эм баш сёзюм мени сизге – бюсюреу,
Сиз барлыкъда ёмюрлеге кёмюлмей,
Джашарыкъла бабаланы джырлары,
Халкъны джаны – ана тили, сёгюлмей.

Эм баш сёзюм мени сизге – бюсюреу,
Эски джуртну унутмайын суюгенле.
Минги Тауну, баба джуртну белгисин,
Атаныча, сыйын кёре, билгенле.

АЙТЫУЛА

Хар халкъдача, ариу, сейир таурухла
Туадыла джюрегинде таулуну.
Мийикледе – кёкню джети къатында –
Сакъланады сыры алан улуну.

Кёкге тартхан джюрегине таулуну
Къартджыгъача, къонсала да джарсыула,

Буруу эте аны джелге, бораннга
Къурагъанды ол ёмюрлюк айтыула.

Эртде ёлгенле джашауларын создура,
Ашхы умутдан джыр, таурух да эшгенле.
Къараб туруб, Джетегейли джулдузгъа,
Ай джарыкъдан джыр макъамла этгенле.

Кюн таякъны къалам эте билгенле,
Тилек бла башлайдыла назмуну.
Ол тилекле джети кёкден ётселе,
Таркъаяды кийик кючю джарсыуну.

БОЯУЛА

Чууакъ кёкча, кёксюл эди бешик джыр.
Чыгъыб келген кюнча, ариу ышарыу,
Акъкъанатлы тангнга ушаш керти сёз,
Джашил хансча, ётюрюксюз ышаныу.

Къызыл эди, къанча, ачы кычырыкъ,
Къаппа-къара къара иннет, къурумча.
Боз булутча, ауур эди мыдахлыкъ.
Къарангылыкъ мутхуз эди къуу къумча.

Къуу терекни, кюйген джерни, къабырны
Бояулары алдамайла кёзлени.
Хар нени да барды энчи бояуу –
Къоркъакълыкъны, ётгюрлюкню, тюшлени...

АНАМ

Джюрегими не сёз, не кюн джылытмай,
Исси джайда джаным юшой джыладым.
Тилсиз болуб, джыламукъда кёмюле,
Къабырынгы джаным бла сыладым.

Джай кюн кетдинг, ауушдура дуниянгы –
Джюрегиме келди керти джарлылыкъ.
Джай эд мени туугъаным да дуниягъа,
Сакъламаем андан аллай къатылыкъ...

Джыламугъум, анам, тузлу болгъанды,
Кёзледен тюл, ол джюрекден агъады.
Джашау мени кёб затладан айырыб,
Къабырынга ёмюрлюкге тагъады.

Гюлчюк болуб чакъсам эди алайда
Кече, кюн да ушакъ эте турурча.
Кюнчюк болуб чыкъсам эди алайда
Къыш суукъну башха джары бурурча.

Джылагъаным джарамазын билеме –
Не этгеним джарар эди джанынга?
Санларынгы ёз джеринге бергенбиз
Джюрегими бёлегенме атынга.

Сен кетгенли ётдюле тёрт узун джыл,
Кетди атам да сени ызынгдан ашыгъыб.
Сени амалтын къарангы эди кюню,
Аны аллына чыгъалдынгмы чабышыб...

Сабий кибик аджашханма джолумдан.
Ёмюрюмю сен экиге юлешиб.
Сениге айтырны кимге айтыргъа табмайын
Айланама кеси аллыма сёлешиб.

Джай джайлыгъын, къыш къышлыгъын этелле,
Кёрелмейме келбетлерин чакъланы.
Ёксюзлюкню джокъду тангы, эртдени,
Ол бютеу да бир къарангы кечеди.

Энтда меннге бередиле къайгъы сёз...
Сёзню кючю бу джарсыуну джыгъалмайд.
Кёзлериме джабыу болгъан джыламукъ
Ачыууму, дарман болуб, багъалмайд.

Анам, энди сен таныгъан къызынг тюл,
Мен – башхама, ушамайма кесиме:

Джюрек – мууал, кёлюм – такъыр,
кюл-кёмюр...

Боз кёлекке тюшгенд эки кёзюме.

Джыламугъум кьошулады танг чыкъгъа –
Джюрегимден кетмегенсе, кетсенг да...
Амалсызлыкъ не болгъанын билгенме
Къайтараллыкъ тюлме сени не этсем да.

2007–2011

КЪАРНАШЫМ АЧАХМАТХА

Джер бурулад биягъынлай тегерек,
Танг да атад акъ къанатын кенг джайыб.
Кёзге илинир джукъ тюрлениб кёрмейме,
Заман барад хаух дуниягъа кёл бериб.

Сен а джокъса... Сен а кетдинг кёблеча,
Болджал джетсе – джокъду анга бир мадар.
Сени юсюнде джюрегими аздыргъан –
Насыб бериб, къуандырмады Къадар.

Насыб неди? Аны киши билмейд деб,
Бош айталла. Барды аны энлери:
Ана джылыу, бала джылыу, юй джылыу...
Джюрегинги кёб эдиле безлери.

Кёзлерингден джарсыуунгу окъургъа,
Киши алагъа къарамады сагъайыб.
Сёзлерингден ич халынгы танырча...
Табылмадыкъ – айланабыз аджашыб...

Джер бурулад биягъынлай тегерек,
Сен а джокъса... Джокъду энди джарсыуунг.
Хаух дуниядан ол биргенге кетмегенд,
Джангыз олду джюрегиме аз асыуу.

2010

Келдиле джылла... Кетдиле джылла...
Бердиле джырла... Къойдула ызла.
Ызлада – мурат, алкъын толмагъан,
Джюрекде – умут, джылла оймагъан.

Келдиле джылла... Кетдиле джылла...
Къалдыла кёзле, алада – сёзле...
Сёздеде – сезим, бирча турмагъан,
Джюрекни къанын бирча бурмагъан.

Келдиле джылла... Кетдиле джылла...
Чакъдыла гюлле, акъдыла гюлле.
Танытды къышны сууукъ джай анга,
Заманны тюрюн ушатыб тангнга.

Джайны сууугъу, къышны джылысы
Къараны агъы... Акъны къарасы...
Барын кёргюзе, джюрекни къыя
Келелле джылла... Кетелле джылла...

2010

Ёмюрлюкден хаух дунягъа нек келеди джан?
Игиликге аз нек тартад топуракъ боллукъ сан?

Джутлукъ, зарлыкъ эсни бийлеб, хар нени элеб,
Бир къуджурла джашайд адам, къарасанг эслеб.

Джаханимге бурулубду къанны чарыхы,
Тюшонджюремейди кишини дуня тарыхы.

Джандет джолу къыйын тюлдю, аны сайласанг,
Аллахха башынгы салыб, тюзюн ойласанг.

Кёбюбюзге джандет туююл, джаханим – джууукъ,
Аны юсюнден сагъыш этсенг, кюйдюред сууукъ.

Бу дунягъа бош келмейбиз – джазыу сайларгъа!
Ёмюрлюк джазыугъа джанны къаты байларгъа.

Джюрегинги неге берсенг, сени иенг – ол,
Игиликге джораланган, асыл Тилек, тол!

СЮЙЮЛЮРГЕ СЮЙГЕНИНГЕ СЮЙЮНЕ

Ой, кишиуум, мени талгъыр шохчугъум,
Сени улан тенгин кибик кёреди.
Сенден башха иши болмай тургъанча,
Къылыгъынгы, кесин кибик, биледи.

Джаны баргъа джокъду джашау джылыусуз –
Ол джылыугъа кесинг джолчукъ ишлейсе.
Тилинг джангыз «мияу» дерге билсе да,
Сюйдюрюрге кёб лагъымла излейсе.

Чыгъыб кетсем, къайтырма ашыгъыб,
Босагъагъа джатыб, заман къатлайса.
Тауушуму эшитгенлей, къууаныб,
Тюз шын туруб, эшик артын сакълайса.

Къуйрукъ булгъай, гор боласа, кёргенлей,
Кёзлерингден нюр джилтинле тегесе.
Сюйгенни уа суймей къалай этерсе –
Сюймекликге эсгертмеча чегесе.

Сюйюлюрге суйгенинге суйюне,
Кёб сылайма сени акъыллы башынгы.
Хата этсенг, хыны этсем, ёпкелеб
Сен къояса сан этмейин ашынгы.

Адамлада боламыды, билмейме,
Бу джандача, быллай сырма суймеклик?
Киштикчигим, насыб болур, ишексиз,
Суймекликни алай тукъум сезмезлик.

АТА ДЖУРТНУ АУАЗЫ

Джыр

Ана тилим – ата джуртну ауазы,
Минги Таудан саркъгъан сууну тазасы.
Ёмюрлени юслери бла ётгенсе,
Байлыгъынг бла мени ёхтем этгенсе.

Ана тилим – Ата джуртну чырагъы,
Минги Тау бла кёкню энчи ушагъы.
Сени меннге халкъым саугъа этгенди,
Хар бир сёзюнг джюрегим бла ётгенди.

Ана тилим – Ата джуртну хауасы,
Минги тауча, ёз джуртуму хазнасы.
Ана тилде ата хурмет джашайды,
Ана тилге ана джюрек ушайды.

Ана тилде алгъыш этсенг, ол толур.
Ана тилде тилек тиле, ол болур...

АНА ТИЛИМ

1

Хар халкъны да миллет эни – ана тили,
Аны билген ана къачын ангылар,
Джюрегинде асыл сезим уяна,
Хар сёзюнде татыу сезе тынгылар.

Билмеген бла болмагъанны ортасы –
Джангыз эли, ол эртдеден белгили.
Кёбле сени байлыгъынг сезмейле –
Бюгюн кюнню ол кечилмез кемлиги.

Хар бир халкъны ана тили – кюзгюсю,
Кёрюнеди анда сезим байлыгъы.

Уллу хазнанг керек болмай тургъаны
Сенден тюлдю, ол – джамагъат сайлыгъы.

2

Таудан саркъгъан жарыкъ кёллю шоркъаны
Ана тилде айтылады джырлары.
Ёз журтуна, сангырауча, къарагъан,
Неде джашар ол инсанны ызлары?

Ана тилде бу дунияны – къууаты,
Берекети, хазналары, джомагъы.
Ол байлыкъны джюрегине алгъанны
Бу дунияда къалыр энчи сокъмагъы.

3

Ана тилим, сеннге сагъыш этеме,
Сагъышларым ауурдула, ай, медет.
Башха тилге кёчюб барады халкъынг –
Талай ахлунг этгенди аны адет.

Излегенча ийнечикни саламда,
Унутулгъан сёзлеринги изледим.
Кёлюмдегин ана тилде айтыргъа,
Джюрек къылны сени бла биледим.

Ариулугъунг, байлыгъынг да, джан тилим,
Не тил бла да тенглеширча алайды.
Унутула, сансыз бола баргъанынг
Джюрегими, ауруу кибик, талайды.

Татыуунгу тас этселе джашларынг,
Хаух сёзлеге алдатсала башларын...
Огъай, огъай! Ёмюрден келген халкъ
Джокъ боллукъду, болалмаса сеннге джакъ.

Сёз бла ишлеген – ийне бла кёр къазгъан,
 Къалыб барад ана тилде джыр джазгъан.
 Нарт тилибиз – тау шоркъадан туугъан тил.
 Ана тилим – сенсиз таулу таулу тюлд.

Ёмюрледе тас болмагъан, ана тилим,
 Бюгюн халынг меннге ауур сагъышды.
 Къоз кюбюрде унутулгъан алтын кибик,
 Сени бла халкъынг джарты танышды.

Джюрегими сеннге суюб ачханем,
 Сен да мени ийген эдинг гёзенинге.
 Харакетинг, берекетинг сыйынгысыз –
 Баш урама, ана тилим, шам сёзюнге.

КЕРТИ СЁЗГЕ КЪУЛЛУКЪ ЭТЕ...

Сезимиме тылмач этиб сёзюмю,
 Тюзю-терси бар эсе да, букъдурмай,
 Керти сёзге къуллукъ эте джашадым,
 Джюрегиме джалгъан сёзню джукъдурмай.

Мен билмейме ётюрюкню татыуун,
 Татлы болур, алдгү – кёбню саууту.
 Ким кечеча, ким да кюнча, адамла...
 Анга кёре хар бирини сарыуу.

Ётюрюкню къабханлары кёбдюле,
 Мен да алагъа тюшер ючюн къалмайма –
 Джыгъылгъанны сырты джерден тоймайды,
 Дагъыда мен ийнаннганны кёймайма.

Сюймекликди хар джырымы бешиги –
Нени юсюнден айтылса да хапарым.
Таркъаймагъан асыл сезим – Джюрекде,
Аны ючюн артыкъ келед джашарым.

* * *

Орам бугъад, къарангыгъа кёмюле,
Джангурда уа – чыкъ тамчыны татыуу.
Булутланы ортасындан къарагъан
Джулдузлада – ёмюрлюкню барыуу.

Кёк джюзюнде джюзюб баргъан толгъан Ай
Чакъырады тюненеге. Билеме
Озгъан заман джазгъан китаб джангыды,
Келлик заман эртде джазыб салгъанды.

Унамайма. Джюрегими кёрюрге,
Кёзлерими кысыб, терен къарайма:
Кёз аллымда гитче сабий къолчукъда
Къоз бутакъчыкъ, булчукълары ачыла.

1998

ХАЛКЪЫМА

Сени юсюнгден ёрге туруб айтайым –
Халкъым, сеннге сюймеклигим уллуду.
Къыйырсызды джюрегимде къууанчым –
Наргла джери бюгюн насыб къоллуду.

Джырларынгда, таулу халкъым, эшитеме
Тауушларын ийнакъ тилли сууланы.
Халилерин толу алгъанса кесинге
Кёкню суйген батыр кёллю къушланы.

Ышаныбма, Минги Таугъа мийиклик
Келгенине, халкъым, сеннге къууана.
Шам Къарачай — деу къралны уланы —
Тамбланга да мен къарайма, сукълана.

Тилинг, джырынг, сагъышларынг — меники!
Джюрегимде ургъан къаным — сеники!

1987

* * *

Ташла, ташла... Таулугъа ант къарнашла...
Чакъырдыла ала мени ушакъгъа.
Джараларын, къууанчларын сеземе,
Мен эгечме – кетмегенме узакъгъа.

Таш, джашыча, болушханды таулугъа,
От чакъдырыб, юйюн, джанын джылытыб.
Тенги кибиб, дагъан болуб, джетген кюн,
Ана кибиб, къабдыргъанды чайнатыб.

Къаллай атла бергенди нарт ташлагъа!
Джырны кибиб, къайтарырынг келеди.
Къадау, Къарча, Тыбыр, Тирмен ташлары!
Сын ташы да... ётген кюннге тёреди.

Бу ташлагъа бюгюн менме асаба...
Э-эх, барады заман аланы къаба.

1

КЪАДАУ ТАШ

Келдим сеннге хакиमतлы Къадау таш,
Шукур эте, барса, сауса, джанса, дей.
Сен Къарчаны кёкден тюшген саугъасы,
Арымайса таулугъа умут теджей.

Джаягъымы джаягъынга салама...
Къаллай къаргъыш узайтхан эд бу кюнню!?
Эм джууугъунг эм узакъда термилсе...
Талай джылны къалай элтдинг ол джюкню?!

Кесинг кьалыб кетгенинде шам Джуртда
(Ким кёрлюк эд ол кьач сени кьачынгы!?),
Сынган эдинг, Джангыз терек сынганча...
Кьозгьамайым энтда джюрек ачынгы.

Джаным ауруй, кьайтарама атынгы...
Сакьлар таулу ёмюрледе кьатынгы...

2

ТЫБЫР ТАШ

Тыбыр ташны кёрмегенме ёмюрде,
Кьарт атамча, ол да меннге джомакьды.
Таулу киши аны атыб иймегенд,
Тыбыр ташы джазыууна джасакьды.

Тыбыр ташы болгьан эски арбазда
Ёсмегенме. Джаз башында кёргеним:
«Кьыш келгинчин, сабийлеге бир межам», –
Деб атамы чалман юйчюк эшгени.

Энтда таулу алгьыш эте башласа,
Ал тылпыуун тыбыр ташха береди.
«Сени джауунг тыбыр ташын ташласын...» –
Бу кьаргьыш а эм ачыды, биледи.

Тыбыр ташым джашайды джюрегимде,
Джашарыкьды назмумда, тилегимде.

3

ТИРМЕН ТАШ

Эй, тирмен таш, ишлемесе арыгьан!
Сен тюлмю эдинг таулуну эмчек анасы?
Кьаллай сыйлы, уллу ишни буюрду
Бу дуняда сеннге адам баласы.

Арый-тала, солуй-къана билмейин,
Джер бурулуб тургъан кибик тегерек,
(Артыкъ да бек азыгъынг эркин болса),
Буруласа, келюнг, сабийча, бегек.

Элде – джашау, сенде – джумуш бошалыб...
Ол кюнюнгю, тирмен таш, унутмайса.
Бара эдинг, балта узуну баралмай...
Огъай, огъай, кишиге дерт тутмайма.

Дертим олду – сабий ачдан джыламасын,
Тирмен ташны бурулгъаны тохтамын.

4

ОТЛУКЪ ТАШ

Айдаккуну отлукъ ташы, ташлары...
Ол аланы джыйгъан болмаз бошуна.
Таш чакъдырыб, отну джакъса, чамчыла
Къысыла уа болур элле къатына.

Отлукъ ташдан чартлагъан къайыр джилтин
Джер джюзюнде кѣб затладан болур къарт.
Отну кѣмюб, тунчукъдурмай, джукълатмай
Тангнга дери сакълаялгъан – таулу шарт.

Отлукъ таш да, сууча, кюнча, хауача,
Саугъасыед Къарча улугъа Къадарны.
Унутханбыз, акканыча, аны да,
Джашау кеси юретиб, тынч амалны.

Отлукъ ташдан от чыгъарын айтхан – нарт,
Ол заманда Джер болмазед былай къарт.

КЪОЛ ТАШ

Къууанч неди, ол сау элни джыялмаса!?
 Ол къууанчха халкъ кѣб алгыш джоялмаса!?
 Къууанч неди, боза тилни бошлатмаса?!
 Акъсакъал къарт абезекни башлатмаса!?

Къууанч неди, джюрегинге бой салмасанг?!
 Ат бла кириб, баш байракъны бир алмасанг!?
 Къууанч неди, къоз бѣрк багъанада къалса!?
 Джау джиб бла ѳрлеб баргъан дженгил талса?!?

Къол таш атыб, эм онглу джаш, хорламаса!
 Къыз кѣзлени башхаладан урламаса!
 Къууанч неди, ѳчню джашха къыз бермесе!?
 Бек суйгенин, сормагъанлай, кѣз кѣрмесе?!?

Нарт джерими оюну – къууанчха кѣпюр!
 Ма аны ючюн, бал аякъны, хайда, кѣлтюр!

1998

СЫН ТАШ...

Артда къалгъан сенинге тѣгед джыламукъ,
 Кѣзден кетген кѣлден кетиб къалмайын.
 Ёлгенине тансыкълыгы къозгъалыб,
 Сени кѣрсе, бир сытылмай болмайын.

Джыламукъ а, суу тамчыча, дженгил тюлд,
 Чыкъ тамчыча, кюн таякъ бла ойнамайд.
 Джыламукъ а, тузу бла эритед,
 Татыуу бла кѣк тамчыгъа ушамайд.

Сени бла кѣбле ушакъ этелле,
 Кѣб такъыр сѣз, кѣб ичги сѣз эшитдире.

Джууаб бермей, тюз тынгылаб тураса,
Джюреклеге туюмчекле тешдире.

Сен болурса, бир ишексиз, о, сын таш,
Бу дуняда джер бауургъа эм ауур...
Ийнанмайма, джаны джокъду, дегеннге,
Юсюнг бютеу болуб турады джауур.

2007

ТАУ ДЖУРТУНДА

Тау джуртунда тарды джер,
Джашау этген анда – эр.
Къарыусузгъа, къоркъакъгъа,
Юреннгеннге сокъмакъгъа,
Сюймегеннге мийикни,
Тутмазлыкъгъа кийикни
Джокъду джашау таулада...
Насыб бугъуб тарлада,
Бугъунчакъла ойнайды,
Хомухла бла, кёлсюз бла,
Кесин суйген эссиз бла.

Тауда джашау башхады –
Юйню тёрю къартхады.
Сёзню, антны, къарнашны,
Ауузунга элтген эшны,
Джырны, сырны, атынгы,
Элге кьойгъан хатынгы
Ол береди багъасын.
Сындыргъаннга атасын,
Джылатханнга анасын
Сёзю ташдан ётеди –
Анга оноу этеди.

Керти таулу улан а,
Къууандырлыкъ алан а,
Бешигини бауларын –
Джаратмагъан ауларын –
Тобугъу бла тешеди,
Тешиб, джерге тюшеди,
Тюшеди да кетеди,
Тау этекге джетеди,
Алайда ант этеди:
Тау башына чыгъаргъа,
Кийик джурну джыгъаргъа...
Тау джуртунда тарды джер,
Джашау этген анда – эр.
Тау мийикге тартады,
Сокъмакъ сал, деб, айтады.
Хомухланы, серлени,
Сюймегенни ёргени
Джардан сансыз атады...
Ётгюрню бек суйгенча,
Аны сыйын билгенча,
Кёлсюзлени джаууду, –
Джугъутурну таууду.

2002

ДЖАНГЫ ЁМЮР

Мен бир ёмюрню кёрдюм аягъын.
Джангы ёмюрге: «Хош келдинг!» – дедим.
Джангы ёмюрню иелерине –
Джаш тёлюлеге – насыб теджедим.
Мени джашлыгъым – озгъан ёмюрге,
Тоюм, кёб джырым, ала да – анда.
Ызыма къараб сукъланмасам да,
Ол ёмюр берген сезимле – къанда.

Къыйын ёмюрню башына чыкъдыкъ,
Абына, къоба, оноула къура.
Джангы ёмюрню къайры элтири
Джазыу джулдузда джазылыб тура
болур. Мени уа этерим келмейд
Джангы джюзджылгъа кесими къонакъ,
Меничалагъа кёб шартлары бла
Ол кёрюнсе да тахсалы, джомакъ.

«Седреген джылла – джангылтхан джолла», –
Деб айтдырмайын атлармы заман.
Элтирми, къайдам, джыкъмай, джылатмай,
Биз тилегенча тилекде хаман.
Биз тёлюлеге къонакъбай кёз бла
Къарай эсе да, бу джангы ёмюр,
Бюгюнню джашла джашай билселе
Кеси кеслерин этмей кюл-кёмюр.

Кюл-кёмюр этмей Джерни – тыбырны,
Къоя чагъаргъа гюлге, терекге.
Джазны, джырныча, ашыра билиб,
Тюшюрмей Кюннге ачыу кёлекке.
Ташха, темирге кёз, тил битдирген
Алай инсанла джашайла бюгюн.
Азраил мёлек джан ала болмаз –
Адамгъа къойгъанд ол ауур джюгюн.

О, джангы Ёмюр! Сен не мурат бла?
Къаллай ант эте, кирдинг джашаугъа?
Къышны суукълай, джайны джылылай,
Сакъла Адамгъа, сакъла Аламгъа.

2000

Къайсы тизгин менден хапар айталыр
Башхартмайын, джудурмайын – тюрб-тюзюн?
Къайсысына джюрегими отундан
Берелгенме джукъланмазлыкъ кёк джилтин?

Къайсы тизгин учундуруп башханы,
Ышарыуча, ачхыч табыб, джюрекге?
Туусала да, кёлню бирча сёнгдюре,
Къайсы ушар кёгет берген терекге?

Сезимлени «булчукълары» – тизгинле,
Сизде мени джангылычым, махтауум.
Арагъызда меннге джаулукъ этерик
Бармыды эке? Сиз а – мени джашауум!

ИЛХАМ

Бу илхам деген бир сейир затды,
Огъай, ол джанды, тынгы бермеген.
Сен сакълаймыса, хазыр тюлмюсе,
Аны билирге чырт излемеген.

Пегас, дейдиле, анга «миннгенле»,
Къанатлы атча, тюрсюню алай.
Кече-кюн демей, келиб къонады,
Айтханын этмей къояргъа болмай.

Адет-джорукъ деб, билмейди масхаб,
Бир, сабийингча, бирде, джауунгча,
Къысыла келиб, узакъгъа къачса,
Мийик кёрюнед, чыкъмаз тауунгча.

Амалсыз джерде келиб къонаргъа
Тартынныкъ тюлдю къалам учунга.

Бирде къанаты кюнню джабады,
Бирде сыйынад тюз уучунга.

Ыргъакъ атыб да туталлыкъ тюлсе,
Кеси алланыб, суююб келмесе.
Къанатларындан тюк алыб сеннге:
«Ма, къалам эт!» – деб, кеси бермесе.

2003

СЕЙИРСИНИУ

Халаллыкъны чомартлыгъы сейирди,
Суююм къайдан ала болур джылыуну?
Бергени ючюн, бай болуучу джюрекни,
Сейир тюлмюд алай сансыз турууу?

Джазы – джашил, къачы – алтын чапыракъгъа,
Сейирсинмей, суукъ къалай къарайым?
Чапыракъ атхан къачхы къайын терекчик,
Бир айтсанг а, сени ненге джарайым?

Сейирсиниб бошамагъан джюрегим,
Ай толгъанны, Ай азгъанны джокълайды.
Тау башындан Кюнню бери къарарын,
Саугъаныча, шукур эте, сакълайды.

Чыпчыкъланы кёкде тутхан къанатла...
Кёкге узалгъан бутакъланы тамыры...
Сейир тюлмюд, джулдузланы джукълата,
Уяныучу танг аланы джарыгъы.

Сейирсиниу... Ол джомакълы сезимди,
Джырча, татлыд джюрегиме тийгени.
Бюртюкчюкден кюннге ушагъан, гюл тууб,
Къызгъанмайын, нюрюн меннге ийгени.

Иги бары джюрегиме асыду,
Сейирсине, сукъланама кьууаныб.
Асыл адам. Терен акъыл. Фахму. Джыр.
Ала барда кьалмаз джашау джукъланыб.

Артда – кёбю, алда азы кьалса да,
Джашау джолда сейирсиниу – нёгерим.
Ол сезимим джукъланмазын билеме,
Аны ючюн келе болмаз кетерим.

2002

* * *

Ол бир джагъада кьалды тюненем,
Кесим а ётдюм бирси джанына.
Ашыгъыб ётдюм, чабышыб ётдюм,
Табарыкъма деб, тынгы джаныма.

Умут – кьобанны бурма толкъуну,
Ётген кюнле да – тюбюнде ташла.
Ташха абына, толкъунга алдана...
Кесиме амал билмедим башха.

Тансыкъ болгъанма ары, ызыма,
Кёлекке кьоймай, озгъан джазыма.
Тюнене бла озгъан умутла,
Тынчлыкъ бермейле джарлы джаныма.

2003

ДЖАШАУ, СЕННГЕ...

Шош тангланы алларына кьарайма,
Джазгъы аяз бла мен чачымы тарайма,
Келген кюнню бай саугъагъа санайма,
Джашау, сеннге суймеклигим –
терк-тенгиз.

Кюн таякъгъа бетим бла тиеме,
Сау дуниягъа исси салам иеме,
Бир-бирледе кесими да сюеме,
Джашау, сеннге суймеклигим –
терк-тенгиз.

Баргъан джолум сыйдам эсе, кѳресе,
Уллу кѳллю болмазымы билесе,
Иннетими хар ишимде сезесе,
Джашауу, сеннге суймеклигим –
терк-тенгиз.

Джаз чагъынгы хар хурметин сеземе,
Тюз адамгъа насыб теджей келеме,
Толкъунунгда, билгенимча, джюземе,
Джашау сеннге суймеклигим –
терк-тенгиз.

1986

КЕЧГЕНМЕ...

Джауларымы барына да кечгенме,
Кесиме уа башха джолла бичгенме.
Мен джаулукъну джюрегиме иймегенме,
Ол сезимни ёмюрюм да суймегенме.

Иги умутха бугъунама джауладан,
Асыл сѳзге, чыммакъ чакъгъан терекге.
Джабалакъ къар тикген кѳрпе акъ тоннга,
Джулдузланы арасында Къой джолгъа!

Джауларымы барына да кечгенме,
Мен кесиме аллай саугъа этгенме!
Джаулукъ мени джюрегиме – ауур джюк,
Кѳлтюрюрге излемейме аллай джукъ...

2002

Джашлыгъымы
къартлыгъымыд?
Къартлыгъымы
джашлыгъымыд
Бюгюн кюнюм?
Билелмейме.
Билирим да келмейди.

Джаш а тюлме...
Къарт да тюлме!
Ким эсем да,
джашау чагъым
Сагъышланы
чакъдырады,
Бош сёзлени
джюрегимден
Атдырады.

Джангылыргъа,
алданыргъа,
Эринирге, эригирге...
Заманынгы ая, дейди.
Ала-бере билмегеннге,
Терсни-тюзню
кёрмегеннге:
«Джашайдыла
Насыбларын оя», – дейди.

Джаш а тюлме...
Къарт да тюлме!
Ким эсем да,
джашау чагъым
Мени джашау терегими
Чакъдырады.
Кёгетлери – иги умутла.
Ала бла джюрегими
бакъдырады,
Джелледен да букъдурады...

МЕННГЕ ДУУА ОКЪУЙ КЕТ...

«Шо, Аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет»...

Ма бу сёзле, джаралача, сын ташха

Ёмюрлюкге джазылгъанла.

Джазгъан а

Бир джукъ къоймай кетгенди андан башха.

Ким биледи, къойгъан-ойгъан эсе да,

Заман букъу букъдургъанды несин да.

Сын ташдагъы джети сёзю болмаса,

Джутханды ол атын, антын, кесин да.

Узакъ джылла, эски китаб бетлеча,

Бири бирин джабхандыла джангылмай.

Кюнле, айла баргъандыла джоргъалаб,

Адамлача, терсле атлаб, абынмай.

«Шо, аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет».

Джети сёзде – джетмиш сезим, ишексиз.

Ол тилейди сенден, менден, джулдуздан...

Анга сансыз къалыр джангыз джюрексиз.

Ол ким болду? Тиширымуму? Джигитми?

Къартмы? Джашмы? Насыблымы? Харибми?

Нек джаздыргъанд ол сёзлени айырыб?

Тилегинде джашау тылпыу сезибми?

Джашау айланч, не чекдирдинг сен анга,

Ахыр сёзюн ышанырча сын ташха?

Джангызлыкъдан, тансыкылыкъдан къоркъубму

Джаздыргъанды? Сылтауу неди башха?

«Заман чархы арымайды. Узайса,

Ким не сезер мени джансыз атымдан?

Дууа окъургъа бурулгъан бир кесекге

Мычырыкъды, кетиб къалмай, къатымда...»

Ма былаймы айтхан эди?.. Ким билсин...
Джолукъгъаннга ала – джарсыу, джюрек без.
Бир джазыуну ахыр, мыдах тизгинин
Къурагъанла сын ташдагъы Джети сёз.

«Шо, Аллах ючюн, меннге дууа окъуй кет», –
Ма дуняда къонакълыкъны бир ызы.
Джети сёзю, Джетегейли джулдузча,
Кёб айталгъан, джукъ айтмагъан бир «джыры».

1986

ТЫНГЫЛАУ

Ышарыу кибик, тынгылау...
Ол да кёб хапар айтады:
Кёлюн джашыра, тенгин ашыра,
Эрни ышара,
Тынгылау...
Джолундан талыб, сёзледен арыб,
Джюреги джарсыб,
Тынгылау...
Узакъгъа къараб, кюнлерин санаб,
Джарасы тараб,
Тынгылау...
Насыбын таныб, къолуна алыб,
Джанына салыб,
Тынгылау...
Къууанчдан толуб, Сёз артыкъ болуб,
Тынгыда солуб,
Тынгылау...
Харам тынгылау... Узун тынгылау...
Кюнча, джылыта,
Тынгылау...

2003

УЛЛУ ТЁЛЕУ

Къууанч бизге, джазгы кюнча, берилиб,
Бушуу бизден уллу тѳлеу алады.
Сезимле бла джюрек тѳлеу тѳлесе,
Чагыб акгыан терек кибик, талады.

Адам ѳлсе, джыламукъ бла тѳлейбиз,
Аны юсю бла бизге келген ачыуну.
Юйю кюйген, джарлылыкъ бла тѳлейди,
Юйсюз къалыб, анга джетген джарсыуну.

Тенгинг кетсе, джангызлыкъ бла тѳлейсе,
Такыр этген, тилсиз этген кюнлени.
Джыгылсанг а, джарала бла тѳлейсе,
Аман тюшге ушай ѳтген тюлени.

Къууанч бизге бошунагъа берилиб,
Бушуу бизден уллу тѳлеу алады.
Ол тѳлеуню он къат, джюз къат тѳлеб да,
Джюрекледе дагыда таб къалады.

1998

СОРУУ КЕРЕКМИДИ?

Бетсиз барыб, эки юлюшге ие болур,
Намысы кѳб кеси юлюшюн джунчуй сорур.
«Къайсыд адам?» – деген соруу керекмиди?

Харам адам башына табыча этер,
Халалы да арт къабынын бериб кетер.
«Къайсыд адам?» – деген соруу керекмиди?

Биреу алдаб, айыбындан тынч къутулур,
«Терс мен эдим», – деб уятлы терк тутулур.
«Къайсыд адам?» – деген соруу керекмиди?

Ауурну юсюн, дженгилни тубюн сайлар биреу,
Хатерли уа керек джерге болур тиреу.
«Къайсыд адам?» – деген соруу керекмиди?

* * *

«Кимди сени джан тенгинг?» – деб сордула.
Джаны болур хар адамны джан тенги!?
Джууабымы джаратмазгъа болурла –
Джангызлыкъды джанны узуну-кенги.

Ай да – джангыз, кюн да – джангыз... Неди амал –
Джан дунягъа кеси джангыз келеди.
Саны – джерге, джаны кёкге кетген кюн,
Ол джолну да кеси джангыз ётеди.

Джангызлыкъдан джан къоркъамыд, билмейме.
Джашау анга кюн, джангур да келтиред.
Кетген джанла, джулдузлагъа бурулуб,
Кёкден бизге къарагъанча, кёрюнед...

«Кимди сени джан тенгинг?» – деб сордула...

2003

УМУТУМУ УНУТУБ...

Мыдах болсам, кюн джарытад, джылытмайды.
Мыдах болсам, келген кече джукъ айтмайды.
Мыдахлыкъгъа ашау берген – бюгюнню шарт.
Къыйнагъан кюн сау он джылгъа этеди къарт.

Тюненеде къалыб тургъан ашхы умут,
Бюгюнлюкде кеси тилейд: «Мени унут».
Умутуму унутуб, къалай джашайым?
Бу аджашыб баргъанлагъамы ушайым?

Умутсузла, ала хариб адамлалла,
Терс ишлени барысына халаллалла.
Джашауна мийикледе джол айыргъан,
Джарсыулагъа бой салмай, боюн къайыргъан –
Ма алалла умутларын унутмагъан,
Джюрекледе кюн джылыуну суутмагъан.

2003

* * *

Таулагъа суймеклик
Минг сезим сынатады.
Узакъдан джарыгъы
Джолуму танытады.
Мийикге талпыныу
Къанатла битдиреди.
Меннге ол сезимни
Нарт тауум келтиреди.

Акъ башлы ариу тау,
Джашауну къууатыса,
Мийикни суйгенни –
Таулуну уясыса.
Эм алгъа анам бла
Тауланы таныгъанма.
Алагъа баш ура,
Джыр джаза башлагъанма.

1974

* * *

Джазгъы кече бугъундурду гюллени
Кёзчюклерин,
Кесчиклерин,
Сёзлерин.

Мен аланы джюрегим бла сеземе –
Чууакъ кёкге бургъандыла эслерин.

Кюндюз – джерде, кече – кёкде
гюл тала.

Бу ариулукъ, бу сейирлик
джандетди.

Саугъагъамы, къаугъагъамы этеди –
Джазгъы учунуу табигъатда адетди.

Кече ачса къанатларын – джабыуун,
Сагъышлагъа, бешикгеча бёлейди.
Ана джаулукъ джылытханча, джылыта,
Джазгъы умут джюрек къылны билейди.

2001

АЙСАН ДЖАНГУР

Айсан джангур башыбыздан джауады...

«Чыкъдыкъ джазгъа!» –

деб мен шукур этеме.

Былай кюнде, нек эсе да, билмейме,
Джаз чагъыма, кюн джергеча, джетеме.

Джазгъы чагъым мени ётгенд сансызлай –

Ашыргъанма келди, кетди деб сезмей.

Джашлыгъым деб, танымайын юсю бла

Атлаб кетген болурмамы эслемей?

Айсан джангур башыбыздан джауады.

Джуады ол кюмюш бетли чачымы.

Джыламукуъча, тамчы саркъад бетимден,

Эсге сала, джууукълашхан къачымы.

Къачым келир, мен сау-эсен джашасам,
Джазымыча, аны сансыз этелмем...
Джазны, къачны багъаларын билгенме,
Энди алай санамайын ётелмем.

«Джаулу гюттю берирме, джау!» – деб тилей,
Сабийликде ойнаучанек джангурда.
Айсан джангур! Джазгъы гюлге келечи!
Джау! Джуу! Тепсе! Тилегими айт джырда!

КЪАЧХЫ ДЖАНГУР

Къачдан къачыб,
къайры кетгин, арабин,
Кюнсюз кюнден,
хыны джелден, джангурдан?
Кюн таякъгъа
буруу болгъан булутдан?
Къачхы ингир салгъан
терен мухурдан?

Къачхы джангур,
тюз джылауукъ сабийча,
Джаууб джаумай,
къоюб къоймай, ынгырдай,
Кёлю къалыб,
айталмайын тургъанча,
Кеси аллына бир затланы
Шыбырдай.

Къачхы джангур
джаз джангургъа ушамайд.
Джазгъы джангур!
Истемейге баргъанча,
Уллу-уллу тамчыларын
тепсете,
Тёгерекде сейир тойла
къургъанча...

Къачдан къачыб,
къайры кетгин, арабин?
Ол джюрекге тюшюб,
мыдах этмезча.
Айсан джангур...
Кетгенд аны заманы.
Узайгъанды,
Мен ызындан джетмезча...

ДЖЕРНИ ДЖАШИЛ БАУУРУНДА

Гокка хансчыкъ, ёсе келиб,
Бир джаз кюн
Кёзюн ачды кёк тюбюнде дунягъа.
Кюнден – джылыу,
Джерден аналыкъ, сезиб,
Эркелейди кесин джазгъы хауагъа.

Кеси аллына булджуй тургъан
Сабийча,
Ойнай келиб, джелчик къонду къолума.
Сабанланы, тюзлени да,
Джашнатыб,
Джер да джайды хурметинден джолума.

Джюрек къылла согъадыла
Акъырын,
Джангы кюнде джангы сезим туудура.
Джерни джашил бауурунда
Турама.
Кюн таякгъа мен бетими джуудура.

1987

БУ ОЮМЛУ АРИУЛУКЪ

Кёкню джабхан къачхы бурма булутла
Джангур болуб джууадыла джолланы.
Джюрегиме сыйынмагъан умутла,
Тилек болуб джайдыралла къолланы.

Къачхы чагъым чапыракълада солуйду,
Кёкге – тилек, джерге хурмет багъышлай.
Табигъатда бу оюмлу ариурукъ,
Хар тангы бла адамланы алгъышлай.

Кюн чыкъса уа, кюмюшлерин чачымы
Алтыны бла, джылыууна бёлейди...
Адам улу бу сейирлик шартла ючюн,
Къалай тукъум, къаллай тёлеу тёлейди?!

Эй, хаух дуня, сейирлигинг чексизди,
Бир кесекге сен боласа саугъабыз.
Аны алай ангыларгъа унутуб,
Хар нени да, башын байлаб, къаугъабыз...

* * *

Тюбсюз кёлча,
адам эси теренди,
Кюбюрдеча, анда –
ётген джолларынг,
Атанг бла
бошалмагъан ушагъынг,
Ананг айтхан
татлы бешик джырларынг.
Сабийлигинг –
терек бачха джазгъы кюн,

Гюл чапыракъла
кюйюз болуб тюбюнде.
Сабийлигинг:
ата, ана – джаш кёзюу,
Насыб, тауча,
сен да аны юсюнде.

* * *

Мадарлымы игиди? Марда билгенми?
Эсеблыми игиди? Эслей билгенми?
Намыслымы игиди? Насыб билгенми?
Джол бергенми игиди? Джолну билгенми?

Бары да керек шартла, мурат толурча,
Адамлыкъ деген терек мийик болурча.

ТУРНАЛА

Турна тизиу, учуб озду къыбла таба...
Джылыуну да алыб кетиб баргъанча,
Сууукъсурай, мыдах болуб къарадым,
Шымал джелле джюрегиме ургъанча.

Алдамайым. Ызыгъыздан сукъланыб
Къарамадым. Къыйын-зауукъ эсе да,
Къыш да, джай да джуртда джашау этейим,
Бир-бирледе тёзmez сууукъ эсе да.

Джылыуну уа мен да кемсиз сюеме –
Ол кёб болмайд. Азлыкъ этед хаман да.
Артыкъсыз да джюрек джылыу... Билесиз,
Анга джетмейд не алапат дарман да.

Къанат къагъа, мийиклени ёлчелей,
Учуб баргъан сейир джанла – турнала!
«Адамлыкъны ёлчеми да мийикди!» –
Дейле меннге таула, кёкге узала.

Тау мийикле... Аладады джюрегим.
Аны ючюн кетелмейме сизни бла.
Таусуз таулу – булбулсуз танг, мутхуз кёк.
Сиз къайтыгъыз, бир джуртдансыз бизни бла.

Турна тизиу къачхы кёкге оюу бола,
Къыбла таба джол тутханды, ашыкъмай.
«Иги джолгъа! Сау къайтыгъыз!» – деб тилей,
Къол булгъайма ызларындан, шыбырдай.

2002

БЕК СЮЕМЕ

Ариу къызча,
келеди джаз хар джыл сайын,
Сейир тюшча, тюрленеди хар кюн сайын,
Табигъатны джашлыгъыды, байлыгъыды,
Джюрекледен тынчлыкъ кьоймайд – къайгъылыды.

Мен суюмейме
ариу джазны, сюялмайма –
Мен башымы сагъышладан тыялмайма.
Джюрегиме сылынмагъан сейир мурат,
Кече, кюн да тынчлыкъ бермей, кыйнаб турад.

Мен излейме,
булбул кибик, джыр джырларгъа,
Акъ булутча, тау башлагъа шош къараргъа.
Энтда излейме сабийлигиме сынаргъа,
Джюрегими ауазына тынгыларгъа.

Ашхылагъа
къыйынлыкъны унутдуруб,
Асыллыкъгъа джюрекдени учундуруб,
Джазгъы кюнча, дарман болуб, адамлагъа,
Мен да халкъгъа, Сулахатча, бир джараргъа.

Сюеме мен
ариу джазны, бек сюеме,
Джаз бла бирге насыб келирин сеземе.
Танглары бла джол кѣргюзед игиликге,
Ариулукъну келечи эте хар джюрекге.

1976

ЭНТДА КЕЛДИ ДЖАРЫКЪ ДЖАЗ

Энтда келди джарыкъ бетли джашил джаз:
Джюююлдейле биягъынлай чыпчыкъла.
Он, джюз джылны мындан алгъа этгенча,
Джуууналла джылы кюнде булчукъла.

Хар булчукъдан джаратыла чапыракъла,
Кюн таякъгъа уучларын ачалла.
Джаз тилинде бир-бири бла сѣлеше,
Тѣгерекге джашау тылпыу чачалла.

Джазгъы джангур тамчыларын юлеше,
Биягъынлай терезени къагъады.
Атам бла анам бирге-бирге орнатхан
Кертме терек, къурмач кибик, чагъады.

Он, джюз джылны мындан алгъа болгъанча,
Кимде умут, кимде джарсыу туудура,
Кѣк къанатлы, кѣб муратлы джаз келди,
Кимге джашлыкъ, кимге къартлыкъ буюра.

Хар кимге да джаз джазлыгъын этмеймид?!
Джокъмуд аны бир дарманы кетмезден?
Кёзю кыйыб, атам бла анама
Къартлыкъ кийим кийдиргенди тешмезден...

Кюн башлагъа, биягъынлай, тийгенди,
Джашил кёлек кийгенди джер баууру.
Не айтады кёк кёзлю джаз меннге уа?!
Ах, билсенг а... Олду джашау аууру.

2002

* * *

Къолан этиб кёкню зыккыл булутла
Джабхандыла кюнню кёзюн, басыныб.
Андан эсе, джангур болуб джаусала,
Иги эди, турмай алай асылыб.

Огъай, ала нёгер болуб джеллеге,
Кюн таякъны нюр халысын юзелле.
Чексиз кёкню кюкюрете, чартлата
Бирде – ары, бирде бери джюзелле.

Мен а гитче назик гюлчюк, узакъдан
Тамчы акъса, деб сакълайма ашыгъыб.
Кёк – эниште, мен ёрюште эсем да,
Билелмейме, кёк турады джашыныб.

2008

ХАУХ ДУНИЯДА ХАУХ БОЛМАЙ

Ана кесин баласында сакълайды,
Ата шарты – уланыны сынында.
Илму ишлери – тоханасы алимни,
Сакъланады джырчы ариу джырында.

Къобузчуну усталыгы – тартыуда,
Джазычуну ызы – акъыл сёзлери.
Суратчыны суратладан къарайла
Хар нени да кёре билген кёзлери.

Джерчи джерге джаз бла бирге джан салат,
Джер бауурну эшите терен солууун.
Бирча суюд ариу чакъгъан терекчик
Кюн таякъ бла къол аязны джылыуун.

Бир насыблы хаух дунияда хаух болмай,
Ишлери бла атын, хатын сакълатхан.
Заманлагъа джюген этиб ишлерин
Ётген кюнню тамбла кюннге атлатхан.

ЗАМАН

Сюелеме шош ингирни къучагъында,
Заман бла кесим джангыз къалгъанча.
Узакъ кёк бла джулдузладан башхасы
Кёрюнелле бу дунияда джалгъанча.

Къанатлыны сызгъыргъаны, ит чабхан
Кёк шошлукъну тынчлыгына къатыла,
Заман меннге тахсаларын ачханча,
Нек барама сагъышлагъа батыла?

Заман неди? Къайры барад ашыгъыш?
Ким эсе да аны ызындан сюргенча.
Тохта! Элтме! Ашыкъдырма...

къартлыкъгъа!

Тынгылайды ол ичинден кюлгенча.

Кёк ингир да – кёлеккеси заманны.
Мен а сезмей, кёб эртденле ётгенле.
Джайгъа, къышха юлешсек да заманны,
Ала бары бир джумушну этгенле.

Кёк тюбюнде не да – ызы заманны,
Ётген джаз да, чачларымда кюмюш да,
Ёмюрледе тас болмагъан эски джыр,
Аллах бизге берген джашау юлюш да.

2000

ТАМБЛА КЮНЮНГ БИР ОНГСА

Таджал халкъым, джюрегимден ётдюрюб,
Джарсыуунгу джыйдым «Бушуу китабха».
Джюрегинги ургъанына тынгылай,
Сюймеклигим ёсдю сеннге джюз къатха.

Джуртсузлукъну, джырсызлыкъны ачыуун,
Учузлукъну саула бла сынадынг...
Ёлгенлени хар бири бла, бир ёлюб,
Бу дуняда ахырат азаб санадынг.

Не чексенг да, адамлыкъны джюгенин
Иймегенсе, олду дууанг джолунга.
Къамадан да, герохдан да, дертден да
Бек джарашад ма ол джюген къолунга.

«Бушуу китаб»... Аны отха атарем,
Ол кюйген бла джюрек джаранг сау болса.
Алай а ол – джыламукъ кёл – джанармы?..
Джанар эди, тамбла кюнюнг бир онгса.

1997

«ФАТИМА» АТНЫ...

Джёгетейден мен тургъан джурт узакъды..
Джёгетейде кёк теренди, чууакъды.
Джулдузлары ана кёз бла къарайла,
Джюрегиме, сюймекликча, джарайла.

Джөгетейим – Джетегейли джулдузум,
Мен да сени джырлай билген бир кызынг.
Ал джырымы сеннге атаб этгенме,
Умут таудан сен болушуб ётгенме.

Джюрек кылла мында джырла эшелле,
Мында тангла джарсыуунгу эштелле.
Кюн джарыгъын атам мында кёргенди,
«Фатима» атны меннге мында бергенди.

Джетген кюнде ант кърнашым – Джөгетей,
Джазыууму джазгъы чагъы – Джөгетей.
Мында джангур башымы кёб джуугъанды,
Джылы аязчыкъ ызымдан кёб кьюугъанды.

Джөгетейим – Джетегейли джулдузум,
Сенде къалыр джашау сырым, джыр ызым.
Энтда кёбдю мени сеннге айтырым,
Хар къайдан да келед сеннге къайтырым...

Мен тургъан джурт Джөгетейден узакъда,
Къайтырыкъма, кёб кълалмам кьонакъда.
Сюймекликге бёлегенме атынгы,
Сени бла байлагъанма антымы.

2003

* * *

Сюймеклигим – джюрегимде
ёсген терек.
Джыл озгъанча, ол да ёсе барады.
Халкъым – джаным,
Атынг джюрек къанымда!
Аллах болсун хаман сени джанынгда.

Джазыу сени не тюрлю да
сынады,
Чыныкъдырды – сатды, атды, унутду.
Ачыу отха нарт башынгы салмадынг,
Бюгюлмединг, джыгъылмадынг,
сынмадынг.

Къарча юзюгю! Уллу Аллахха –
минг шукур,
Тёзюмлюсе, тюлсе ачыулу, сабырса.
Таш бла ургъанны, аш бла ура келесе –
Нарт энинги сыйын сакълай билесе!

1999

АТАМ

Кёбню кёрген, кёбню билген, деселе,
Акъыллы адам, асыулу адам, деселе,
Джюрегимде джылы сезим къозгъала,
Сени эсиме тюшюреме, атам, мен.

Адамладан кенг турмагъан, деселе,
Не тюрлю да дерт тутмагъан, деселе,
Джашау джолунг кёз аллыма сюеле,
Сени эсиме тюшюреме, атам, мен.

Кенг джюрекли, та за иннетли, деселе,
Ишни суйген, эбин билген, деселе,
Къолларынгы, кёзлеринги тансыкълай,
Сени эсиме тюшюреме, атам, мен.

Джаш джюрекли, чамчы адам, деселе,
Джырны суйген, джырлай билген, деселе,

Джырлагъанынг кьулагъыма эштиле,
Сени эсиме тюшюреме, атам, мен.

Насыблы адам, Аллах суйген, деселе,
Кёк джудузу джарыкъ джаннган, деселе,
Сени юсюнгден айтылгъанын эсгере,
Сени эсиме тюшюреме, атам, мен.

1980

ДЖАТДАЙ

Сени юсюнгден аллай хапар айталла:
Атха минсенг, ат териси болгъанча.
Азат джанынг чырт ушатмай зорлукъну,
Зорчулагъа уллу кьоркъуу салгъанча!

Аджал кибик, терк джетгенсе, дейдиле,
Зорлукъ этиб, кьутулургъа суйгеннге.
Къарангыны, тубанны, джангурну да
Нёгер этиб, аманлыкъгъа сингеннге.

Къарачайны джер чеклерин, хазнасын,
Эркинлигин, юйюнг кибик, джакълагъан.
Артыкълыкъгъа, джалдатлыкъгъа джол бермей,
Халкъ намысын, джанынг кибик сакълагъан.

Суйгенле да, суймеген да, кьоркъгъан да,
Дууаныча, къайтаргъанла атынгы.
Ётгюрлюгюнг дунягъа айтылыб,
Сормагъанлай, таныгъанла хатынгы.

Заманнга да джол кѳргюзген азатлыкъ,
Сырынг эди, джол нѳгеринг, ант къарнаш.
Тау башлача, акъбаш къартла айталла:
«Бир ѳмюрде бир туады аллай джаш!»

Джигитликге джолну ачхан акъылды,
Ётгюрлюкге элтген – джюрек къанатла.
Адамлыкъны асыл сезим багъады,
Нѳгер элле сеннге, Джатдай, ол шартла...

Саулай халкъынг кѳчюрюлген харам кюн
Хариб къартла, дуниядан, тюнгюлюб:
«Ай, былайда Джатдай керек эди...» – деб,
Тыхсыгъанла, сени эсге тюшюрюб.

Къуру кѳкде туумайдыла джулдузла,
Бир-бирледе джер да болад джулдузлу.
Миллетини насыбы ючюн туугъан
Джулдуз эди Джатдай Байрамукъ улу!

Джигит Джатдай! Атынг, хатынг ѳтдюле
Халкъынг бла бир ѳмюрден бирине.
Харам-халал деб сѳлешген да сени
Сюйюб къарнаш этеригед кесине.

Сени джанынг къайтырыкъды таулагъа
Башха ат бла, не сыфат бла болса да.
Тау къуш кибик, таусуз джанынг унамаз,
Джигитлигннг башха ѳмюрде къалса да.

Айтыулада аты къалгъан Татархан,
Джигит Джатдай, ол сени ант къарнашынг.
Къарачайда тууарыкъды, билеме,
Сеннге ушагъан джигит, батыр – тин джашынг!

«АКЪТАМАКЪ»

Семенлени Исмаилгъа

Олтурама мен терезе джанында,
Марал жангур тереземи къагъады.
Къулагъыма джауум таууш келмейди –
«Акътамакъ» джыр джюрегиме «агъады».

Бу макъамны Исмаилгъа, ишексиз,
Шыбырдагъан болур эди тау шоркъа.
Ол да анга, сѣзле эше, къууана,
Ёмюрлюк джыр джюрек тѣрюне саркъа.

Акъджал булут, джая къобуз болгъанча,
Суу тамчыла – аны сейир къыллары,
Согъадыла «Акътамакъны» таралтыб –
Ёмюрлюкдю суймекликни ызлары.

Олтурама мен терезе джанында,
Джюрек халым кесиме болуб джомакъ.
Унутханма джылларымы, атымы,
Болгъан кирик, кесим ариу Акътамакъ...

2002

КЕРИМ БЛА УШАКЪ ЭТЕ ТУРАМА

Отарланы Керимге

Джазыуну эшген джашауну чархы
Кимге, неге да этеди оноу.
Ёлюмсюзлюкде ызын къоялгъан
Заманны этед кесине улоу.

Къанатлы сѣз да Айча, Джулдузча,
Джашаб турады билмей ёлюмню.

Алтын сёзлери джашарыкъдыла
Таулу халкъы бла Отар Керимни.

Джашарыкъдыла, аны кесича,
Бир билек бола, бир төре бола.
Сюймеклиги уа, Кюнча джылыта,
Джангы төлюге тин ата бола.

Поэт джюреги... Ташада тюлдю,
Кьол аяздача – китабларында.
Керим бла ушакъ эте турама –
Джашау бир кёбдю айтханларында!

Джюрек талпыуу, сёздеде уюб,
Ол заман чарсда чачылмай джашар.
Аны назмуда сезерик улан
Таулу Керимге бир кесек ушар...

Керим бла олтуруб, ушакъ этеме,
Назмуларында эшите ауазын.
Атамы кибик, сеземе аны
Джарсыу джюгюне джегилген джанын.

Ушакъ этмейме, сакъ тынгылайма –
Ол айтырыкъны айталмаз башха!
О закий Керим, сюйген джуртунгда
Тил битдирелген терекге, ташха!

2001

КЪУЛИЙЛЕНИ КЪАЙСЫННГА

Керти поэт ёмюрде да ёлмейди,
Айча, Кюнча, ол къалады дуняда.
Ёз сёзю бла, ана къолча, джылыта,
Джашаб турад ёмюрлюкде – саулада.

Кюн узатхан нюр таякъча, сылайды,
Сейир сёзю башынгы тюл, джюрекни.
Джюрегингде, джазгы кюнча, чакъдыра,
Игиликге бутакъ керген терекни.

Керти поэт ёмюрде да ёлмейди,
Бир сансыз кюн сансыз-сансыз тууса да.
Таула кибик, ол джашайды, бюгюлмей,
Гырхы джеллей, ачы джарсыу кьууса да.

Сейир джанын, сёзлерине юлешиб,
Тюб-тереке этед аны саулагъа.
Сёзю ёлмесе, ол кеси да джашайды –
Джокьду ёлюм таудан саркъгъан суулагъа.

Поэт джюрек, ол заманны базманы,
Ариулукъну, ауурлукъну ёлчелей,
Бир ёмюрден экинчиге ётеди,
Джарсылуаны кесине ала, энчилей...

2002

ОТАРЛАНЫ ОМАРГЪА

Тау джыр сени джюрегингде туугъанды,
Дунияны эсин сеннге бургъанды.
Тау джырчысы, тау булбулу, Омар акка,
Кесинг тауса таулуланы арасында.
Джыр гёзенинг хар кимден да бай этди,
Шам ауазынг Минги Таугъа да джетди.
Джырынг бла тюйюмчекни тешесе,
От бла джырны бир-бирине эшесе.
Халкъ тарихин джырла бла
айтыб чыкъдынг,

Джарсыланы ачыу бла тюл,
джыр бла джыкъдынг.
Мыдах болсакъ, джырларынга
къайтабыз,
Къууанчда уа, сеннге алгыш айтабыз.
Джюрегингден джырлы уя ишлединг,
Джырларынгы ахлулагъа юлешдинг.
Ма бюгюнча, джюз джыл толгъан
кюн да джырлар,
Къарачайда, Малкъарда да
«Бизни Омар!»

2002

СЁЗ БЛА КЪАМА

Сёз бла къама.
Сёзюм болсун кюйсюзлюкге
Къамалы,
Терсни тюзге бурурлай,
Болсун аны амалы.

Сёз бла къама...
Терс зат кёрсем,
Сёзюмю къаны тама:
«Огъай! Огъай!» – деб айтама,
Сёзюм – къама.
Сёзюм – къама!

Башха къама джюрюмесин
Аламда.
Ма ол иннет хорласын
Хар адамда.
Сёз бла къама...

АТА ЮЙЮМЮ ОРАМЫ

Эгелериме

Сабийлигим ётген сыйлы орамым,
Хар неме да, ана кибик, чыдагъан.
Узакъ кетген, энди сейир кёрюннген
Кюнлеримде кёб халымы сынагъан.

Джаланаякъ, бурмабаш сабийлигим,
Энтда, майна! Сабийле бла ойнайды.
Къолунда да уллу бусхул гинджиси,
Ауузунда да... нызы чайыр чайнайды.

Джангур джауа, мен да чыгъыб орамда,
Аякъларым къолан болуб балчыкъдан,
Ненча кере ары-бери чабханма...
Тюшедиле бары эсге тансыкъдан.

Бу орамда, тенгчикледен джашырыб,
Ал назмуму окъугъанма ингирге.
Мен джаратхан джашчыкъ
билиб къояр, деб,
Бугъундуруб, сезимими тереннге.

Биринчи той – бу орамда кёргенме,
Тепсегенме ма ол тойда, уяла,
Тау тепсеуню оюуларын чыгъара,
Джюрегимде къыз сезимим уяна.

Бу орамда къарт анамы ызындан
Джылагъанма, къайтмаз джолгъа ашыра.
Таурух бла джашау башха болгъан ын,
Ма былайда башлагъанма айыра.

Сабий кюнюм – ата юйюмю орамы...
Бери келсем, сабийликни сеземе.
Ол кёзююн унутса да къарамым,
Кенг дунияда эм багъалы орамым...

2003

ТЫБЫРЫМ

Бу отоуда меннге не да багъалыды:
Эски Тапчан, Зугул тепси, Гулоч таякъ.
Бу тыбырда не да бирча сейирликди:
Агъач къашыкъ, Джау джыккырчыкъ,
Гоппан аякъ.

Терезеде – Эски лампа, Къуран китаб,
Къабыргъада – Намазлыкчыкъ, Мынчакъла.
Суратладан къарайдыла ата-баба,
Кёзлеринде ыз къойгъанла джашау чакъла.

Мен анамы джаулугъуна чырмалыб,
Олтурама: «Ата юйюм», «Тыбырым», дей.
Атам бла анам бир-биринден «тарыгъалла»,
«Бизни къой да, сен хапар айт, къонакъ», – дей.

«Бу къарт къатын», «Тишсиз киши», – дей ала,
Бир-бирлерин эркелете сансыз-сансыз,
Алтмыш джылны джашайдыла бирге-бирге,
Ма бюгюн да суюдиле тамам джансыз.

Мен анамы джаулугъуна чырмалыб,
Олтурама: «Ата юйюм», «Тыбырым», дей.
Экисине туураларындан къарайма:
«Аллах сизни къызгъанмасын бизге», дей.

2003

СЮЙМЕКЛИГИМ ЁЛМЕГЕНИН АЙТЫРГЪА...

Аталаны-бабаланы джуртлары,
Ёмюрледен къалгъан эски китабча!
Окъуй-сезе билмегеннге турады,
Тюз тынгылаб, болуб, тилсиз джууабча.

Окбугъаннга! Аны окбургъа суюгеннге
Сууу, ташы, топурагъы да – тарих джыр.
Топурагъында ата-баба джюрекле
Джашайдыла. Шам джурт бизге – ата сыр.

Ол топуракъда будай башла шыбырдай,
Къайтаралла ёмюрлени джырларын.
Аллах бла Кюннге махтау чакъыра,
Кёргюзелле берекетни сырларын.

Нарт джюрекле чакъдыралла, ишексиз,
Кёкге узалгъан быллай нарат терекле.
Гокка хансны, кюйюз этиб, джюз этиб,
Туудуралла назик ана джюрекле.

Ата-баба топурагъында чагъалла,
Къурмач кибик, джаз башында балийле.
Ол топуракъдан биргелерине алыб
Кетгендиле мухаджирле – тау бийле...

Туугъан джуртум! Джан териси таулуну
Сугъаргъанды хар элисин джеринги.
Сен да аны сайлагъанса айырыб –
Анга теджеб, эл сукъланнган тёрюнгю.

Мен да сеннге берликме джюрегими,
Заман джетсе, хуах дуниядан къайтыргъа.
Къабырымда чагъар къайын терекчик
Сюймеклигим ёлмегенин айтыргъа...

2000

КЮРЕШЕМЕ

Джукъ ишлемей олтурсам да,
эригеме,
Чам-накъырда созулса да,
эригеме;

Кёб сёлешсе, ким да болсун,
эригеме;
Тарыгыргъа суйген, сенден
эригеме.
Джол нёгерим сагышсыз болса,
арыйма;
Этген ишим джараусуз болса,
арыйма;
Эшитген джырым кёолайсыз болса,
арыйма;
Кёрген затым кёуатсыз болса,
арыйма.
Бек арыйма, терк арыйма,
эригеме.
Ол затланы болдурмазгъа
кюрешеме.

МЕН ДЖЮЗЕМЕ БИЛГЕНИМЧА

Мен къарыулу,
Къарыусуз да болама,
Мен акъыллы,
Акъылсыз да болама.
Мен огъурлу,
Огъурсуз да болама.
«Нексе алай, ол а ненгди?» –
деме сен.
Бирде антым,
Бирде хантым джарайды.
Бирде тёзюм,
Бирде сёзюм онглайды.
Бирде сезим,
Бирде акъыл хорлайды...
«Нексе алай, ол а ненгди?» –
деме сен.
Джашау – тенгиз,
Аны хыны толкъунунда,
Мен джюземе, билгенимча,
Къайыгъымда.

Бушуусуз да агъарады
Заман джетсе чач –
Сары болуб тюшедиле
Кёк чапыракъла къач.

Ачыуну ызы, чачдан эсе –
Кёзде, джюрекде...
«Чал» болмасын асыл мурат,
Къалыб тилекде.

«Чал» болмасын ариу сезим,
Чакъмазлыкъ гюлча.
«Агъармасын» асыл сёзюнг,
Юзюлген джырча.

МЕН КЪАРАЙМА КЪОР КЁЗЛЕ БЛА ДУНИЯГЪА...

Ма энтда да джелле сюрген булутла
Боз оюула саладыла кёклеге...
Эски дуня чакъырады ангыны
Адам кёзю джетелмеген чеклеге.

Мен къарайма къор кёзле бла дунягъа...
Сагъышым да булутладан теренде.
Ненча джазгъа тюбер энтда джюрегим
Джашау деген бу сейирлик кюренде?

Дуняча, джюрек да эски болмайды...
Ол кесине табад жангы джумушла.
Булутлача, джауум болуб джаумайла
Заман джюгюн сезелмеген умутла.

Энтда булут, энтда джаум, энтда джел...
Джюрегим а джырны суйген чокъуракъ.
Сагъыш этмей, кыйналмайын кьойгъанды,
Заман келсе, боллугъуна топуракъ.

2013

ЁТГЮРЛЮКГЕ ДЖОЛ КЪОЙДУМ

«Тёз, тёз, бала, тёзмеген төш ашамаз», –
Деб юрете, джашаб кетди мени анам.
«Артыкълыкъгъа, бетсизликге тёзмегиз,
Унамагъыз!» – дерге ёч эди атам.

«Ариу суйген – джалынчакъ», – деб кьайтара,
Кеси алай джашай эди мени анам.
«Бир адамгъа джалыныб, баш салмагъыз!» –
Деб осият эте эди кьарт атам.

«Таш бла ургъанны, аш бла урсанг, уялыр», –
Деб эсгертиб кюреше эди анам.
«Хатер марда билмеген кьул болады,
Хыйлачыгъа», – деб айта эди атам.

Джашау джолда айтханларын сынадым:
Тёш да ашадым, хыйлачыгъа да аш болдум.
Джалыныуну унамады джюрегим –
Мен да, атамча, ётгюрлюкге джол кьойдум.

СОРУУЛАГЪА КИМ БЕРЕЛИР ДЖУУАБНЫ ТОЛУ?

Ташалыкъны тамашасы кесине тарта,
Олтурама, ашхам кёзюу эсим бла саркъа...
Быллай кёзюу ойлашыугъа чакъырыргъа ёч,
Сездиреди кёб ишиме этгеними кеч...

Тау башымы? Тау этекми ёмюр аягъы?
Къайда сакълайды адамны гулоч таягъы?
Ёрюшмюдю, энишмиди джашауну джолу?
Соруулагъа ким берелир джууабны толу?

Бирде джюрек сезед алай, ёрлей баргъанча,
Тау тёппеси, джан аурута, ёрге тартханча.
Мийиклени бугъойла тюл, гюлле джабханча,
Къаяладан шоркъала тюл, кюмюш саркъгъанча.

Бирде джолум эниш сюрем элтгенча алай...
Сезгеними, этгеними турмайым къатлай.
Тау этекде джел-аяз джокъ, кюн да кеч тие,
Ол болумда эм игиси – билгенинг суюе.

Сейир зат кёб, сейирсиниб ким бошаялыр?
Джашау туюген туюмчекни ким бошлаялыр?
Джашай барсанг, сорууларынг кёбден кёб бола,
Узакъ кёк да джулдузладан барады тола.

Неле кёрдюм, не иш этдим, неге джарадым?..
Джол ёрюш, эниш эсе да, кёкге къарадым!
Джюрек тараб излегени – адам джылыуу,
Джер джюзюне насыб тилей, намаз къылыуу.

ДЖЫРЫ БОЛГЪАН...

Джырсыз адам тилсизлеге джууукъду,
Бир ивгексиз, джюрек къаны сууукъду.
Джырсыз адам сынган къобуз тиекди,
Джырсыз кюню толмай къалгъан тилекди.

Джырсыз эртден... Эртден тюлдю, кечеди,
Чолпан джулдуз алай болса, не этеди?
Джырсыз ингир такъыр оюмлагъа – аш.
Джырсыз хан да юйсюз джарлыгъа ушаш.

Джырсыз тенгинг сеннге эжиу этелмез,
Тенглик джюгюн джюрегинде элтелмез.
Джырсыз таулу... Ол таулада ёсмегенди,
Шоркъя суу бла ол сусабын кесмегенди.

Джырсыз джюрек сезимсизди, кийикди,
Джыры болгъан, Минги Тауча, мийикди.

ДЖАШАУ ТАМАЛ

Кюнню джерге суймеклиги
Атдырады сейир тангны.

Джерни адамгъа суймеклиги
Келтиргенди ариу джазны.

Ата джуртха суймеклигинг
Ётгюр этед джюрегинги.

Адамлагъа суймеклигинг
Таза этед иннетинги.

Ата-ана суймекликден
Башланады хар бир насыб.

Джашау тамал Суймекликди,
Бошалгъанды ол сыналыб.

1970

Бешик джырым

БАЛА, СЕННГЕ...

1

Мени джудуз балачыгъым,
Сени юсюнге кюнню нюрюн себерме.
Кёкде джюзген булутчукъдан,
Бала, сеннге акъ тёшекчик тигерме.

Мени сейир мёлекчигим,
Къанатчыкъларынгы джый да, сен джукъла.
Бешик джырыма бёлен да
Кёзчюклени кыс да, сен татлы джукъла.

2

Белляу, белляу, белляу, белляу, бал бала,
Белляу, белляу, белляу, белляу, джан бала.

Балачыкъны татлы тюшге бёлейим,
Балачыгъым, къууанчынгы кёрейим.

Атанг сеннге къурманлыкъла кесгенди,
Балачыгъым айгъа къарыш ёсгенди.

Белляу айта, сеннге шукур этеме,
Тилек тилей, джерден кёкге джетеме.

Шукур эте сени берген Аллахха,
Буруу сал деб тилейме хар палахха.

Ана кьоюну, бала, сеннге дарманды,
Ата кьолу, бала, сеннге дагъанды.

Къурман болсун, бала, джаным джанынга,
Ауруу-талау тиймей джаша санынга.

Барлыкъ джолунг узун болсун, кенг болсун,
Кёлунг, бала, Минги Таугъа тенг болсун.

Балачыкъны ёрге болсун джоллары,
Балачыкъны уста болсун кьоллары.

Балачыгъым тюз акъылны сайласын,
Балачыгъым ашхылыкъгъа ойласын.

Ляю, ляю, ляю, ляю, ляйлыкъгъа,
Бёленирсе адамлыкъгъа, байлыкъгъа.

Баш байлыгъынг саурукъ болсун, балачыкъ,
Джол нёгеринг насыб бла адамлыкъ.

Кёбге бармай, бешик сеннге тар болсун,
Сеннге айтылгъан тилек, алгъыш терк толсун.

Джукъла, джукъла, ляю, ляю, бал бала
Татлы джукъла, татлы джукъла, джан бала.

Белляу, белляу, белляу, белляу белляуу,
Белляу, белляу, белляу, белляу белляуу.

Улан тууду!
 Биргесине – бешик джыры!
 Ашхы умутла, асыл мурат,
 Ата сыры...
 Аты айтылгъан
 патчах болсун, хан болсун,
 Дебет кибик, ишин билген
 нарт болсун,
 Джашау джолу аны онгуна
 бурулсун,
 Атасыча, ол да халал урунсун!

Белляу, белляу, белляу, белляу, дейме мен,
 Насыб! Насыб! Насыб! Насыб, дегенча.
 Бала, бала, бала, бала, дейме мен,
 Джашау, джашау, джашау, джашау, дегенча.

Бешик джырны тилекледен эшеме!
 Аллах, сеннге ненча шукур этеме!
 Белляу макъам джюрегимде туугъанды,
 Къадар меннге асыл нюрюн бургъанды.

Сюймекликни мен береме къорлукъгъа,
 Ол байлыгъым тюрбюз кёлдю, сорлукъгъа.
 Джашау толкъун сени уруб джыкъмасын,
 Ана насыб, бала, менден букъмасын!

Бешик джырны ана кёлю эшеди,
 Бала кёлу бешик бауун тешеди...

Шукур эте Аллахха,
 Мен джашчыкъны бёлейме.

Насыбымы багъасын
Сюймеклик бла төлейме.

Джюрегимде тууалла
Къуру иги умутла.
Къондурмайма алагъа
Аз да мутхуз булутла.

Бу джашчыкъгъа мёлекле,
Джукъла, дейле, джашыртын.
Бу джашчыкъгъа мёлекле
Джукъла, дейле, акъыртын.

Джашчыкъ джукълаб къаллыкъды,
Джукълаб, къарыу аллыкъды.
Тюшюнде, Айны джерлеб,
Таурух тюзде барлыкъды.

Сен бир онглу джаш болуб,
Таукел чыкъгъын джолунга.
Адамлагъа джарарча,
Ишинг бара онгуна.

Адамлыкъ бла халаллыкъ
Джюрегингде джашарча.
Болум бла таукеллик
Тюз ишге джол ачарча.

Назик булчукъ, булбулчукъ,
Ёсе барыб, джаш болур.
Булчукъ терек болгъунчу,
Акъыл джыйыб, баш болур.

Джюрегимди бешиги
Ма бу токъмакъ джашчыкъны.
Тилегим бла, белляу бла
Мен сылайма башчыкъны.

Джукъу – татлы тѣшегинг.
Джукъла, бала, сен джукъла,
Джукъу – татлы дарманынг.
Джукъла, бала, сен джукъла.

1995

ДЕЙМЕ, СЕННГЕ

«Къолчукълары – къанатчыкъла,
Кѣзчюклери – джомакъчыкъла!» –
дейме сеннге.

«Иги джолгъа!» – дейме сеннге –
Етер джолунг аллынгадады,
Балачыкъ.

«Джарыкъ джаннган
Джулдузчугъум,
Кюнню уятхан булбулчугъум!» –
дейме сеннге.

«Насыбдан тол!» – дейме сеннге,
Адамлыкъ да насыб шартды,
Балачыкъ.

«Гюлчюк кибики, кюлгенчигим,
Айтханымы билгенчигим!» –
дейме сеннге.

«Болумлу бол! Огъурлу бол!» –
дейме сеннге,
Балачыкъ.

«Джашау ачды эшиклерин,
Сына огъур бешиклерин!» –
дейме сеннге.

«Джюрек джырым!» –
дейме сеннге,

Атым, джырым джашар сенде,
Балачыкъ.

1995

СЕН МЕННГЕ ЫШАРДЫНГ

Къолума алгъанлай,
Сен меннге ышардынг!
О, насыб, татыуунг,
О, нечик татлыды!
Къойнума къысханлай,
Бала, сен ышардынг...
О, насыб, джылыуунг,
О, нечик асылды!
Уланым – улагъым,
Сен меннге ышардынг!
Баш саугъамы алдым
Мен бюгюн къолума!
Дуния саулай да,
Ышаргъанча болду,
Балачыкъ, мен сени
Алгъанлай къолума!

НЕ АЙТЫРМА?

Уланчыгъым огъур кюнде туугъанды,
Джюрегимден мыдахлыгъны къуугъанды.
Бала, сеннге къойнум джылы бешикди,
Кёзчюклеринг меннге джандет эшикди.

Бюгюн кюнюнг, бала, мени къойнумда,
Тамбла кюнюнг хуах джашауну джолунда.
Кюн да, суу да саугъалары Аллахны,
Джомакъ, джыр да... устазларынг, бил аны.

Нарт таурухла юретирле нартлыкъгъа,
Сыйынг бла джетелирча къартлыкъгъа.
Къадау ташдан юренирсе чыдамгъа,
Булбулладан – джырны ариу джырларгъа.

Къуш юретир мийикликни тутаргъа –
Джюрегинги къанат этиб учаргъа.
Шоркъа суудан тазалыкъны алырса,
Ана сютча, андан иче, айнырса.

Аллах сени адамлыкъ бла баш этсин,
Насыбынг бла намысынгы кѣб этсин.
Тенг тутарча, джен болурча улан бол!
Иги адамла узатырча сеннге къол!

Кѣзлериме, бала, къара ышара,
Ёсдюрлюкме тюз иннетге ышыра.
Заман келиб, чыкъсанг джолгъа ашыгъа,
Не айтырма, кѣз джашланы джашыра?!

1996

УЛАНЧЫКЪ

Хаталадан «согъулгъан»
Бир джашчыкъны таныйма.
Аны орнуна нек, къайдам?
Ингирге мен арийма.
Башха болмай уланчыкъ,
Джаны болгъан хойнухду.
Бу джашчыкъны къатында
Маркъа улакъ хомухду.
Терен, мийик, деб, къоркъмай,
Не джерден да ётеди.
«Нек этдинг алай?» – десенг,
«Билмейин!» – деб кетеди.

Сютден тойгъан къозучукъ
Чынгаялмайд аныча.
Хатачыкъла этгенни
Ол кѣреди джаныча.
Терек тѣппе, бау башы –
Бары анга уяды.
Хурджунуна, къойнуна
Не табханын джыяды.
Хата этиб бошаса,
Ол къууана къачады.
Айыб этсенг деб, излеб,
Къарынчыгъын ачады.
Уллу гырхы самыр бла
Ол ойнайды джыгъышыб,
Татлы тенгин этгенча,
Къучакълайды джабышыб.
Къоркъгъан-юркген деб билмей,
Джашайд бюгюн уланчыкъ.
Хаталадан тохтаса,
Не ишлерикди бу нартчыкъ?

1999

ДЖУЛДУЗ ЁССЕ...

«Джулдуз ёссе, Кюн боллукъмуд?!» –
деб ссрду улан.

«Ким боллукъду, – дедим мен да, –
ёссе бизни Алан?»

«Мен ёсsem, алан боллукъма!» –
деб къаты чертди.

Киштикчигини ызындан
Ол чабыб кетди.

Джулдуз ёсюб, Кюн болалса...
Киштикчик – кьаблан,
Кючюкчюгюнг болса аслан,
Не деренг, Алан?

Джулдуз ёсюб, Кюн болалмаз...
Ол сабий оюм.
Сабийлик хар балагъа да
Келтирсин тоюм...

1998

СЮЙЮМЧЮ ДЖУЛДУЗЧУКЪ

Бешигинги башындагъы чыракъгъа:
«Анняя, Кюнчюк!» – деб тюбюнден
къарадынг.

Кюнден, Айдан, джулдузладан хапар сора,
Аланчыгъым, тил битгенлей, башладынг.

Таурухланы ичлеринден айырыб,
Кёкню юсюнден джомакъланы сюесе.
«Анняя, Айгъа минейик!» – деб ингирде,
«Унамасам», къашчыкъланы тюесе.

Боз булутха кёзчюк битиб къалгъанча,
Ортасындан жарыкъ джулдуз къарады.
Аны эслеб сордунг: «Анда ким джашайд?»
Джууаб табмай, аннянг таурух кьурады.

«Сен кесинг да джулдузчукъса», – дедим мен.
Унамадынг: «Мен Аланма, Алан», – деб.
Бала, меннге сен – Аламса, энчи Алам.
Огъай деме, сен – Сюйюмчю джулдузчукъ.

1998

Тынч джол демей, тюз джол дерсе,
Джол айрыда тохтасанг.
Башха ёмюрню джашыса –
Мен айтханны унасанг.

Алтын демей, насыб дерсе,
Сайлау салыр онг чыкъса.
Башха ёмюрню джашыса –
Алджама насыб букъса.

Къутсуз ёмюрде джашадым –
Ушайд джюрек кюйгеннге.
Башха ёмюрню джашыса –
Салма башны джюгеннге.

«Былай бар!» – деб бегитирге,
Ол таукеллик джарамаз.
Башха ёмюрню джашыса,
Ол менден оноу сормаз...

2000

ДЖАШИЛ ГЮЛ

Джашил гюлле излейме, деб,
Башхаланы суймейме, деб,
Гитче къызчыкъ айланады
Кёк талада.
Джашил гюлчюк – къонгур улакъ,
Къызыл тай, акъ къозу къулакъ –
Ким кёргенди аллай гюлню
Кёк талада!?
Кенг Аламгъа салса да джол,
Джюрегинден кетермез ол
Джашил гюлюн – сабий кюнюн
Кёк талада.

1981

ГЮТДЮЧЮК

«Колобок» деген орус халкъ таурухну
эниклей, аны тамалында джазылгъанды.

Автордан:

*Таурухуму башлайым,
Сёз кѡабчыкѡны бошлайым,
Тынгылагъаннга – сау кѡалач,
Тынгыламагъан кѡалыр ач.*

* * *

*Эртделеде бир элде,
Таулада тюл, тюз джерде,
Джашагъандыла кѡартла –
Бир акка бла бир амма.
Унчуклары бошалыб,
Гырджын кѡалмай ашалыб,
Кѡартла мыдах болгъанла,
Амалсызгъа кѡалгъанла.*

Акка:

*Ун деб, кимге барайыкъ?
Гырджын кѡайдан алайыкъ?*

Амма:

*Ун кѡапчыкѡны кѡагъайым,
Андан тылы булгъайым.
Бир гютдюлюк табылыр,
Джюрегинг бир басылыр.*

Автордан:

*Эки уууч унчукдан,
Эки уртлам суучукдан,*

Амма басыб тылычыкъ,
Этгенд бурху гютдючюк.
Кюлге кѣмюб, бишириб,
Кюлюн кѣагъыб, тюшюрюб,
Терезеге салгъанды...
Сога уа! Не болгъанды?!

А м м а :

Акка! Къара, бери чаб!
Терезени ары джаб!

А к к а :

Джан киргенди гютдюге!
Насыб келгенд юйбюзге!
Къоркъма, гютдю! Кел бери!
Сен бизден къачма кери!

Г ю т д ю :

Мен къоркъмайма кишиден!

А м м а :

О-о-о, балачыкъ, бери къайт!

Г ю т д ю (*джырлай барады*):

Мен гютдюме, гютдюме,
Хар кимден да ётлюме,
Кишиге джалынмайма...

К ъ о я н (*чыкъды аллына*):

Мен сени танымайма...

Г ю т д ю :

Мен гютдючюк, гютдючюк,
Кесимча, бир тюрлючюк.

Эки уууч унчукъдан,
Эки уртлам суучукъдан,
Тегенеде булгъаныб,
Мен туугъанма къууаныб.
Исси отха тюшгенме,
Анда ариу бишгенме.
Терезеден тѣнгереб,
Джерге тюшюб, ёрелеб,
Кесим кетиб барама,
Меннге алай къарама!
Аккадан да кетгенме,
Аммадан да кетгенме!
Къызбай къоян, сенден да
Кетдим! Къоркъчу менден да.

Б ё р ю (*чыкъды аллына*):

Къара мынга, тириге!..
Тѣп-тѣгерек тюрлюге!
Сен дамлычыкъ болурса?
Ашаб къойсам, турурса...

Г ю т д ю :

Сен ашаргъа сюесе,
Мен джашаргъа сюеме!
Тохта, джырчыкъ джырлайым!

Б ё р ю :

Анга уа тынгылайым...

Г ю т д ю :

Мен гютдючюк, гютдючюк,
Тѣгерекчик, нюрлючюк.

Эки уууч унчукъдан,
Эки уртлам суучукъдан,
Тегенеде булгъаныб,
Мен туугъанма кьууаныб.
Исси отха тюшгенме,
Анда ариу бишгенме.
Терезеден тѣнгереб,
Джерге тюшюб, ёрелеб,
Кесим кетиб барама,
Меннге алай кьарама!
Аккадан да кетгенме!
Аммадан да кетгенме!
Къояндан да кетгенме!
Ма былайгъа джетгенме!
Бѣрю, этме умутла –
Кетдим, мени унутма!

Ай ю (*чыкъды аллына*):

Сен не затса, тѣгерек?
Не айланаса, тѣнгереб?

Гютдю:

Мен гютдючюк, гютдючюк,
Тѣгерекчик, нюрлючюк.
Эки уууч унчукъдан,
Эки уртлам суучукъдан,
Тегенеде булгъаныб,
Мен туугъанма кьууаныб.
Исси отха тюшгенме,
Анда ариу бишгенме.
Терезеден тѣнгереб,
Джерге тюшюб, ёрелеб,
Кесим кетиб барама,
Меннге алай кьарама!

Аккадан да кетгенме,
Аммадан да кетгенме,
Къояндан, бёрюден да,
Джукъучу айюден да
Мен къутулуб барама!
Эрнинги бош джалама...

Тюлкю (*чыкзды аллына*):

Неди бу аламатчыкъ?
Мен суйгенча, татлычыкъ?

Гютдю:

Мен гютдючюк, гютдючюк!
Хар кимден да ётлючюк...

Тюлкю:

Кесим кёре турама...

Гютдю:

Мен джыргъа да устама.

Тюлкю:

Къулакъларым – сангырау,
Тюклю башым – мынгырау...
Олтур да тюз бурнума,
Меннге бирчик бир джырла...

Автордан:

*Тюлкю бурнун тутханлай,
Тюкюрюгюн джуханлай,
Акка чабыб джетгенди...
Тюлкю джардан кетгенди...*

ДЖАУ ДЖАНГУР

«Джау, джау, джау, джангур,
Булутланы сау, джангур».
Тереклени джуу, джангур,
Джерни тойдур, кьуй, джангур!

Джырлай-джырлай джау, джангур,
Тепсей, таудан ау, джангур.
Кьобуз болуб сокъ, джангур,
Гюлчюк болуб чакъ, джангур.

Айсан джангур – ал джангур.
Джаз бла келген шам джангур.
Булутчукъ бла кьайт, джангур,
Энтда джырчыкъ айт, джангур!

ДЖЫРЧЫКЪ

Джаз джылыуу бла,
Джашил джабыуу бла,
Джарыкъ ауазы бла
Келгенди бизге.

Биз кьууанабыз,
Чыкъда джууунабыз,
Джелчик бла ойнайбыз,
Джырлайбыз бирге.

Джырсыз джашау джокъду,
Джыргъа тыйгыч джокъду,
Джырдан джюрек токъду –
Джырлайбыз джазгъа.

Джазны хурмети да,
Берекети да,

Джашил келбети да
Насыбды бизге.

Чыпчыкъ джююлдейди,
Кирпи керпилдейди,
Къоян тыпырдайды... –
Джарыкъды дуня.

Сен болмасанг
къатымда...

ДЖЕР БОШАЛЫБ, КЁК БАШЛАННГАН ЧЕКЛЕДЕ

Ашхам бола, бош чыгъаса аллыма,
Сёзюнг бла тюл, кёзлеринг бла сёлеше...
Кёз-къаш бермей, салам алмай турсам да,
Мен да сенинге кюнден кюннге илеше...

«Бери къара», деб тарталла кёзлеринг,
Кёз орнуна кёк мукъладис тюл эсе.
Кюнден кибик, нюр тёгюлед аладан,
Бу кёргеним бир сейир тюш тюл эсе.

Сёз дегенинг, хауа эритген бир таууш...
Кёзледеди сезимлени мухуру.
Минг сёзге да сыйыналлыкъ туююдю
Тюбешиуге джюрекни этген шукуру.

Адет болур, хапар келсе джюрекден,
Башлайдыла тилсиз кёзле тиллеше.
Къараялмай, къатынг бла ётеме...
Тынгылайса, кёзлеринг бла сёлеше.

Ашхам бола бош чыгъаса аллыма...
Къадарыбыз джазылыбды кёкледен...
Сезмеймисе? Джазыу сени сакълайды –
Джер бошалыб, кёк башланган чекледен.

Кюйген отдан кьалгъан кюлча,
 Босагъада кьар.
 Сен кетгенли бу дуня
 Болду сууукъ, тар.
 Джерден кьараб, кёк узакъча,
 Сен да узакъса.
 Мен кьолунгу иймегенме...
 Кесинг а джокъса?
 Джолубузну суу алгъанча,
 Кёпюрсюз, ызсыз.
 Джюрегим тохтаб кьалгъанча,
 Солуусуз, джансыз.
 Джаздан сора кыш тюшгенча,
 Кёкде, джерде хал.
 Къайтмазгъа этген антынгы,
 Сен ызынга ал.
 Сезимлени ёлтюрмейди
 Джолну узагъы.
 Хаух джаным эки кёзюнгю —
 Ёмюр тузагъы.

ДЖЮРЕГИМДЕ АРМАНЫМ¹

Мыдах эдим не боллугъун сезгенча.
 Умутланы, джел булутну сюргенча,
 Алыб кетдинг, кьойдунг мени ашхамгъа.
 Бек кыйынды сенсиз джа'цаб башларгъа.

Джюрегими джангыз сеннге сарыуу,
 Акылымы джокъду анга кьарыуу.
 Джаз кетгенча къач да келир сормайын,
 Къайт ызынга, джол кёл алыб турмайын.

¹ Арман — обида.

Сен джолунгу бурма башха джоллагъа,
Сен къолунгу берме башха къоллагъа.
Кёзлерими кёмдюм сени кёзюнгде,
Джылыу табмай сюелеме сёзюнгде.

Бери айлан – тансыгъымы алайым,
Бери айлан – ахыр кере къарайым.
Бери айлан – кёзлерингде дарманым.
Бери айлан – джюрегимде арманым.

* * *

Суу джагъада къуу терекча,
Сюелесе сен.
Кюрт юсюнде от джакъгъанча,
Кюрешеме мен.
Сен сюесе мени, наным,
Аллахха – туру.
Сюе билген джюрегинге
Салма сен буруу.

* * *

Джазларыбыз кёл бермейин ётдюле,
Къач келди да, чапракъ джангур джаудурду.
Джюрек – сеннге, джазыу узакъ чакъыра,
Джашау элтиб, уллу ауушдан аудурду.

Джол айрыда къалды кюйген джюрегим,
Джел тарайды билдире сан этмезин.
Узакъ джудуз джаз тил бла айтады
Джюрек ауруу кеси аллына кетмезин.

Терсни, тюзню излемейме билирге –
Терс да, тюз да насыб тилейд башына.

Къалды насыб джыламукъгъа булгъаныб,
Ол туз болуб тегюледи тышына.

Къадарына бойсунмайды джюрегим,
Кёз аллымда – узакъ къалгъан сыфатынг.
Джаз, джашлыкъ да болушмалла сан этиб –
Салалмадыкъ биз насыбны суратын.

* * *

Кесинг не узакъ кетсенг да,
Акъыл байланса.
Ауузунг не сёзле айтса да,
Къанынг айланса,
Узакълыкъ буруу болмайды,
Сёз а – бир тылпыу,
Эриб кетмейди хауада,
Сёз кибик, талпыу.

ДЖАБАЛАКЪ КЪАР

Джулдуз джангур джаугъанча,
Джабалакъ къар.
Абезекге баргъанча,
Джабалакъ къар.
Акъ башлыкъла сокъгъанча,
Джабалакъ къар.
Джерни кёкге такъгъанча,
Джабалакъ къар.
Бу ариу кюн джюрегим
Дейди: «бар! бар!»
Сен болмасанг къатымда,
Джолум – тик, джар.
Сени сакълай арыдым,
Ах, болдум зар.

Джаным сеннге тагъылыб,
Дуниям – тар...
Керек тюлдю
Фаэтон,
Къатымда бар.
Экибизге джылы тон –
Джабалакъ къар.

1981

СЮЕ ЭСЕНГ...

Джашаууму сеннге саугъа этерге
Кюч табмадым...
Къыйнасам да, кеч мени.
Болумунгу джюрегим бла сезмедим.
Терслигими билгеним ючюн, кеч мени.

Айтхан сѣзюнг уятмады джюрекде
Сен излеген сезимлени, кеч мени.
Кѣзлеринги ангыларгъа излемедим –
Къарамадым. Кеч, тилейме, сен мени.

Тюбѣб къалсакъ,
къууансанг да джашырмай,
Мыдах этиб ашырама, кеч мени.
Джолларыбыз башхадыла, кѣресе,
Сюе эсенг, ангыла га, кеч мени.

Тангча назик, кюнча исси сезиминг
Джандырмады джюрек отну, кеч мени.
Айча, суукъ къарасам да, джылытмай,
Сюе эсенг, айтханынгча, кеч мени.

1980

БУ ДЖАШАУДА

Бу джашауда сен – тау кьушса,
Къанатларынгда – деу кючюнг.
Мен – къарылгъач... Джаз керекди,
Къууанч эте, учар ючюн.

Бу джашауда – сен терексе.
Уруб ёсген, уллу терек.
Мен а гюлчюк, назик гюлчюк,
Чагъар ючюн, джылыу керек.

Бу джашауда сен – тенгизсе,
Джагъалары тарлыкъ этген.
Мен а – гитче шоркъа суучукъ,
Джырын юзмей, сеннге элтген.

1971

ТЮЛ ЭСЕНГ А...

Сюе эсенг,
Джашил нарат болайым,
Джюрегингден джаз кетмейин турурча;
Бу джашауну джашлыгъына къууана,
«Къартлыкъ неди?» – деб билмейин сорурча.

Излей эсенг,
Къайын терек болайым,
Субайлыкъгъа сукъландыра ёсерме.
Кюн таякъны чапыракълада булджута,
Салкъынында сен солурча этерме.

Керек эсе,
Уллу кюрюч болайым,
Боранладан, ачы джелден джакъларча.

Мени кючюм назикликде эсе да,
Сюймекликни хар аджалдан сакъларча.

Тюл эсенг а,
Кёрюннгенингча меннге,
Такъыр кёллю тал терекчик болурма.
Бутакъланы төрт джанына тенг төгюб,
Джашырсам да, мыдахлыкъдан толурма.

1974

КЁКДЕН БАШХА...

Гюл тахтаны, буз ургъанча,
Джюрегими чанчакълай,
Ненча сууукъ ингир ётдю,
Умутларымы къакълай.

Кюнню боз булут джабханча,
Тунчукъдура сезимни,
Ненча тубанлы танг атды,
Сынай джюрек төзюмню.

Джыламадым... Тёзалмасам...
Джауумлу кюн ашхам бла
Арбазгъа чыгъарма ашыгъыш,
Баса кёлню «Алхам» бла.

Джылай тургъан кёзлерими
Тутарма шош джангургъа:
Джыламукъ бла джангур тамчы
Къошулуб, бир болурча...

Кёкден башха бир джан билмез
Джылайды деб, кыйналыб.
«Джангургъа бетин джуудурду», –
Дер, кёрген да, ышарыб.

1997

* * *

Ёмюрлюкге джюрегиме
тюшгенинги
Билмегенлей кьаллыкьса сен,
билмегенлей.
Сагьышымда, алгьышымда
болгьанынги
Сезмегенлей джашарыкьса,
сезмегенлей.

1985

* * *

Мени киши алдар, марар деб,
Кьоркьуб,
Кьарамайма тёрт джаныма
Сескекли.
Сенден кёлум чыгьады,
Деб кьоркьгьандан,
Болуб кьалад
Суйген джюрек
Сескекли.

ТУТМАКЪ ЭТСЕНГ...

Ай тутулд,!
Сен кьатымда болмадынг.
Кесим джангыз
Кьорууларгьа базмадым.
Эгетлерин уятыргьа
Керек эдим –
Шок атыб, туайларгьа
Биллик эдим...

Ай тутулду!
Мен тутулсам керек эди...
Аны излеген мен тюл эдим –
Джюрек эди.
Этме алай, дерик тюлме,
Тутмакъ этсенг.
Ёмюрлюкге тутмагъынгма,
Алыб кетсенг...

* * *

Сакъладым,
Арымайын сакъладым.
Сагъышланы къараларын
«Акъладым».
Арымайын,
Эрикмейин сакъладым –
Келиринги сезе эди,
Биле эди
Сюйген джюрек.

МЕННГЕ САУГЪАНГ

Джер этеги меннге джууукъ кёрюнед,
Ингир болуб, кёк таулагъа къабланса.
Кёзкёрмезге атланыр эдим таукел,
Тюберикбиз, деб джюрегим айталса.

Кёк тюзюнде, тилсиз хауа толкъунда,
Тюбешгенча, деу къуш бла къарылгъач,
Тюбешдик да, айырылдыкъ... Джюрек а
Чакъырады, келгенди деб, сезмей къач.

Сезимлеге къач джокъ... Ала, от кибик,
Джылытхан да, кюйдюрген да этелле.
Сагъыш тюед, джюрек кюед, сен – узакъ,
Умутларым хаман сеннге элтелле.

Насыб ючюн, не да этерме, десем да,
Кюйдюреди джюрегими джакъсызлыкъ.
Меннге саугъанг, кесинг кёре болурса,
Джюрегими такъыр этген джангызлыкъ.

1990

ДЖЕР ЭТЕГИНДЕ...

Джер этегинде, кёк джерге тийиб,
Акъ къанатлы Ай себди джарыгъын.
Кел, биз алайда – джулдуз талада –
Бир тюбешейик, оноу этейик.

Сен мени суююб, мен сенсиз куююб,
Булбулну джырын мыдах этгенбиз.
Кел, биз алайда – джулдуз талада –
Бир тюбешейик, бир ант этейик.

Мени джюрегим чыртда кечмейди
Сеннге джетелмей таралгъанымы.
Кел, биз алайда – джулдуз талада –
Бир тюбешейик, бирге кетейик.

Алай этерге джокъ эсе амал,
Биз джерден кёкге атлаб кетербиз.
Кел, биз алайда – джулдуз талада –
Бир тюбешейик, биз тюбешейик.

ДЖОЛУМА КЪАРАЙМА

Къыш ётер, джаз джетер,
Урламаз джел этген отунгу.

Турнала къайтырла,
Тубаны чачылыр джолунгу.

Джангурла тохтарла,
Джангкылыч юлешир бояула.
Сезимле джюрекде
Салырла сейирлик оюула.

Кюн таякъ джан салыр
Ол джалан сирелген терекге.
Тюшюрмез джюрекге
Къанатлы умутунг кёлекке...

Ол сени тамблангды.
Таш сала билмейме кесиме –
Джолума къарайма
Элтмезми, деб къоркъа, терсине.

АЛЛАЙ СЁЗ ДЖОКЪ ЭСЕ

Не дейим мен сеннге?!
Насыбым?
Сагъышым?
Къаргъышым?
Джюрекни джырлатхан,
Джюрекни джылытхан
Алгъышым?

Не дейим мен сеннге?!
Таурухум?
Джомагъым?
Джарсыуум?
Джюрегим ушатхан,
Джюрегим алдатхан
Джазыуум?

Не дейим мен сеннге?
Ийнагъым?
Къадарым?
Огъесе... Не дерге
Билсем а!
Не дейим,
Аллай сѣз джокъ эсе?

* * *

Кече кирди сагъышыма
Сен кетдинг да,
От джукъланды
Джюрегимде
Сен кетдинг да.
Келди джарсыу,
Келди ачыу...
Ётдю кетди...

Нек келесе?
Сени бла тенг
Джангур джетди...
Келме... Кел... ме...

УНУТУЛМАЗЛЫКЪ ИНГИР

Джы р

Сюйген тенгим, сени джолгъа ашыра,
Чыкъгъан эдим, ашхам бола, арбаздан;
Айтырымы джюрегимде джашыра,
Сезерсе деб, кесинг кѣз къарамымдан.

Толгъан Ай да тау башладан джарыгъын
Тѣге эди экибизге, юлешиб.

Джазгъы кюнле турсала да, ийнакълай,
Джюреклени ачалмадыкъ, сѣлешиб.

Мыдах эди джюрек ушакъ ингирде,
Ахыр кере узатханенг гюллени.
Ким къайтарыр энди бизге ызына,
Тансыкъ болуб тюбешиучю кюнлени?

Алай а мен унуталмам ёмюрде
Ол экибиз баргъан джолну ызларын.
Сакъларыкъма тюшюрмейин мийикде,
Ол ингирни сейирлик джулдузларын.

1973

НАСЫБ КЕЛСЕ...

Лайпанланы Тамарагъа

Кѣзлерингден тѣгюлелле джилтинле,
Чыммакъ бетинг нюр джабыуун ийгенди.
Къачхы кюн да, кѣзлеринге эрише,
Эслеймисе. Бюгюн джарыкъ тийгенди!

Акъ чепкенинг – къууанчынгы шагъаты,
Санларынга къууат бере, джылтырайд.
Терезеден, кѣлюндегин айтыргъа,
Шорбат чыпчыкъ къачхы кюнде джыр
джырлайд.

Насыб отну джилтинлери, чачылыб,
Джарытханла адамланы кѣллерин.
Элчи къартла, тепсер ючюн тоюнгда.
Тюзетирге кюрешелле беллерин.

Насыб келсе, адам артыкъ ариуду –
Насыблыса, бек ариуса! Сюесе!

Тыйыншлыса уллу, ариу джазыугъа,
Бюгюн, кюнча, джюреклеге тиесе.

УНУТМА АТЫМЫ

Мени атымы унутма,
Къайсы джерде айлансанг да.
Турсун сени джюрегингде,
Ким бла, къалай байлансанг да.

Унутма сен сёзлерими,
Сёз орнуна джыр эшитсенг да.
Менме сени къанатларынг,
Джулдузну ызлай кетсенг да.

Унутма мени атымы,
Сени не бек суйселе да.
Джетелмезле ала меннге,
Аны отунда кюйселе да.

1976

МЕН КЕТЕЙИМ

Мен кетейим, кирмез ючюн
Джазыуунга.
Тюшюрмезча джюреклеге
Кетмез джара.
Узакъ джолгъа. Сезимлерим –
Уллу джюгюм.
Керексизге этмез ючюн,
Иги джора.

Джол узуну –
Джашаууму узунлугъу.

Базмасам да къарыуума,
Чыкъдым джолгъа.
Сюймеклигим... Бары сенсе
Болгъан кючюм.
Сезимими – къанатлыны –
Джыйыб къолгъа.

Къыйын джолда
джюрек сезмей,
Кёз кёрмейди.
Барлыкъ джолум – тубан тюзде,
Тамбла кюнде.
Къалын тубан тамбла ачар
Джомакъларын.
Бюгюн кюн а къалыр эсде –
Тюшде, тюнде.

Мен кетейим,
Кирмез ючюн джазыуунга...

* * *

Джазыуума
къаршчы тура,
Джукъ айтханнга,
сыртны бура,
Ма бюгюннге дери
Келдим.
Келдинг аллыма
ышара,
Джюрек отуму
ышыра,
«Джазыуумса мени», –
Дединг...

Кёб джыл ётдю,
сени сакълай,
Кёб джыр этдим,
сени джокълай,
Джырым джангыз сенсе,
Дейим,
Сенсе, дейим.

ИЙНАНМА

Тюрленгенле кёзлери да,
Халиси да, деселе.
Унутханды сыфатынгы,
Атынгы да, деселе.

Башхагъа бергенд джюрегин,
Сагъышын да, деселе.
Ол сенсиз да бек джарыкъды –
Насыблыды, деселе.

Джашауна бек разыды –
Къууанчлыды, деселе.
Джолда сени бир кёрсем, деб,
Къарамайды, деселе...

Халим, джолум тюрленсе да,
Башха тюлдю джюрекге –
Санга сезимим ушайды
Чагъыб тургъан терекге.

* * *

Ётген кюнню тубанында
къалды атынг,
Къалды антынг
узакъ тангны чарсында.

Тюбемейбиз,
тюберге да излемейбиз,
Бурулсакъ да
бир заманны чархында.

Ётген кюнню тубанында
къалды сезим,
Шынкъарт отдан
къалгъан кибик
гёбелек кюл.
Аны ючюн кёрюнеди
кёк онгнганча –
келгенча къач,
джаннганча джер,
батханча кюн.

БИЛСЕМ СЕНИ ЭШИТИРИНГИ...

«Кел, тилейме...» –
деб чакъырсанг,
Не джолдан да къайтыр эдим.
Джюрегими толу ачыб,
Кёлюмдегин айтыр эдим.

Билсем, сени эшитиринги,
Мен тохтаусуз джырлар эдим.
Башхалагъа ал бермейин,
Джюрегинги урлар эдим.

Джашауунгдан хапарсызма,
Къаллайса сен, билелмейме.
Сени кёрмей къалгъан кюнде,
Джарыкъ болуб кюлелмейме.

Ким эсенг да, джюрегими
Мууал этген бир арууса.

Джашаууму сейир этген,
Насыб берген бир къарыуса.

1972

САЙЛАРБЫЗ БИР ДЖОЛ

Д ж ы р

Мен кесимден къайры кетейим?
Джюрегиме не оноу этейим?
Излемейме аз да джукъ сенден,
Тюрсюнюнге къарайма кенгден.

Ачмагъанма сеннге кёлюмю,
Эшитдирмезме ичги сёзюмю.
Джюрегимде ёселле гюлле,
Ышандыра, ётелле кюнле.

Кёзлеримден сен хапар алсанг,
Тюз, менича, кенгден таралсанг,
Джулдузуму, тюшюрюб, кёкден
Узатырем, таза джюрекден.

Энчи салам иер эди Ай,
Джюрегимде джашнар эди джай.
Унутурем ол кюн кесими,
Сеннге бериб саулай эсими.

1980

НЕ ХАПАРЫНГ БАРДЫ...

Не хапарынг барды мени халымдан,
Къатыса деб, меннге айыб салырча?
Болсанг эди, былай къараб кёргенлей,
Болумуму къарамымдан танырча.

Не хапарынг барды мени халымдан?
Сени кёрсем, мен мыдахлыкъ сынайма.
Джангыз къалсам, орун табмай кесиме,
Сезимими хорлар ючюн, джырлайма.

Не хапарынг барды мени халымдан?
Сенден башха сагъыш келмейд башыма.
Сау дуниягъа базман болуб, джангызлай,
Заран болдунг джашаума, джаныма.

Не хапарынг барды мени халымдан?
Сезимлерим тунчугъалла джюрекде.
Сени амалтын мен сынагъан болумну
Эшитмегенме къаргъышда, не тилекде.

Не хапарынг барды мени халымдан,
Джюрегими къаллайлыгъын айтырча?
Болсанг эди, былай къараб кёргенлей,
Болумуму къарамымдан танырча.

1980

КЁРДЮМ СЕНИ...

Кёрдюм сени...
Керек тюл эд кёрюрге...
Кёзлерибиз тюбешдиле...
О, нек? Нек?
Кеч тюбешиу...
Джарты джолда тюбешиу...
Талай джылны
сакълагъанем сени бек.

Эшме кибик,
эшилмезлик джазыула,
Кечигиб да, нек тюшелле
бир джолгъа?!

Кёзлеринги теренине
кёмюб мени,
Къадар ийди сени – онгнга,
мени – солгъа.

Насыб сакълай,
арый-тала билмеген,
Ах, джюрегим,
кёз джилтинден
къабындынг,
Шынкъарт отну
джакъдынг,
сагъыш
этмединг,
Бара туруб,
алай къалай
абындынг?

Сезим джанса,
ол джукълана билемид?
Ах, джюрегим,
андан джокъмуд хапарынг?
Кёзлеринге тансыкъ болсам,
не этерме?
Кеч тюбешиу...
Къаллайд сени къадарынг?

* * *

Кюн таякъчыкъ
Къоннган кибик гюлчюкге,
Сейир сезим джюрегиме
Къоннганды.
Аны огъуру, джилтин болуб,
Нюр болуб,
Джылыу тёге, тыбыр отлай,
Джаннганды.

Сен билмейсе, сен кёрмейсе.
Мени деб,
Къыйналмайма, ёкюнмейме...
Тамаша!
Мен сюеме сени кёрген
Кюнююю.
Сюймеклигим – джюрегиме
Джанаша.

Джаз башында чакъгъан
Шаптал терегим,
Акъ чепкенин меннге
Саугъа этгенча,
Джюрек аллай сезимлеге
Бёленгенд,
Сен да сюйюб, мени
Излей кетгенча.

Сюймекликни джангы таный
Тургъанча,
Джюрегиме джазны чагъы
Къайтханды.
Кеси аллына, чыпчыкъ тилде
Сёлеше,
Джазыуума джангы джырла
Къошханды.

СЕН БОЛМАСАНГ...

Сен болмасанг джашауумда,
Къайры элтир эд баргъан джолум?
Къайсы ишни сайлар эди,
Сеннге назму джазгъан къолум?

Сен болмасанг, билмез эдим
Джазгъа джаз дей, кюзге кюз дей.

Эртденнге, кюннге кьюуана,
Терсге «терс», дей, тюзге «тюз», дей.

Ангымы уа кьаллай сагъыш
Кючлер эди, сен болмасанг?
Кьаллай джыргъа тынгыларгъа
Излер эдим, сен болмасанг?

Кьюуанама джазыуума
Джашауумда сен барса, деб.
Джюрегимден кълюм кьалад,
Сюймекликге сен тарса, деб.

ДЖАНГУР ДЖАУДУ ДЖЮРЕКДЕ

Сен келлигенг,
мен излесем, деб алай,
Алдадым да, ийнандырдым кесими.
Ётюрюкню татлы эте ачысын,
Сени излей, джолгъа ийдим эсими.

Сен келмединг.
Мен сакъладым, сакъ кьарай.
Шыкьыртны да эштиригед джюрегим.
Бу дунияда джангыз сени кьатынгда
Болгъан кибик мени насыб кёрлюгюм.

Насыб неди?
Алджарыкъма... Кьояйым,
Соруу салыб, анга джууаб излеуню.
Башын джабыб, джер тубюне ийгенсе,
Джюрегимде туугъан сезим кёзлеуню.

Джюрегиме
къар джаугъанча сеземе...
Къар джаугъанды джабар ючюн джолланы.

Сеннге элтген, сени меннге келтирлик
Джол букъгъанды, кийиб, кёрпе тонланы.

Бошалмайды
джолну узакъ айланчы
Кёк баурун джерге салгъан чекледе.
Къарайма да, ышаныр джукъ кёрмейме
Сеннге ушаш бу сангырау кёкледе.

Сеннге джолну
джер баурда тюл, огъай,
Джудуз ызда салгъан эдим, мийикде.
Сакълау сезим тюнгюлду да... чыкъ болуб,
Тамды, тамды – джангур джауду джюрекде.

ДЖАНГКЪЫЛЫЧ

Кёк хауагъа тагъылгъанды джангкъылыч,
Джерден кёкге кёпюр болуб тогъайы.
Аллай кёпюр салалмады сезимим,
Болмаса да джюрегими огъайы.

Кёпюр бол деб, джангкъылычха айтмайым:
Джюрек сарыу неди деб ол билелмез.
Джети тюрлю нюр тексе да кёкледен,
Сезим кибик, джюрегиме кирелмез.

Марал джангур назик сылайд бетими,
Мыдахлыгъын излей болур джууаргъа.
Джангкъылычны кёз алдагъан тогъайы,
Излей болур болмаз ишни къууаргъа.

Замансызлай къарау сокъур этдиле
Сезимлерим, байлау болуб, кёзлеге.
Мен турама, джангкъылычха олтуруб,
Джюрекни ачыб, сен айтырыкъ сёзлеге...

* * *

Сёзлерингде
болгъан джокъду
Кёзлерингде:
Сёзле – джылы,
кёзле – суукъ,
Ай, медет.
Джалгъан сёзге
ийнанырым
Нек келди да?!
Алай болур,
бир ишексиз,
Джюрек адет.

* * *

Сеннге бир терс зат
билмейме,
Сезимлеринге кюлмейме.
Мен а:
Джюрегим – оноучум,
Насыбын
Кеси тоноучум.

ДЖУКЪ АЙТМАЙЫН...

«Баргъан суу бла
джаннган отха
Къарагъандан тоялмайса, –
Деучендиле
Сынагъанла, –
Эригиб да къоялмайса...»
Сеннге къараб

Турлугъем мен
Эрикмейин,
Арымайын.
Кёзлерингде
Джаннган отну
Джукълатмайын,
Джукъ айтмайын.

МЕН БАЙЛАЙЫМ ДЖАРАНГЫ...

Джюрегингде джара барды, билеме,
Джырым бла мен байлайым джарангы.
Джыр балхамлыкъ этерикди, тынгыла –
Джашыргъанма анга иги джорамы.

Иги джора... Ол, тилекча, джылыды.
Кюн таякъды къарангыны къачыргъан.
Иги джора... Джазгъы аязча, дженгилди,
Булутланы кёз туурангдан ашыргъан.

Джырым бла мен байлайым джарангы –
Джазгъы кюнде джюрегингде барды къар.
Кёлюнг алайд – кёзлерингден таныйма,
Джол бошалыб, аллында уа – мийик джар.

Иги джора... Ол назикди, сабийча,
Джур балача, къарылгъашча, сакъды ол.
Терс сагъышдан аны сайлаб алалсанг,
Керек джерде, керти тенгча, джакъды ол.

Джырым бла мен байлайым джарангы,
Джюрегингде джаранг барды, билеме.
Мёлегингча, ол къатында тургъанлай,
Суукъ къышха муратынгы бёлеме.

Иги джора... Аны джылы нюрюнде
Сен чагъарса. Ол – джашауну ачхычы.
Джырым берир, ана къолу бергенча,
Учунмакълыкъ, ол а – кёкню ачхычы...

Иги джора ёнгелерге бир ёчдю,
Джылытса да, ол турады ёрелеб.
Мен а джырны джюрегимден алгъанма,
Алгъышымы суймекликге керелеб.

2002

* * *

Ышаргъанынг
джюрегиме от салгъан эсе,
Айтхан сёзюнг
джюрек тёрде орналгъан эсе,
Джууукъ джолну узакъ эте,
къайры бараса?
Не дериксе джюрегиме,
ауруб тараса?

Этелмейди
кюйген джюрек бир иги джора.
Суйюлмесенг
тюшюреди суймеклик джара.
Сен ушайса кёкден тюшген
сейир мӱлекге –
Айланама сени ызынгдан,
болуб кёлекке.

Умутуму унукъдурма –
унут башханы,
Сезимими тунчукъдурма –
къыста ашхамны.

Джазыууму джаздырыргъа
сени сакълайма,
Эртден-ингир деб айырмай,
сени джокълайма.

Насыб кюнню ёнгелетме,
сенден тилейме.
Насыб юлюш джангыз бирди,
аны кюл этме.
Насыбымы келечиси –
ариу кёзлеринг,
Насыбымы тёречиси –
айтыр сёзлеринг.

* * *

Джазама мен
сюймекликни
юсюнден:
антны,
джазны,
джарсыуланы,
джараны...

Джазама мен...
Тюшедиле
Къагъытха
Сёз бла бирге
Джыламукъла –
Танг чыкъла...

Огъай, огъай,
Келмейд
Мени джазарым
Джыламукъну
Татыууну
Юсюнден.

ДЖОКЪДУ СЕНИ ТЕРСЛИГИНГ

Д ж ы р

Къач келгенде джокъду сени терслигинг –
Заман барад, олду аны джумушу.
Джаздан бери тохтамайын барады
Кесим бла джюрегими урушу.

Аджашханма айланчында сакълауну,
Ол тегерек айландырыб къуады.
Кёзлерими башха джары бурсам да,
Джюрек кёзюм сеннге къараб турады.

Гюлленича, аталмайма чыгъарыб,
Джюрегимде сеннге туугъан сёзлени.
Былай джансыз нек сюеди, билмейме,
Алай сансыз къарай билген кёзлени.

Джашау неди, сен джокъ эсенг къатымда?
Джашау неди, мен тюл эсем антында?
Джашау неди... Мен излеген джангыз ол –
Насыбынгы кёрсенг мени атымда...

* * *

Кёкде – джулдуз, джерде – къундуз,
Сен этиучю саугъала.
Кече – сагъыш, кюндюз – ныгъыш,
Сен бериучю нохтала.

Сеннге къарай джюрегимде
Уяналла безлерим.
Сюйсенг, джыла, сюйсенг, джырла,
Дейле ариу кёзлеринг.

Сени ызынгдан мен къарамам
Чыкъсанг узакъ кетерге.
Сени ызынгдан мен тебремем
Эл кыйыргъа джетерге.

Сени ючюн, мен джыламам –
Бошалгъанды джыламукъ.
Сеннге атаб, мен джырламам –
Къоймайд тузлу джыламукъ...

* * *

Аяздан къубула,
Джангурдан буюгъа ёсесе.
О, къайын терекчик,
Терекле ичинде мёлекчик.

Мен сеннге ышаныб,
Айтайым джюрекде тахсамы.
Шагъатым а болсун
Бюгюнню бу ариу ашхамы.

Тахсамы айтайым –
Сен аны теренде асыра.
Мен сеннге келеме
Дунияны барындан джашыра.

Кече ай – къарауул,
Кюндюз кюн ызлайды джолуму.
О, къайын теречик,
Суймеклик уятды джазымы...

* * *

Кёбдю, кёбдю
мени сеннге айтырым,
Айтмагъаным
кесим бла къаллыкъды.

Джыл къачлары
ауушдурмай бир-бирин
Тохтагъанча,
джюрек алай таллыкъды.

Мен къайтмазма
биз тюбеген ол джолгъа,
Тансыгъымдан
булджунурма джыр бла.
Джырлай келиб,
джылагъаннга тюбесенг,
Бёлме аны джыламугъун
сёз бла.

Джокъду, джокъду
мени сеннге айтырым –
Джарамады сакълагъаным
ол къадар.
Джаулукъ этди меннге
кеси джюрегим –
Менден эсе сени суйгенд,
не мадар?!

* * *

Джюрегиме салсанг эди къолунгу,
Джюрек тилде ол айтыред хапарын.
Аны юшютген сени сансыз къарамынг
Джылыныред – келир эди джашарым.

Кюндюз – кюнюм, кече – айым болдунг да,
Бек узакъдан кёз къамата къарадынг.
Бир кюйдюре, бир сууута джюрекни
Джашаууму суйдюрмезге джарадынг.

Кюнча, айча, кёз туурамда джашайса,
Кюнча, айча, узакъса, къол, сёз джетмез.
Джаным кетгенд сени излей кёкlege,
Ол ызына бир кычырым да этмез.

Кёб тюрсюнлю, кёб нюзюрлю дуняда,
Нек тохтады сени сайлаб джюрегим?
Ненча адам, ненча джазыу, ненча джол –
Джангыз сеннге джораланыб тилегим.

Джашау неди? Заманмыды? Сезимми?
Тёзюмюдю? Сакълаумуду? Неди ол?
Къайдам. Къайдам. Мен башхасын билмейме:
Меннге джашау – сен къатымда ётер джол.

* * *

Бир тамчыдан башланганча шоркъа суу,
Бир къарамдан тууду сейир сезимим.
Аны сеннге айтмай къалай джашайым? –
Къурчдан тюлдю мени джюрек тёзюмюм.

Кёзлеринге кёмюлгенди джюрегим,
Джол излемейд андан бери чыгъаргъа.
Нек унутду кышыны джууукъ келгенин?
Нек къоркъмады ол гюл болуб чагъаргъа?

Джокъду джууаб, не сорсам да джюрекге –
Кыыш деб билмей, ол чагъаргъа излейди.
Насыб анга эшиклерин ачханча,
Сюймекликге бёленирге кюсейди...

Бир тамчыдан башланганча шоркъа суу,
Бир къарамдан тууду сейир сезимим.
Аны сеннге айтмай къалай джашайым? –
Къурчдан тюлдю мени джюрек тёзюмюм.

Акъ дуниямы къара бла боядынг,
Ётюрюкню нёгер этиб кесинге.
Керти сёзден джалгъан сёзню сайладынг –
Джашау чархны бурдунг кесинг терсине.

Чархны джокъду не кыйыры, не учу,
Джокъду аны аллы, арты, ортасы.
Талгъыр тубан арабызгъа тау болду –
Ётюрюкню сотур болмайд джарасы.

Ётюрюкден къала ишлеб чакъырдынг,
Чырагъы джокъ, къара джабыу юсюнде.
Босагъадан ётгюнчюме оюлду –
Табы къалды джюрегими ичинде.

Чачларыма кърау урду замансыз,
Джюрегиме кюн тийгени тохтады.
Кюнмю, аймы, джюрегимми тутулду –
Ётюрюкню тамам кёбдю къарасы.

Мен тилейме, джангыз олду тилегим –
Ётюрюкню этме меннге келечи.
Мен тилейме, джангыз олду тилегим –
Ортабызда ол болмасын тёречи.

Ол болмасын ортабызда тёречи,
Этме, этме меннге аны келечи.
Ортабызда ол болмасын тёречи.
Ётюрюкню этме меннге келечи.

Тюбешиуге минг къор болсун
Ашырыу...
Ашырыуда аджашханед
Умутум.

Таууш этмей кычыргъанем
Ызынгдан –
Тюбешгенча тюлдю чыртда
Ашырыу...
Айсан джангур, шымпылдыкъча,
Төгюлюб,
Зар кёзледен экибизни
Джабханед.
Таууш этмей кычыргъанымы
Эшитиб,
Кёкден джерге джангкылычны
Атханед.

Кетген эдинг байчы ауаз
Чакъырыб,
Къалгъан эдим насыбымы
Ашырыб.
Къарай эдим сокъур болуб
Кёзлерим,
Ышарыуда джыламукъну
Джашырыб.

* * *

Мен хазырма
кёб затынгы кечерге,
Къыш суукъну, джай иссини
кечгенча.

Мен хазырма
кёб затынга тёзерге,
Джер баууру хар нени да
тёзгенча.

Мен разыма
хар сёзюнгю эштирге,
Керек джерге мычымайын
джетерге.

Ючден аз – азды, деб, алайды кёлюм.
Ючден аз алыргъа кыймайды кёзюм.
«Юч кьатын юч башлы эмеген болур!» –
Деб кетди тюшюмде бир ариу обур.

Бир излейме ючню алыргъа,
Бир кьоркъама башсыз кьалыргъа.

Сайлагъан тюлдю тынч юч бла джангыздан –
Атламынг терс болду – тюнгюл джанынгдан.
Оллахи, ант этдир, турсам да кюсей,
Мен болсамед Солтан, кьалырем кютей!

Бир излейме ючню алыргъа,
Бир кьоркъама башсыз кьалыргъа.

Төрттизгинле

* * *

Эй, аманны кёбдю, дейле, амалы...
Иймансызны кёолу – узун, кьамалы.
Онгу бла онгсузлукьну себгеннге
Дерс нек тюлдю хаух джашауну тамалы?

* * *

Анасы бла джурту болгъан адамгъа
Хыны джелни тиймегенди этеги.
Мыдах болуб, ол ызына кьарамаз.
Тансыкъ болуб, джюрек кюе, тарамаз.

* * *

Зауукъ излей, зыйналыкьгъа,
Рысхы излей, аманлыкьгъа,
Махтау излей, харамлыкьгъа
Баш салгъанла, ай, харибле...

* * *

Фахму деген ол Аллахны нюрюдю,
Бергенине кеси кесед юлюшню.
Кимге – уртлам, кимге джетген – бал аякъ,
Бирсиге да, кьалам эт деб, кюн таякъ...

* * *

Ёсе келиб, кьолгъа кьалам алгъаннга,
Оюм эшиб, андан оюу салгъаннга,
Джашау беред башха тюрлю соруула,
Кёб чыгъалла аны аллына буруула.

* * *

Танг бла, ай бла поэт ушакъ нек этеди?
Джюрек сырын ол алагъа нек элтеди?
Джангызлыкъны нек сынайды эл арада?
Терен сезиб, нек абынад кенг талада?

* * *

Сабийлигим келиб кьонду эсиме –
Сары башлы бир сейирлик чыпчыкъчыкъ.
Тёрт джанына кьарай келиб, ызы бла
Къууандырды, джазча, джарыкъ джыры бла.

* * *

Кёб зат айтдынг сен ол джангыз тизгин бла,
Тюбсюз кёлча, терен эди магъана...
Сёзню кёбю, арытхан бла кьоймайын,
Чанчылады бирде болуб чыгъана.

* * *

Сёзле кьалдыла,
Джукъланды сезим.
Джюрекге билек –
Тёзюм бла тилек.

* * *

Джюз джылгъа чыкъгъан терекле кибик,
Сюйюб айтылгъан тилекле кибик,
Кёрюнедиле чомарт адамла –
Халкъны тарихин джазгъан къаламла.

* * *

Кюн чыкъса тюшген кёлекке кибик,
Кёрюне, бугъа, джашайды умут.
Джашау джоллагъа джюрекни тигиб,
Ахыр тылпыу бла кетеди кюйюб.

* * *

Бюгюн кюнде эмегенлик этгенле,
Зулмулукъну хар азабын чегерле.
Тюзлюк ючюн, азаб джолун ётгенле,
Игиликге эшик ачыб кетерле.

* * *

Тынгылайды сансызлыкъ, тынгылайды...
Ол дуняда къуру кесин ангылайды.
Къарау сокъур кёзлери, джюреги да,
Дагъан бола билмейди билеги да.

* * *

Ётген джолдан къоркъма! Къара башындан!
Джашагъанса тигим эте ашынгдан.
Кёкден, кюнден алгъанса энчи юлюш –
Сакъалында джылтырай таза кюмюш.

* * *

Бу дуняда «насыб» деген,
Ол дуняда джандет болур.
Насыблыла бир аздыла бу дуняда,
Джандет эшик кимге ачылыр ол дуняда?!

* * *

Даулет джашау боламыды, билмейме...
Аны кёрген, биле болур джууабын...
Къулачымы кёкге ачыб къууанчлы
Нек эсе да бир бек келди джырларым.

* * *

Къарайма да тегерекде къууанч аз,
Хар не да кёб, къууанч а аз, джокъ кибики.
Мен къууанчха бир бек тансыкъ болгъанма..
Анамача...

* * *

Кечмеклик тилер заман джетгенди,
Сеземе аны джюрек халымдан.
Алгъы бурун онгсузладан тилейим,
Ызы бла Аллахдан, ёз джанымдан.

* * *

«Къарачай поэзияны антологиясын»
джарашдырыб бошай айтылгъан сёзле.

Джазыучула меннге къарнаш болдула,
Эгеч болдум, назмуларын къайтара.
Джюреклерин къол аязгъа салгъанча,
Кёрюндюле...
Ол а мени джюрегиме джанаша.

* * *

Сабий бешик бауун тешер,
Терекден кьоз бишиб тюшер...
Замандан тарихни кьатлай,
Джашау барад, джурча, атлай.

* * *

Джашлыкьда джуртунг, атангча.
Кьарт болсанг, татлы балангча.
Туугьан джеринг – сынынг, сырынг,
Ананг этген бешик джырынг.

* * *

Дерт этмейин, дерс этерге эсгерген,
Ол джюрегин бёрю кибик улутмаз.
Дерт ол берчди, ауур джюкдю, джауурду.
Аны эсгерген кечмекликни унутмаз.

* * *

Алтын кёзюу бери кьайтмаз,
Биз кьайтабыз анга эсде.
Алтын джазым, гурушха джокь
Экибизни арабызда.

* * *

Булбуллу тангны туугьаны –
Гюлчюкню «кьол аязында».
Марал джангурну ызлары –
Джашлыкьны «нюр джаягьында».

* * *

Джарыкъ ышара билгенинг ючюн,
Билгенинг ючюн кьууана,
Разыма сезе билгенинг ючюн,
Билгенинг ючюн сукълана.

* * *

Мыйылары, джау гыбытча, чайкъала,
Оюмлары, кьуругъан кёлча, таркъая.
Гудучула тоханала ишлейле,
Эришгенден бир-бирлерин тишлейле.

* * *

Тангны ауазы – джазны аязы –
Джюрегим бла ётдюле.
Аладан джырла, хапарла тууа,
Узакъгъа, кенгнге элтдиле...

* * *

Ашхы ишлеге бурулуб эси, кёлю
Рахатлыкъгъа кьуллукъ этсин джаш тёлю!
Таза иннет, адеб-намыс, адамлыкъ
Келтирсинле анга насыб, кёб байлыкъ.

* * *

Элтелгенимча алыб барама
Заман джюрекге кьалагъан джюкню.
Бирде кесиме деу кёрюнсем да,
Бирде элтелмей кьалама тюкню.

* * *

Джаным мени къайтырыкъды Аллахха,
Джюрегими адамлагъа бергенме.
Тюз иннет бла, джырым бла муратдан
Билгенимча, сизге тилек этгенме.

* * *

Хаух дуняда мен джазалгъан китабчыкъ
Джылы нюрмю, сууукъ джелми келтирир?..
Тузсуз хантча, татыусузму болур ол?
Огъай, огъай! Дамлы сѣзден толсун ол!

* * *

Керти эсе, Тейри эшик ачылгъан,
Тола эсе, ол кѣзюуде айтылгъан,
Байлыкъ, сый да келир элле ишлесем,
Ёксюз этме бир баланы, деригем.

* * *

Талай кесек этди мычхы терекни
Биреу алды терезеге-эшикге, деб,
Экинчи да туудугъуна бешикге, деб
Ючюнчю уа – къабырына керекге деб.

* * *

Эки «эшикни» арасыды адам ёмюр,
Экисин да кеси ачмайд – тюлмюд сейир?
Алгъа ачылгъан – «эшиги» тыбырыны,
Экинчи уа – ёмюрлюк къабырыны.

* * *

Туугъан кюнюм тюшмей къалды эсеме,
Бек къыйналдым, гурушха этдим кесеме –
Ол кюнюмю анама нек бермедим?
Эки кёзюн ол кюн нечик кёрмедим?..

* * *

Адамлагъа эшитдирирге талпына,
Джюрегимде согъулгъан макъамланы.
Мыдах, джарыкъ эселе да, ашыгъа,
Назму тилге кёчюреме аланы.

* * *

Ёлюм, сени юсюнгден
Джазайым деб, олтурдум.
Джашау, сениге джыр эте,
Уллу бетни толтурдум.

* * *

Сюйген адамы къайда къалса да,
«Кёзкёрмездеди», демейди джюрек.
Къайда эсе да – биргесиндеди,
Тюз тёрюндеди!

* * *

Джилик тахта чакъгъанды.
Гюлчюклери – кёзчюкле.
Джаздан хапар айталла,
Чапыракълары – сёзчюкле.

* * *

Джырлагъан бла джылагъан
Бир кьош болдула.
Джылагъан хорлаб джырны,
Бирча болдула.

* * *

Джаным учад, ол учхандан тоймайды.
Джюрек сюед, суймеклиги азмайды.
Кёлюм а – аз, адамлыкъгъа базмайды,
Къаламым да арыгъанды – джазмайды...

* * *

Терен къарда, узакъ джолда къалгъанча,
Тарбуууннга нек тыяды джюрегим?
Чыртда келмейд, джашауумдан седретиб,
Мыдахлыкъ бла джукъгъа джасакъ төлерим.

* * *

Ай да, Кюн да тутулалла кёзюу бла,
Джаз бошалыб, къач келеди – джокъ мадар.
Тарбуууннга тутмакъ этме кесинги,
Чыныгъыргъа юрен, джюрек, не къадар.

* * *

Кёк бла джерни орунларын алмашдырыб,
Сен эсинги сезимледе аджашдырыб,
Неле айтаса? Не уа къайры бараса?
Сен акъланы ортасында къараса...

* * *

Аяз сылагъан сыйдам бауурун
Суукъарын кѣзлеу тутханды кюннге.
Булутдан чыгъыб, кюнден чыгъыныб,
Кюн таякъ тепсейд аны юсюнде.

* * *

Мен джашауну тюшелмедим эбине,
Ол кесича, мен кесимча, джашадым.
Джол узакъды, деб турсам да кесиме,
Танг аладан тюшюб къалдым ингирге.

* * *

Насыб бизге марда бла берилмей,
Къююлсаед, кюн нюрюча, башындан...
Ол заманда, насыбды деб, билмейин,
Сансыз этиб, кетерикмек къатындан?

* * *

Сабий тюрсюн терк бугъунад заманда,
Джашлыкъ, гюлча, къартлыкъ, тюшча,
келелле.
Тюрлю, тюрлю бет алса да тюрсюнюнг,
Сезимлеринг хар неге да тѣзелле.

* * *

*Тотуркъулланы Алийни уланына
этилген алгъыш*

Туугъан улан кѣб сакъланнган бир Алан,
Ол халкъына – Аллахдан келген салам!
Атасыча, чомарт болсун, баш болсун!

Аты айтылгъан ётгюр джигит джаш болсун!
Акъылманла акъыл сорур нарт болсун!

* * *

Ашхам джудуз бюгюн мени нёгерим,
Аны бла кёкдед мени джюрегим...
Джудуз ушакъ сёзсюз эмда сезимсиз,
Джерге тансыкъ болгъан эдим тёзюмсюз.

* * *

Сёз бла сезим... Экисинден эшебиз
Бешик джыр бла алгъыш, иги джора да.
Сезим бла сёз... экиси бла салабыз
Ёмюрлюкге кетмез уллу джара да.

* * *

Нарт джырыча, нарт сёзюча келишсе,
Мени назмум шам халкъымы тинине.
Андан башха джокъду мени талпыуум,
Меннге насыб – анга къуллукъ этиуде.

* * *

Джаз келди да, дунягъа гюл тёкдю...
Къач келди да, алтын чапыракъ джаудурду.
Къыш – къары бла, джай акъкъанат тангы бла
Бар насыбны барын бери аудурду.

* * *

«Тёзюм» деген, ол – Аллахха баш салгъан,
Хар тёзген да бармаса да «тёш ашаб».
Тёзюмлюю, тёзюмсюзмю игиди?
Айталмайма, ёмюр джарымны джашаб...

* * *

«Ёретинлей ёледиле терекле»,
Джыгъылмайла ахыр тылпыу тыйыла.
«Болушугъуз!» — деб чакъырмай, сансызлай,
Джан ачуну кёлтюрелле джангызлай.

* * *

Туугъан джерни табигъаты,
«Къарачай» деб сыйлы аты...
Аладыла къууандыргъан,
Насыб бард деб ийнандыргъан.

* * *

Эркинлигим болур ючюн халкъыма
Сюеме деб, тартынмайын айтыргъа,
Баш алдамай, билгенимча ишледим...
Керти сёзюм, къуллукъ эт сен халкъыма.

* * *

Къара чачда чыммакъ джаулуку...
Къалай ариу кёрюнеди!
Акъ чачда къап-къара джаулуку —
Джюрегинги эритеди.

* * *

Джыры бла туюмчекни тешиучю,
От бла сууну бир-бирине эшиучю,
Ай бла кюнню бир-биринден букъдурмай
Тюбетичю, суйген джерим, сен джаша.

Бир-эки тизгин

* * *

Хар неден да «иги» деген ариуду.

* * *

Иги джора – ашхы умутну ёзеге.

* * *

«Ариу» деген «иги» деген болур, эшта.
«Аман» деген «эрши» деген болгъанча.

* * *

Халкъ джыргъа бешик – халкъ эси,
Джырчыгъа саугъа – джыр кеси.

* * *

Уста джырчы миллетини ийнагъыды,
Аны сёзю халкъ оюмну къаймагъыды.

* * *

Ариу сёзледен ау бичген...
Сен да онгсунуб, анга тюшген...

* * *

Насыбныча, ариулукъну сюеме,
Ол азайса, кыйналама – кюеме.

* * *

Хар ким кесин джаз туугъаннга санасын,
Джаз бла бирге джазсын джазыу китабын.

* * *

Хаким халкъым, хакъынг менде уллуду.

* * *

Хар сѣзге да келиш сѣзле табама...
«Насыб» деген сѣзге рифма табмайма...

* * *

Джерча, тауушсуз кычырса джюрек...
Аллай кѣзюуде болушад тилек.

* * *

Джюрек джырласа, джырлайды дуня.
Джюрек джыласа, тилсизди дуня.

* * *

Сѣзюн джерге тюшюрген –
Ёз бетине тюкюрген.

* * *

Сѣзледен тюл, сезимледен юзюлюб
Тюшедиле назмулагъа тизгинле.

* * *

Къарнаш – джюрекге дагъан,
Эгеч – джюрекге дарман.

* * *

Мухарны ашхыны – уллу,
Джутну кьучагъы – уллу.

* * *

«Джашлыкъ» деген сюер, учунур кёзюу,
«Къартлыкъ» деген кечер, унутур кёзюу.

* * *

Зарлыкъ – джюрекге зорлукъ.

* * *

Бир кюню – саугъа, бир кюню – кьаугъа.

* * *

Джашау – заманны тёреси.

* * *

Тынгылай билген, тынгылы болур.

* * *

Асыл сёзюнг – джерге урлукъ себгенча,
Осал сёзюнг – окъ бла кьанны тёкгенча.

* * *

Кюн бугъунса, гюл кьубулады.

* * *

Заман кимде да кьояды ызын...
Ким кьояр ызын заманда?!

* * *

Халкъны атындан, онглу оруннга олтуруб,
Кюрешеди хурджунларын толтуруб.

* * *

Байланы байлыкъ эсирик этиб,
Эринчекге да джарлылыкъ джетиб,
Халкъ къуджур болуб барады.

* * *

Муратла – узакъ...
Къабырла –
джууукъ...
Алада – сууукъ...

* * *

Кесин бек суйген!
Башханы да сие бил!

* * *

Кесин суйдюре билмеген –
Джюреги джарыб кюлмеген.

* * *

Акъылы бла джашагъаннга – джашау асыу.
Сезими бла джашагъаннга – джашау джарсыу.

* * *

Къарангыгъа къараб турсанг,
сокъур болуб къалырса.

* * *

Сёзю семиз – акъылындан кемиз.

* * *

Ким – къуаныргъа, ким джутланыргъа туады.

* * *

Окъа оюлу кюзлеринг,
Ийнакъ кёзлю гюллеринг,
Ата джуртум.

* * *

Къалай ариу тынгылайса!
Тынгылауунг сёзлерингден ариуду!
Тынгылаб тур...

* * *

Сёлешгенден тынгылагъан къыйынды,
Бир-бирледе...

* * *

Джангы джол а джангылтыргъа ёч болады.

* * *

Сеннге – кечерге къыйыгъ, анга – кетерге къыйын.

* * *

Муратына джетелген – аджалындан кетелгенча.

* * *

Ызына къараб ойлашмагъан, аллына къараб учунмаз.

* * *

Къачынг келсе, къачыб къутулалмайса.

* * *

Эм къыйынлы адам – къыйын адам.

* * *

Къыйынлыны кёрюб къыйналмагъан...

Насыблыны кёрюб сукъланмагъан...

О, хариб адам.

* * *

Ачыгъан джюрекни ачыудан толтурма...

* * *

Тин байлыгъынг – кетмез саулугъунг.

* * *

«Сиз бизден эсли, акъыллы болугъуз», – дей эди амма...
Туудукъларынга аллай къыйын борч салма, о, амма.

* * *

Булбуллу тангны туугъаны – гюлню
чапыракъчыкъларында.

* * *

Марда билген, мадарны да билликди.

* * *

Муратны узакъ джарыгъы,
Умутну узакъ джылыуу.

* * *

Джюрегингде кюн джукъланса,
Кёрелмейсе кёкде кюнню.

* * *

Джюрек айтса, къол нени да этеди,
Къол этгенден, тил хапарла эшеди.

* * *

Джашау неди? Насыб, огъесе чыдам?

* * *

«Назму» деген джюрек къанны – тамчысы,
«Поэт» деген ёз халкъыны – джалчысы.

Баллада

ДЖОЛОУЧУ

Поэма-баллада

Автор:

*Бир джазыугъа кёблюк этген джарсыула,
Джюреклени титиретген джазыула
Сакъланалла ёмюрледе, сюртюлмей,
Ким болса да къалмайд анга тюртюлмей.*

*Мен аладан бирин сизге айтайым –
Къарт амманы джашлыгъына къайтайым.
Ол да аны сабий болуб эшитгенди,
Эшитгенича, мыдах айтыу эшгенди...*

*«Джазыу» деген кертимиди, бармыды?!
«Насыб» деген, къол аязча, тармыды?!
Джашау бизге нек берилед? Сынамгъа?
Аманлыкъны игилик бла джыгъаргъа?*

*Ким айталыр: къайфы, не ючюн чабабыз?
Джашаудан тюл... неден дерсле алабыз?
Соруулагъа мени джокъду джууабым –
Гюнахыма базман болсун сууабым.*

*Мен айтырыкъ: кёб джолланы билебиз,
Алагъа да тайгъакъ ташла тизебиз.
Кёб джарсыугъа, амма, башчы – кесибиз.
Анга шагъат, тюбсюз кёлча, эсибиз.*

Дорбунну аллында кёб адам.

Таусолтан:

Джукъ айтмагъыз ахлуларым-джанларым,
 Меннге энди болур болду. Санларым
 Тутмайдыла. Меннге джашау бошалды –
 Кюнюм батды, тауусулду, ташайды.
 Хаух дуниядан хакъ дунияны сайлайма –
 Къолум бла мен баламы сойгъанма...

Къарт Даулет:

Ачыу хорлаб, кетме, алан, терсинге!
 Чамландырма сыйлы Аллахны кесинге.
 Аллах берген джанынг сеннге аманат,
 Джокъду джолунг анга этерге хыянат.

Таусолтан:

Чамланырын Аллах меннге чамланнганды.
 Кёз чыракъча, джюрек отум къармалгъанды...

Къарт Даулет:

Мени айтыргъа сеннге сёзюм къалмады!
 Сау ай озду, ачыуунг бир азмады...

1-чи элчи:

Биз билебиз джюрегинги джарасы
 Бек теренди. Элибизни атасы
 Болуб турдунг талай джылны, энтда атма –
 Элге-джуртха сен ёксюзлюк сынатма.

Къарт Даулет:

Джокъду мадар,
Соруб келмейд кыйынлыкъ...

Таусолтан:

Ийнаныгъыз, джюрегиме сыйынныкъ
Тюлдю чыртда кесим этген бу палах.
Чакъыр мени ахыратха, сыйлы Аллах!

2-чи элчи:

«Аталаны адетлерин бузаргъа,
Болджалынгы замансызлай къууаргъа,
Болмайды!» – деб, кесинг бизге юретиб,
Эс табдырыб, тюз оноугъа джол эшиб...

Таусолтан:

Юретген тынч кёре эдим этгенден,
Джашагъан а –
кыйын ёлюб кетгенден.

3-чю элчи:

Джарсыуунгу бизге юлеш, барын да
Джюклеме да ауруб тургъан джюрекке.
Къара кюе, сагъыш этиб турма да,
Бер эсинги Аллах бла тилекге.

Таусолтан:

Джокъду энди тилер затым Аллахдан,
Джаным кюйгенд...
Саным – суукъ чырахтан.

Къарт Даулет:

Тюлсе эркин Аллах берген санынга,
Къадар кеси оноу этер джанынга!
Меникиди, деме, джашау тереги,
Хар бирибиз – джер топыракъны кесеги.

Таусолтан:

Бугъоу салыб, бугъойгъа атды джазыу,
Хаух дуниядан ёнгелетди элсиз ачыу.
Къобан таууш эшитиледи сарынча,
Чууакъ кёк да кёрюнеди джалынча...
Нек къоймайсыз,
Нек теджейсиз меннге джашау?!
Не тилейсиз,
Нек боласыз меннге къаджау?!
Мен баргъан джол келтиргенди къаягъа –
Ким къайталыр кеси чачхан уягъа?!
Бара тургъан джолум ол кюн кесилгенди,
Джашау бла байлагъан джиб тешилгенди...

Сурахай келеди.

Сурахай:

Не болгъанды? Нек джыйылгъанды джамагъат?

4-чю элчи:

Эл башчы бла биз этебиз къазауат...

Сурахай:

Сёз къазауат... Саут-саба кёрмейме...

Къарт Даулет:

Мындан эсе, керти уруш болгъаед,
Къолгъа – сауут, атха джерин салгъаек.

Сурахай:

Не болгъанын мен билирге боллукъмуду?

2-чи элчи:

Сен билгенлей, муратыбыз толлукъмуду?!

Сурахай:

Муратыгъыз не болгъанын да билмейме,
Тёрт-беш сёз бла айтсагъыз деб, тилейме.

Къарт Даулет:

Тар сёзлеге сыйнырыкъ хапар тюлдю...

1-чи элчи:

Бий, башчыбыз ёлмегенди...

2-чи элчи:

Сау да тюлдю!

Къарт Даулет:

Кесибиз да толу хапар билмейбиз,
Бу дорбундан бери чыкъса тилейбиз.

Сурахай:

Мен таныгъан: ётген кюню – кюл-кёмюр,
Къарайма да, джюреги – къызгъан темир.

4-чю элчи:

Къайдан билдинг?
Сен къарткъуртха болурса?
Былай олтур. Джолоучуса – солурса.

Сурахай:

Джолоучума, ёмюрлюкге джолоучу...
Барыбызгъа Аллах кеси оноучу.
Ол адам бла биз бир ушакъ этейик,
Сёз къошмагъыз...

Къарт Даулет:

Биз былайдан кетейик.

Сурахай:

Тиширума, кёр сен мени къачымы,
Замансызлай чыммакъ болгъан чачымы.
Элинг, джуртунг сени кемсиз сюеди,
Сени кибик, жарсыуунга кюеди.
Къыйынлыгъынг джангыз сеннге тюлдю джара,
Баш кёлтюр да, тегерекге да бир къара!

Сууукъ дорбун тылпыуунгдан джылынмаз,
Кёзюу джетмей, эки кёзюнг джумулмаз.
Кёрюрюнгю кёрмей, кёрге кирмезсе,
Не сынарса энтда?! Аны билмезсе.

Чыкъ, кел бери, адамлагъа къошул деб,
Тилемейме, тюшюндюрюб кюрешмем.
Ачы жарсыу, боран кибик, юшютген
Джюрегинге былай эт деб, юретмем.

Джазыкъсыныу сеннге дарман болалмаз,
Джалбар сёзюм, балхам кибик, джарамаз.
Мен тилерик: хапарыма тынгыла,
Эм кыйынлы сен да тюлсе, ангыла.

Тынгыла да, кьойса мени хапарым
Сени кюйген джюрегинги сезимсиз,
Мен кетерме бара тургъан джолума,
Сен кьалырса биягъынлай, кечимсиз.

Алай болмай, титиресе санларынг,
Эшитгенинге ийнанырынг келмейин,
Бери чыгъыб, кёзлерине кьарарса
Миллетинги, сёзюн сансыз этмейин.

Кьарарса да, кьошулурса элинге,
Олду сени сёл этерик джарангы.
Хапарыма, кьулакь ийиб, тынгыласанг,
Тешериксе джюрегингде кьарангы.

Таусолтан:

Мен бютеу да –
кьара кёсеу, джаннган от,
Меннге керек –
ауузум толу ёлюр от.

Сурахай:

Хапарынгы айтсанг, кёлюнг сёнгюлюр,
Кьургъакь кёзден джыламугъунг гёгюлюр.
Кёз джашладан туюмчегинг тешилир,
Мен айтырыкъ, хапарынга эшилир.

Таусолтан:

Онсегиз джыл джаш урланыб кетгенли...
Сёз бла айталмам джюрегим не этгенин...

Ётмегенди бир кюн аны эсгертмей,
Аны бла таша ушакъ бир этмей:
Бюгюн беш джыл. Бюгюн атха минеред...
Бюгюн – тогъуз, кеси атдан тюшеред...
Бюгюн – онбеш, джылкъыдан ат тутаред...
Чаришлеге къошулургъа унаред...
Дей санай да, джюрегими кюйдюре,
Сагъышладан баш алалмайын, тюйдюре,
Джашагъанем аман сагъат джетгинчи –
Мурдарлыкъны къолум бла этгинчи...

Тюш кёреме ал кечеде, джукъу арада:
Танг къуруму чачылмагъан кёк талада,
Бир акъ атха джерни салыб джаш улан,
Мен суюючу джырны джырлай ол алан
Миниб кетди, меннге да бир къарады...
Танымады. Мен да, ол деб билмедим.
Джашымды деб, аз да, кёб да сезмедим.
Арлакъ кетиб, чыммакъ аты къаралды
Ол улан да меннге мыдах аралды...
Джел Тейриси Герий джетди олсагъат,
Джер чайкъалды, терк тилленди табигъат...
Къатышханла... Къыйынлашыб уяндым.
Тюшюм шойду деб, эсгериб къууандым...

Эки кюнден джортууулгъа чыкъгъанек,
Джаумду деб, ёз баламы джыкъгъанем...

Сурахай:

Айтханынгдан айтмагъанынг асламды –
Бек ачыды джюрегинги джарасы.
Неди амал, бир тылпыуду, кёресе,
Джашау бла ууахтыны арасы.

Ол тылпыуну Аллах кеси алгъанды,
Этдирсе да аны сеннге, сен ийнан.
Бошунагъа келмегенме былайгъа,
Хапарыма тынгыла да, бир ойлан.

Сен атача, сени да Аллах сыйласын,
Мен да анаем, бала татыу сезгенме.
Юч балагъа ана болгъан джюрегим
Къаратонча, къалыб, анга тѣзгенме...

Талай джылны алгъа Сура х ай бла баш иеси
Хан-Герийни арбазлары.

Автор:

*Эртденлерин къууанч бла башлатыб,
Ингирлерин къызыл къан бла нек джууду?
Чагъыб келген беш башлы юйдегини,
Аман бла былай къаты ким къууду?!*

*Ол эртденде орун джогъед джарсыугъа,
Не зорлукъгъа, не ёлюмге, ачыугъа.
Танг атхан эд, булбул джыргъа белене,
Кюн чыкъгъанед, булут атмай кѣлекке.*

*Байрым кюнде байрам болсун деб, сайлаб,
Джыйылгъанед ктурманлыкъгъа джууукъ-тенг.
Хан-Герийге энтда улан тууду деб,
Хапарлары джайылгъанед узакъ-кенг.*

*«Ючюнчю улан – юч насыбны башы!» – деб,
Кесдиргенед бий джашына юч ёгюз.
Къартла бирден, ктурманлыкъ эт келгенлей:
«Уланчыкъны, – деген элле, – терк кѣргюз».*

*Татлы джукълаб тургъан бурху баланы,
Элтген элле, тешмегенлей бешикден.*

*Алгыш айтыб бошагынчы сыйлы кѳарт,
Аман хапар кирген эди эшикден:*

*«Джелча, джетиб, сермеб алыб, юч атлы
Ханбулатны ат аллына атдыла!»
Ызларындан джетмезлери хакъ эди –
Кѳз туурадан, кѳз кѳакъгынчы, батдыла!*

Сурахай:

Сыйлы Аллах, болуб кѳалгъан кертимиди?
Кимни эсе да бизге ачы дертимиди?

Эркиши:

Не болгъанды, неди сыйыт-кычырыкъ? –

Сурахай:

Абаданны урлаб, алыб кетдиле!

Эркиши:

Ол итликни бюгюн кимле этдиле?!

Хан-Герий:

Хора атланы мычымайын джерлегиз!
Джортуулгъа джюрюучюле тебрегиз!..

Сурахайны эгечи:

Ах, мен джарлы, гитчеле уа кѳайдалла?

1-чи кыыз:

Дуня бары орамдалла, джолдалла?

Сурахайны эгечи:

Эки гитче кьайдадыла, бери таб!
Алагъа да кьол джетмесин, дженгил чаб!

Эмчек ана (*кьолунда да бычагъы бла чабыб келеди*):

Бу бычакъ бла энди мени союгъуз!
Хаух джанымы терк огъуна джоюгъуз!
Гочар алыб, ма бу джити бычакъны
Бойнун тартханд экиайлыкъ Исхакъны!
Къандан кьоркъуб, кьачыб, ачы кычырыб,
Бишиб кьалды, эт кьазаннга джыгъылыб...

Сурахайны эгечи:

Оу, мен джарлы, не хапарла айтаса?!
О, Сурахай, юйюнг кьуруду, кьайдаса?!

Эмчек ана:

Терсме! Терсме! Эл чабханнга чабханем!
Къыйналгъандан акъылымы атханем.
Сурахайны кьараялмама кёзюне,
Мен кирейим сабийле бла кёрюме...

Автордан:

*Эмчек ана бычакъны урду кесине,
Кърти бола айтхан ахыр сёзюне.
Джаш терекни джел бюкгенча, бюгюлдю,
Ауузу-тили ёмюрлюкге тигилди.*

*Сурахай а, кьуу тереклей,
сир болду,
Ана джюрек, «дюр» деб джаныб,
кюл болду...*

Сурахай бла Таусолтан дорбунну аллында.

Сурахай:

Уллу арбазда кесим къалыб, джангызлай,
Кёмюлюрге джер тешигин изледим.
Бар насыбым, къуш тюгюнлей, чачылыб,
Джюрегими кемсиз ачыу кючледи.

Бешик джырым, сарын болуб, кюу болуб,
Тебретгенме сууб тургъан бешикни.
Мени, аны да бирден этиб къаратон,
Джабхан элле меннге джашау эшикни.

Ёлген ёлсе, сауунг къайдад, билмесенг,
Джашау чекден чыкъсанг, джолну кёрмесенг.
Джелле сюрген булутлагъа ушасанг,
Ёлмегенлей, джашау джолну бошасанг...

«Сыйлы Аллах, ахырзаман тюл эсе,
Нек сыйырдынг бар насыбны барысын?
Энди кимме? Энди неме? Къайдама?
Ким кёлтюрюр джюрекни бу джарасын?..»

Джюрегими кюлтюм эте сагъышла,
Тюе элле, ата элле джалыннга.
Къыйынлыгъым акъылымы алгъанед,
Берилгенем джылау бла сарыннга...

Билелмейме, эсгермейме алайын,
Къалай, къайры атхан эдим башымы.
Сабийлени излей кетген болурем...
Башханы къой, унутханем атымы.

Сурахайны акъылындан тайгъаны.

Сурахай:

Терек, джаным, сабийлени излейме,
Кёре эсенг, бери чакъыр, тилейме.
Быягъында былайчыкъда эдиле,
Олсагъатха ала къайры эндиле?

Таный шойса: ма бир сейир джашчыкъла,
Ючюсю да бирча бурма башчыкъла.
Кёзчюклери, сютге тюшген дугъумлай...
Ойнасала керек эди, бугъунмай.

Осман бла Абидат келедиле.

Осман:

Огъай, хариб, сабий джокъду былайда...

Сурахай:

Огъай, деме, ойнай элле алайда.
Сабийлерим, нек ичмейле сютлерин?
Нек кёрмейме мен аланы бетлерин?
Ёшюнюме сют сыйынмай агъады,
Ёшюнюмден джыламукъму тамады?..

Аталары, бутакъ чыкъгъа олтуруб,
Джылай турад, ма ёгюзча ёкюрюб...
Эки сабий... чыпчыкъчыкъла болдула
Уча келиб, имбашына къондула...

Осман:

Излегенинг кёрюнеди кёзюнге...

Сурахай:

Чыпчыкъ болуб, къонду терек юсюне!
Акъ чыпчыкъчыкъ, сен къайсыны джаныса?
Бери къара, сен да мени танырса.

(Османнга айланьб.)

Кёремисе, сейир къарылгъашчыкъла!
Ючюсю да, бирча, ариу джашчыкъла!

*(Османнга ауузун ачаргъа къоймай,
къадалыб айтады.)*

Уллучукъну имбашында тамгъасы.
Тас болса да, таныр кибик анасы.
Бетчиклери – тюз мёлекле, дериксе,
Къайсында да тукъум энни кёрлюксе...
Кёзчюклери чегет дугъум дериксе,
Хар бирине тюз джанынгы берликсе!..

Къарылгъашчыкъ, ариу-ариу ышарыб...

(Кеси да ышарады.)

Къалай ийдим сени къолдан ышаныб?

(Джылайды.)

Къон къолума, кел къойнума алайым,
Башчыгъынгы бауурума салайым...

Осман:

Келчи, къызым, кел, юйбюзге барайыкъ.

Сурахай:

Сабийлени тереклеге сорайыкъ.
Ахыратха келгенбиз да! Къараргъа!
Сабийлени джукъларына джараргъа!

Осман:

Ахырат джолну узунлугъу бир тылпыу
Эсингдеги джангыз – сабийге талпыу.

Сурахай:

Эм гитчени кесиб кьойду ортанчы,
Ол кьачан да камсык эди, хатачы...
Кесчиги уа, эт кьазаннга нек кьачды?
Кьыйынлыкьны эки эшигин кенг ачды...
(Джылайды.)

Ана болмай, алма терек болгъаем,
Кьач башында алмаладан толгъаем.
Ана болмай, сора кьалай джашайым?
Андан эсе, ёз джанымы бошайым...

Осман:

Кьой хапарны, кел, джыяйыкь балийле...

Сурахай:

Ма, терекге мингендиле сабийле!

Осман:

Бош айтаса. Бош кёрюннед кёзюнге...

Сурахай:

Джандет чыпчыкь, ийнанмайла сёзюме!
(Османнга айланьб.)

Ёлмегенле, саудула, дейд, сабийле!
Биз кимлени бёлегенек дарийге?
Кьоланчыкьны мен кьолума алайым,
Кьайсы эдинг? Кёзчюгюнге кьарайым!
(Кьол аязында чытчыкь болгъанча, аны аллына узатыб.)

Хазбулатым, мындан уллу тюлмю эдинг?..
Танымадынг. Алайгъа ушайд кюлгенинг...
(Терекге минерге излей, джылайды.)

Осман:

Ары минер къарыу джокъду санынгда,
Джашау азды сууб тургъан къанынгда.

Сурахай:

Ары къара, джангур джауа турады,
Къан ырхысы ол терекни джууады.

Абидат:

Арыгъанса, кел, юйбюзге барайыкъ...

Сурахай:

Сабийлени бешикlege салайыкъ...
(Кеси джукълаб къалады.)

Абидат:

Бешигинг да, кесинг кибик, сынган болур.
Джукъла хариб, кюйген джюрек бираз солур.

Осман:

Сыфаты уа – дуняда болмагъанча,
Джазыуу уа чыртда аяу салмагъанча
Кёрюнеди. Аллах джарлы этгенди,
Джаханимни джети къатын ётгенди.

Абидат:

Не орнуна да Аллах чырай бергенди.
Насыбын а джыламукъда кёмгенди.

Осман:

Ариулукъгъа насыб дагъан болмаса,
Андан хата кѣб келгени кертиди.

Абидат:

Ариулугъу – уллу Аллахны саугъасы,

Осман:

Бирде аны кѣб болады къаугъасы.

Абидат:

Билген – Аллах, уллу артыкълыкъ джетгенди.

Осман:

Ахрат азаб бу дуняда чекгенди.

Абидат:

Ана сезим джаны барны – тутуругъу...

Осман:

Барысы да уллу Аллахны буйругъу.

Абидат:

Ана кѣлю къыйынлыкъгъа кѣмюлген.
Ангысы уа кѣз джаш болуб тѣгюлген.

Осман:

Ана сезим аза болмаз акъылча...

Абидат:

Тюненеден кёрдюм бюгюн такъылча...

Осман:

Инша Аллах, эси, акъылы къайтырла,
Алайлыгъын эки кёзю айтырла.

Абидат:

Телиликни зауукъларын сынады.
Джерни тырнай, ненча заман джылады!...

Автор:

*Джез къумгъанны салыб садрач бешикге,
Тебретед. Бирде башын эшикге
Ата эди... Юч джастыкъны сюелтиб,
Сабийле деб, эркелетиб, унна этиб...
Талай джылыны ол болумда джашады,
Гырджын бла тенг джыламузгун ашады.
Ахырында, джырсыз къалгъан булбулча,
Джарыкъ джаньыб,
терк джукъланган джудузча,
Сансыз болду, эси-акъылы къайтса да,
Эшитмегенча, анга ким, не айтса да...
Ёз бетинден биреу кёзле къарадыла,
Джохар чачда кюмюш сызла агъардыла.
Кёрюндю анга – кюзгю аны алдагъанча.
Ариулугу тура эди азмагъанча...*

4

Сурахай бла Таусолтан дорбунну аллында.

Сурахай:

Эсим къайта, тегерекге къарасам,
Танымадым – кёбед аны джомагъы.

Артда билдим, бир асыулу къарт бийни
Болгъанымы бѐлек джылны «къонагъы».

Бий бла бийче, бир огъурлу адамла,
Айтхан элле хапарымы, титирей.
Менден кетген кечелени-кюнлени
Сагъынганлай, сыта элле, кѐлтюрмей...

Джылла ёте, къарыу ала барсам да,
Эсим келе, джарсыларым ашланыб,
Джылай эдим, джашырыныб, бугъунуб,
Кюнден эсе, къарангыны джаратыб.

«Ала ёлюб, нек джашайма?» – десем да,
Джашау ырджы къоймай ары ётерге,
«Барысы ючюн, кесинг джаша!» – дегенча,
Ууахтыны къоймай эди джетерге.

Эки къарт а, арымайын-талмайын,
Эркелеу бла багъа джарлы джанымы,
Айнытдыла, жангы ат да бердиле,
Тирилтдиле тѐшек болгъан санымы.

«Джортуулгъа джюрюйд бизни джашыбыз,
Кѐргени бла джюрегине тюшгенсе.
Озгъан ёмюр, акъгъан сууча, аны унут,
Бизни юйге огъурунг бла киргенсе...

Эсинг бла ариулугъунг да къайтды! –
Деъ къууана, оноуму этдиле. –
Къыз, келин да сен бол бизге, – деб чертиб,
Хапарны артын къууанч тойгъа элтдиле.

«Огъай» дерге, «хо» дерге да джокъ эди
Не къарыуум, не болумум, не ангым.
«Неле дейле?! Мени эргеми берелле?!» –
Тутмай эди джукъну азайгъан эсим.

Бир ингирде арбаз толду кьууанчдан:
«Келди! Келди!» – деб чабдыла чабчыла.
Терк огьуна кьурманлыкьла кесилиб,
Джыйылдыла кьобузчула, харсчыла.

Боза бла алгыш, сууча, эркин тегюле,
Кьарт-джаш – бары – бизге насыб теджелле.
Ата бла ана – бий бла бийче – учунуб,
Кьууанч эте, чыгыб, ариу тепселле...

Той да бара... чыкьды ортагьа джашлары
Туу санларын, хойнух кибики, ойната.
Кезлеринден нюр джилтинле тегюле,
Ол тепседе элни кезюн кьамата...

«Адам инсан былай ариу болалмаз,
Бу ишексиз, кекден тюшген бир мелек», –
Деб ызы бла джашха джашау тиледим,
Башха тюрю ангыламай сант джюрек...

«Аны керюб, сукьланмагьан табылмаз!
Мени неми джаратады, теличик?
Бу дуняда энтда быллай бармыды?! –
Дурус эди бу юйге сейир келинчик...»

Кесим бла селеширге тюзелиб,
Келюмдегин бери айта билмедим.
Керюрюнгю кермей керге кирмейсе –
Ол ингирге джетмей, кьалай елмедим?!.

Той тауушну юздю шкок тауушу...
Ючеу бирден джангыз анга чабдыла...
Башхалагьа болмаз эди дертлери –
Ючюсю да джашны мараб атдыла...

Башлыкьлары, джамчылары да – кьара,
Кьара атлада келтирдиле кьара кюн.
Джаханимден келген элле, ишексиз...
Нек, не ючюн?! Аллахды билген тюзюн.

Джаш джан берди, кызыл кяаннга бояла...
Танг да ачды, кяанча, кызыл кяанатын.
Терезеден бери узалыб кюн таякь...
Бир белгиле берди меннге, ташатын.

Ёлгенча тюл, мёлек джукълаб тургъанча...
Бёрюча улуй, сарнай эди анасы.
Нек эсе да, имбашына къарадым...
Имбашында – мен кюсеген тамгъасы!!!

Ол тамгъада джашай эди муратым...
Аны кёрюб, джюрек кьобду, кьобанлай.
«Ханбулатым! Ах, мен джарлы, ёз балам!» –
Деб кычырдым, кычырыгъым – кьодулай...

Сыйлы Аллах, ол да Сенден буйрукъмуд,
Меннге балам ол кёз бла къарарча?
Сыйлы Аллах, мени алыб кетсенг а,
Къабырымы балам меннге къазарча!..

Къыйынлыкъны олду ачы адети –
Ызындан да кёб джарсыуну тартады.
Не болгъанын ангылагъан къарт бийче
Джашырмайын, меннге хапар айтады...

Ханбулатны узун эди хапары,
Джашауу уа кысха болду, джурунлай.
Урланнганы, сатылгъаны, аты да
Сабий эсде джашагъанды, таурухлай...

Джюрегими Ханбулат бла къабыргъа
Салгъан эдим, башха амал билмейин.
Джыламугъум кьобан болуб тёгюле,
Джылай эди джюрек, ачыу сёнгмейин...

Эки джазны ол къабырны сакъладым –
Къабыр юсюн джыламукъ бла кюйдюре.
Ханс урмайын, къабыр башы къаралыб...
Къуу сагъышха къуу джюрекни тюйдюре...

Узакъ кёкде Айны кюмюш джарыгъы
Ата эди кёлеккеми къабыргъа...
Чууакъ кёкде кюнню алтын таягъы
Джылы тие чакъыраед джашаргъа...

«Къабыр – тилсиз, мен – амалсыз. Бузалмам
Кёкде туугъан буйрукъну», – дей билмейин,
Джансызланы арасында джашадым –
Басылмадым, къабыр таууш эшитмейин.

Танг къурумда таууш келди къабырдан:
«Сау джанынгы нек излейсе кёмерге?» –
Мени бла Ханбулатым сёлешди!..
Сёз табмадым анга джууаб этерге.

«Анам, сеннге джандет эшик ачарма.
Барыбызгъа Аллах кеси тёреди.
Бу тёбени бошунагъа сакълама –
Джаным сени кёкден къараб кёреди.

Сен чекгенни чекмегеннге джукъ айтма,
Чекгенлеге элт сёзюнгю тартынмай», –
Деб Ханбулат меннге этди аманат,
Айтыр сёзюм къалмасын, деб, айтылмай.

Сюйсенг, сарна, сюйсенг, тырна къырдышны...
Эм игиси: башын салгъан Аллахха.
«Бек сюйгенин бек сынайды Аллах», – деб
Айтхандыла, къалмаз ючюн палахха...

Хапарымы айтдым бузмай, букъдурмай,
Сёзден башха джокъду мени дарманым.
Джюгюм – ауур, джумушум – кёб, джол – узун,
Аны ючюн болур ёлмей тургъаным.

«Не ючюн?» – деген, боз тубаннга киргенча.
Хар соруу да табыб бармайд джууабын.
Буюрулгъан хатер билмей келеди –
Айтадыла тёзгенни уллу сууабын.

Чыкъ дорбундан... Аны сансыз суугъу
Сорукъдурмаз джюрегинги кюйгенин.
Ийнанам, сен да ийнан, менича:
«Бек сынаиды Аллах керти суйгенин».

Автордан:

Хапар узун, мен а, аны кысхарты,
Ортагъа атдым, башха амал кермейин.
Таусолтанны андан ары хапарын
Айтмады амма, джашырыб тюл, билмейин.

Мен да анга кзурашдырыб, джукъ кшошмам –
Кыйынлыкъны кёб тюрлюдю тюрсюню.
Барды аны кёлу, оту, тылпыуу,
Болмаса да тюненеси, бюгюню.

Кыйынлыгъын ёмюрлюк джюк этмейин
Сууаб джолну ызлаб чыкыгъан Джолоучу,
Таусолтаннга эсгертгенди, ишексиз,
Джол бла заман болгъанларын оноучу.

Джашау юлюш – Джол бла Заман хар джаннга...
Джол – кватлана, Заман – седрей... Джолоучу
Барады алгъа неда артха – ызына...
Ётген джол а – джюрек отну тонаучу.

2012

ЭСКИ БЕШИК

Джангыз джашы, юй болса деб,
ашыгъа,
Къарт устагъа ана бешик
этдиргенед...
Ол устаны бешиклери
ариу элле,
Улан, туудукъ сакълагъаннга
саугъа элле!
Тилек бла башлай эди
хар бешигин,
Оюула бла джасай эди
хар тешигин.
Бешиклерин эл санай эд
огъургъа,
Бермей элле анга заман
солургъа.
Алгъышлары боза кибик,
кеф бере,
Къарт биле эд хар сабийни
сыйын кёре...

Ах, ананы муратларын
бирден оя,
Кетди джашы къазауатха,
джанын джоя...
Бир окъ джашын,
туудукъларын да
ёлтюрдю, –
Бешикге да къаратонлукъ
келтирди...

Эски бешик...
Анда сабий джатмады.
Эски бешик...

Ана джюрек чакъмады.
Эскид бешик –
амма белляу айтмады...
Кимге айтсын?!
Джашы юйюне
къайтмады...
Туумай ёлген туудукълары –
джюрегинде,
Джашлай къалгъан
джангыз джашы –
тилегинде.
Амма джашайд бешиги бла
ушакъ эте...
Осиятын анга этерик болур, кете...

2001

ЧИЛЛЕ ДЖАУЛУКЪ

Поэма-баллада

1

Хар къызныча, джаулукъну да,
Барды энчи джазыуу.
Кёк джазныча, акъ тангныча,
Къууанчлары, джарсыуу.

Къызны эки имбашында,
Къуш къанатча, бюгюле,
Акъ джаулукъну чачакълары,
Толкъун-толкъун тегюле,
Абезекге хурмет къоша,
Джылтырай-джана тойда!
Кёз къамата, нюрюн чача.
О, анга джетген къайда!

Чилле джаулукъ бир джазгъы кюн,
Къыз кёзлени букъдура,
Кирди отоугъа... Тойну, харсны
Джашха-къартха джукъдура.
Келинчикни ау джаулугъу –
Тойлу ингирни джомагъы.
Акъсакъал къартны ауузунда –
Алгъыш сёзню омагъы.

2

Кюн бла кече – заман ёлче –
Алмашдыра бир-бирин
Ётедиле. Къайдан билгин,
Къайсы неге элтирин?..
Къайдан билгин... Ма къазауат
Кирди сормай эшикден.

Джуртну джакълай, сабийле да
Къобмазламы бешикден?

Джангыз къалды джангы келин,
Ау джаулугъу – бойнунда.
Бюгюн-тамбла, дей билмеген
Сабийчиги – къойнунда...
Таукеллиги ашыкъдыра,
Ушаб, тамам тау къушха,
Чилле джаулукъ, сени ючюн да
Кирди джигит урушха.

...Аман хапар иесин табар...
Этсе да, иги джора,
Джаш келинге письмо келди –
Юч мюйюшю – юч джара!
Аны бла къоймазлыгъын
Сезмей антсыз къадарны,
Тангны аллына къарады,
Андан сакълаб мадарны.

Танг атса уа... Танг атмады..
Ол да болду джаралы –
Ол эртденни уятдыла
Ит улуу бла таралыу.
Уруш отну джилтинлери –
Окъ джангур бла къан тамчы.
Бу тангны атмай къалгъаны –
Джюрекге тийген къамчи.

«Сау къал...» – дерге заман бермей
Тууб ёсген джерине,
Чыгъардыла арбазындан –
Джаулукъ тюшдю белине.
Ариу кёзле – тузлу кёлле –
Толдула терк. Джыламукъ
Шоркъа болуб къуюлду да,
Джибиди Чилле джаулукъ.

«Нек келди элсиз кыйынлыкъ?»

Ана эшитди джуабха:

«Кебинлигинг да белинге,
Мин дженгил темир атха!»
Темир джол а... Темир харсы,
Темир хархы тохтамай,
Алыб кетди кьум тюзюне,
Ким деб, нек деб, кьарамай.

Алыб кетди... Артда кьалгъан
Хар кыйчырым кыйчыра.
Алыб кетди, учуз этди,
Адам атны сыйыра.
Джурту барны – тыбыры бар,
Къабыры бар, аты бар.
«Туугъан джер!» – деб таралгъанны
Басханы – джар, кёрю – тар.

«Иги джора болду джара...
Ау джаулугъум, не кёрдюк?
Айтханлары керти эсе,
Сен – кебинлик, мен – ёлюк.
Этгенлери терсди... Терсди!
Джюрегимде – туююмчек!
Ёмюрде да болмаз джюрек
Учузлукъгъа юренчек.

Джаллы кибик, ачлыкъ джетди
(Ах, къанлынга ол джетсин):
Бир къабыннга берди ана
Ау джаулукъну... Не этсин?!
О, не этсин? Джаулугъу да
Биреу къолда «къаралды»:
Кёзлери къарангы этиб,
Ана анга аралды...

Бир эртденде терезеден
 Юйге узалды кюн таякъ:
 «Тейри эшик ачылгъанды!
 Кѣлтюр, ана, бал аякъ!
 Джуртунг бла сени ортангда
 Кѣпюр болду джангкъылыч!
 Санларынгы тире, ийнан
 Тюлдю хапар джангылыч!»

Джолгъа тебрей, Ау джаулугъун,
 Излеб, табыб, ызына
 Сатыб алды. Къалай кетсин
 Аны къысмай башына?
 Къара эшмеси – кюмюш чалыу...
 Кюзгю къалай алджасын?
 Терсге «терс» деб айтылгъан кюн,
 Не деб, къалай алдасын?

«Чилле джаулукъ – кьюуанч белги?» –
 Деб тешди да, къызына
 Берди ана. Чыкъды джолгъа,
 Къарамады ызына.
 Чыкъды къыз да, узакъ джолгъа,
 Акъ джаулукъгъа бѣлениб,
 Танымагъан ѳз джуртуна,
 Анасыча, кѣллениб...

1985

КЪОБУЗ

Хаджилени Танзилягъа

1

Тас этгенча, адам улу тынгыны,
Джарсыу бла салады эн заманнга.
Тура туруб, аллай кёзюу келеди
Джол ачылгъан хар не тюрлю аманнга.

Аллай кёзюу туудургъан бир хапарны,
Алыб келиб, ингир меннге джетдирди.
«Насыбны ойгъан алай тынч нек болады?» –
Деген соруу ауур сагъыш этдирди.

Огъай, тохта... Ортасына чабмайым,
Эшитгенимча, эм аллындан башлайым.
Сизге айта, мыдах, ачы хапарны,
Джюрегимде туюмчекни бошлайым.

Таурух тюлдю, ах, таурух а болгъаед,
Былай таурух башланмайын бошалсын!
Кюу дерге уа, мени кёлюм бармайды –
Келгенича, тизгинимде джашасын.

2

Элге таудан ингир тюшген кёзюуде,
Джулдузланы къъбуз бла уята,
Джашай эди къыз, насыбы – аллында,
Бет чырайы кюнню кёзюн къамата.

Джюрегине къара булут къонмайын
Ёсген эди. Къарнашлары, джууукъ-тенг.
Адамлыкъ бла, рысхы бла да – джетишим,
Махтаулары джайылгъан эд узакъ, кенг.

Къарнашланы ышыгында ёсген кыыз
Насыблы эд, джан тенги уа – кьобузу.
Ол аны бла бир ушакъла эте эд,
Хар тартыуун джасай джангы оюму.

Хар эшитгеннге, балча, татлы джагъыла,
Тууа элле кыыз джюрекде тартыула,
Кьобузу бла ушакъ эте олтурса,
Къурай эди бир сейирлик «айтыула».

Кыыз тойлада къарнашларын тепсете,
Бир тартыуну согъа эди хар къуру.
Кесине да «Дёле тартыу» дей эди,
Башхалагъа сокъмай эди ол муну.

Къарнашлары джолдан къайтыр кёзюуге
«Сёз бере эд» эгеч Дёле тартыугъа.
Билмей эди...Аны къайдан биллик эд,
Къадау эшик ачылгъанын джарсыугъа?

3

Адам тюрсюн адамлыкъны шарты тюлд:
Кимде – мёлек, кимде шайтан джашайды.
Шайтаны бар шайтанлыгъын этеди,
Аллай кесин, башханы да бошайды.

Шайтанлыны къуту джокъду, къутурса,
Къобхан сууча, кыылыгъы – джокъ, кири – кёб.
Онгу барны огъу бла марайды:
«Экибизге кенг дуния тарды!» – деб.

Джюреклери джаланланы къатында
Сыйынг, сырынг – бары сени джауунгду.
Джашауундан къууанч таба билмеген,
Зорлукъ иш бла кёл кенгдирген къауумду.

Башханы кьой, кьобузунгу тауушу
Тартыу тюлдю, анга аман кьууумду.
Джюрегине, халына келишмеген,
Ол эштирге излемеген кьуугъунду.

4

Насыбха деб, туугъан ариу эртденде
Шайтанлыла терк кирдиле арбаздан.
Төгерекни смарлалла, тинтдиле,
Джабышдыла кьарнашлагъа, кьоймаздан.

Экисин да, тутуб, алыб тебрелле
Юслерине, гыбылача, кьадалыб.
Эгечлери, кьара кёре кёзлери,
Кьалды джылай, ызларындан таралыб.

Не этерин, не айтырын табалмай,
Кьобузуна башын салыб джылады.
Джашау чархы кетген кибик кьаядан,
Насыб кюню, кюзгю кибик, ууалды.

Кьарнашланы ызларындан джабылгъан
Тыбыр эшик, джара кибик, ачылды.
Бир саныча, кёрюнюучю кьобузу,
Ауур бола, кьыз джюрекча, ачыды.

5

Кьарнашлагъа, оноу этиб, ашыгъыш,
Ёлтюрюрге тау тьобуне элтдиле.
«Азраилге болушайыкъ», – деб кюле,
Кьанлы ишге терк оноула эшдиле.

«Тохта! Тохта! Эгечлери керекди!
Кьобуз согъа ашырмаса, унамаз!

Была кетиб, мен кьалмайма, десе уа,
Окь табылыр, аймысына, джашамаз!»

Харх этдиле, айтханларын таб кёрюб.
Келтирдиле эгечлерин алайгъа.
Къарнашлагъа айландырыб сюнгюню
Къызгъа айтдыла нек келгенин алайгъа.

«Сокь, джылама. Сокь биз суюген тартыуну.
Дёле тартыу – бизден сеннге осият, –
Деб тилелле къарнашлары эгечге, –
Шайтанлада инсанлыкъны бир уят...»

Джюрек джылай, кьолла согъа башлалла...
Дёле тартыу тегерекге тегюлдю.
«Джыламай сокь! Джылау джокъду былайда!» –
Дей, джашланы мурдар кьолу ёлтюрдю.

Эки къарнаш, кьыбла таба бурула,
Тереклеча, кырдыклагъа аудула.
Ызы бла эгечни, кьобузну да
Бир окь бла, темирчилей, урдула...

Мизча, кирди кьыз кьычырыкъ кёклеге...
Чууакъ кёкле, агъарыб, чал болдула.
Къызгъа джагъын болгъан кьобуз джараны,
Бирге агъыб, къан бла джангур джууудула.

Кюн бугъунду... Кьобуз джара ахсынды...
Ахсынни аны кебин болду тартыугъа.
Кьобуз да ёлдю, сууб баргъан кьыз кьолда...
Кёмюлдюле мийик таула джарсыугъа.

Джыладыла кёк да, джер да – табигъат.
Кёкден тюшген джыламукъду, суу тюлдю!
Джыладыла джашлыкъ, тюзлюк, ариулукъ...
Бу джылатхан адам тюлдю... Да кимди!?

Дёле тартыу... Ол ачы кюн, ишексиз,
Уюгъан энг къан бла бирге тиекде.
Орналгъан эд, сени орнунгу сыйырыб,
Хатерсиз окъ назик эгеч джюрекде.

Кёк бла джерге кёпюр болгъан джангкъылыч,
Алыб кетген болур сени Чолпаннга.
Окъ тийсе да, сени сокъгъан къобузгъа,
Сен ёлгенсе, дерик тюлме бир джаннга.

Дерик тюлме. Тартыу, джюрек талпыуча,
Джан тылпыуча, кёкде джашау этеди.
Джюреклени тёрлеринде турмаса,
Джуддуз болуб, мийик кёкге ётеди.

Дёле тартыу... Тартыуланы тартыуу,
Тау къобузну сёнгюлмеген джарсыуу.
Окъ бла сени джурун-джурун этгенле,
Бир ишексиз, джаханимге кетгенле.

Джаллатлыкъгъа эжиу бол, деб тохтагъан,
Мурдарлыкъгъа джабыу этиб ойнагъан,
Ол кетгенди кюнден джылыу сезмейин,
Джашау – аны, ол джашауну кёрмейин.

Дёле тартыу... Сени излей, соруулай,
Тау элдеде хапарынгы айтайым.
Сени согъа ёлген къызны атына,
Бер эркинлик, сени атынгы атайым...

Къобуз... Къобуз.
Таулу къызны тылмачы,
Сени юсюнгден джыр этерим келеди.

Билемисе, джюрек тамам кыйналса,
Джыл-джол, демей, не узакъны да кѣреди.

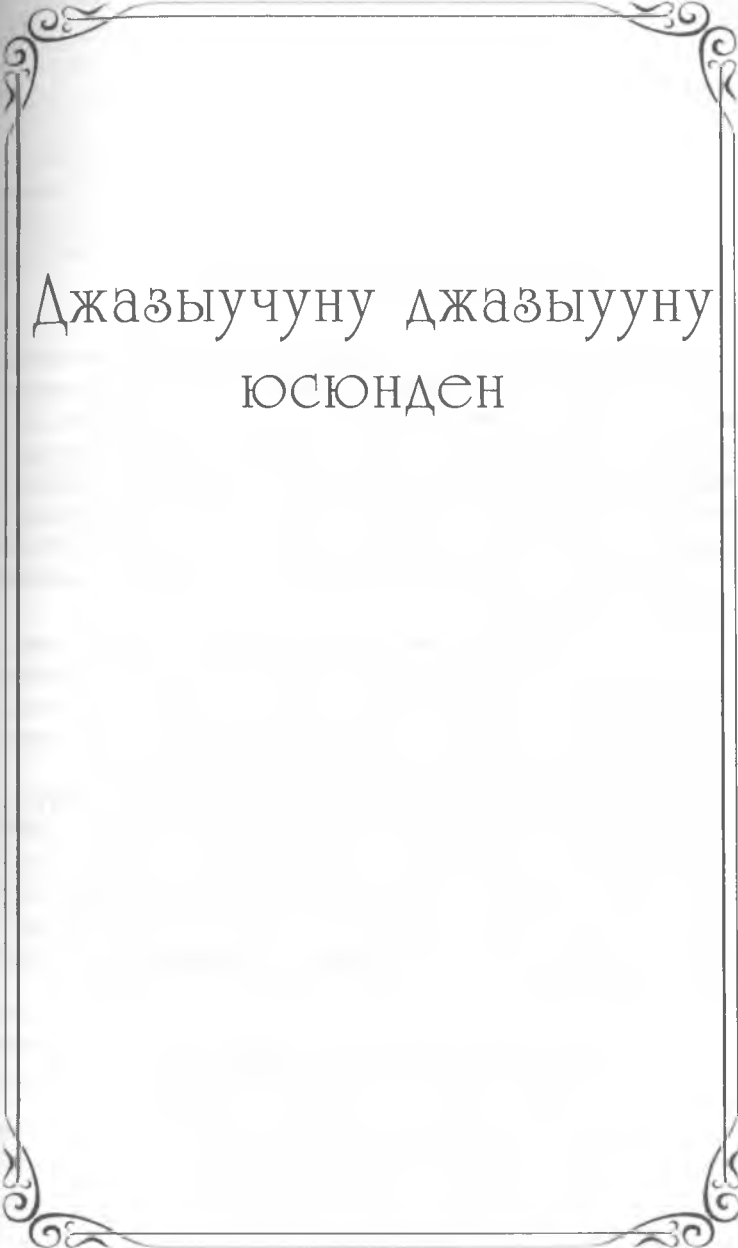
Мен да кѣрдюм...
Алай а сѣз табмайма,
Ол джарагъа байлау этиб байларча.
Къобуз джара... Къаллай ачы джарады...
Къайда ол сѣз, дарман этиб джагъарча?

Къобуз... Къобуз...
Къууанч кюнню нѣгери,
Сени джаранг – къыз джюрекни джарасы.
Сени орнунг бу дуняда, билеме,
Ёмюрлюк бла суймекликни арасы.

Ненча кере уллу арбаз тойлада
Джаш санланы ойнатханса согъулуб!
Майна, къара, кѣзлеринден таныйма:
Амма тепсейд, турса да тынч, олтуруб.

Къобуз! Къобуз!
Минги Тауча, Къобанча,
Къадау ташча, сен – миллетни къууаты.
Мындан алгъа джюз джылдача, бюгюн да
Сенсе, сенсе келечиси къууанчны!

2003

Джазыучуну джазыууну
юсюнден

«АРТЫКЪ ХАЛАА БОЛ...»

Байрамукъланы Фатиманы чыгъармачылыкъ джолу мени кёзюме иги да тебленген, теренине джауум ётмеген, кюнден толу джаяу джолчукъча кёрюнеди. Тёгереди уа – тау гюлле. (Эслегенмисиз, аланы бояулары тюзде ёсгенледен къалын болады?) Мен аны уллу джолгъа да ушатыр эдим, алай фахму мийигине джалан да кесинг салгъан джаяу джолчукъ элтеди. Бютюн да сёзюнг, тининг, дининг да ана тилинг бла бир болса.

Хар не да сабийликден башланады. Ата-анадан. Джазыучуну ол дунясы бла алгъа танышсанг, андан игиси джокъду – сабийликни татлылыгъын, тазалыгъын джазмагъан, ол ариу эсгериулени джюрегинде сакъламагъан поэт дуняны теренден къалай билсин?!

Сабий къадама – ана. Олду къанагъан тобугъунгу джууб, байлаб, башынгы сылай, кесине тартыб, ариу айтхан. Андан ариу джыр ким эшитир дуняда, алгъа – тобукъ, артда джюрек джараларыбызны сау этген?! «Анам, сенсе джырым», – дейди Фатима, къуанч кюнюнде, бушуу кюнюнде да таяныр къадама сына. Дагъыда:

Мен анамы джаулугъуна чырмалсам,
Башха болмай, ана джылыу сынайма.
Джылларымы, джолларымы къысхартыб,
Мен кесими сабийчикге санайма.
Ана джаулукъ... Аны атсам юсюме,
Анам этген тилеклени сеземе...

Неда:

Мен – анамы, анам мени кѳрген кюн!
Ол кѳзюучюк джюрек тѳрде турлукъду.

Таулу аталача, сабыр, аз сѳзлю, джылы къучакълы болмаз дуняда. Аланы бизни кѳргенде джарыгъан кѳзлери тюбешуу къуанчыбызгъа таймай нюр джарыгъын тѳкгенлей келедиле.

Кѳбню кѳрген, кѳбню билген, деселе,
Акъыллы адам, асыулу адам, деселе,
Джюрегимде джылы сезим къозгъала,
Сени эсима тюшюреме, атам, мен...

Сюеме бюгюн да, Фатимача, сабийлигим ѳтген орамны башындан энишге айланыргъа. Ол орамда джаша-гъанланы, хоншуларымы, бек суюген ахлуларыма, джан джууукъларыма санайма.

Джаланаякъ, бурмабаш сабийлигим,
Энтда, майна, сабийле бла ойнайды!
Къолунда да уллу бусхул гинджиси,
Ауузунда да... нызы чайыр чайнайды.

Анам къарт да болмагъан эди, мен аны озгъанма... джашаб. Алай эсимдеди мюйюш тапха – алайда ыннамы къызыл къатапа тышлы Къураны туруучу эди. Отоуда къабыргъада уа – къара тамгъалы тери намазлыгъы. Ингир сайын, ыннам намазын бошаса, олтура эдик тѳгерегине сабийле, джомакъ эшитирге суююб...

Фатиманы «Мен теп сейме атам бла» деген назму-суна кѳлтюргюч белги салыргъа суюдюм. Къуанчылыгъы, ѳхтемлиги ючюн. Не насыбды атанг бла тепсеген тойда!

Сексен джылны кѳлтюрсе да имбашына,
Сукъланырчад аны аякъ алышына.
Ол барады, къанат кѳрген тау къуш кибик.
(Къуаннгандан, мени эки кѳзюм, джибиб...)

Кимге да узакъ созулсун быллай насыб.

Сабий журналда ишлегенимден туююл эсе, сабий-леге аталгъан, не аланы юсюнден джазылгъан затлагъа сакъма. Аланы излеучюме китабда. (Китабны аллындан ахырына окъуб башлагъанладан туююлме, — кёзюм джаратхан джерден, ортадан, ахырындан огъуна окъуйма.)

«Сен манга ышардынг» деген бёлюмде Фатима дуня аналаны (мени да!) суюмекликлерин бирлешдиргенди. Ана суюмекликни бети энчиди: сайламайды, сормайды, тохтамайды, тауусулмайды, алдамайды... ёмюр-ёмюрлеге биргенге айланады. Минг-минг джылладан бери келген сынауду ол.

Суюмекликни мен береме кърлукугъа,
Ол байлыгъым тубсюз кёлдю сорлукугъа.
Джашау толкъун сени уруб джыкъмасын!
Ана насыб, бала, менден букъмасын!

Быллай суюмекликден туугъан назмула татлы, заукълу болгъанларына не сёз! Сабийлиги кеси сабийлигими къайтаргъан назмучу къызны джюрек тебиуюн сеземе, ангылайма. Фатиманы «Туугъан кюнюмде» деген назмусу манга да, менича, киши джеринде тууб, Ата джуртунда ёсген башхалагъа да джууукъду. Аначылыкъ этген къыргъыз амманы тилеги да бизге айтылады:

Анама: «Джуртунга джол табхын!» — деб,
Манга да: «Ал сёзюнгю ёз джуртунгда айтхын!» — деб.

Ызы бла уа:

«Туугъан элле экидиле санга, балам,
Артыкъ халал бол сен...» — дейди меннге анам.

Эки да туугъан джери болгъан, бир ёмюрден бир ёмюрге атлагъан Фатиманы хар назмусу, хар сёзю да, фахмусу, хунери, джюреги, джаны да джашау бла айыралмазча байламлыдыла. Джашау а неди? Тюненебиз, бюкюнюбюз, тамблабыз.

Ариулугъу кесине, халкъына да джау болгъан тау джуртунда джашайбыз биз. Фатиманы анга аталгъан назмулары ачадыла «Кеч тюбешу» деген китабыны эшиклерин. «Шам Къарачай» деген бѐлюм Ата джуртубузгъа, миллетибизге махтау, алгъыш, улан сѐздю, къадарыбызны юсюнден сагъыш этдирген, тюненебизни ангылау, тамблабызны оюмлау («Джангы ёмюр», «О, шам Кавказ», «Халкъыма»).

Сени юсюнгден ёрге туруб айтайым –
Халкъым, санга сюймеклигим уллуду...

Неда:

Ышаныбма, Минги Таугъа мийиклик
Келгенине, халкъым, санга къууана...

Айхай да, тауну, тюзню да мийик этген аны адамыды. Олду аны тилин, джырын, тинин, динин... тарихин элтген. Биз таулулабыз, ата-бабаларыбыз да таулула эдиле. Джерибизде, суубузда да ала атагъан атла сакъланадыла. Ненча къыйынлыкъ, ненча ёлет, ненча душман атласа да бери, шукур Аллахха, юзюлмеди джолубуз. Ташлача, къатыдыла таулула. Таулулача, къатыдыла ташла. Ташлагъа аталгъан сонет къауум айырмалыды: Къадау таш, Тыбыр таш, Тирмен таш, Сын таш – бу ангылаула хар таулугъа да энчи магъана джюрютедиле.

Къаллай атла бергенди нарт ташлагъа!
Джырны кирик, къайтарырын. келеди.
Къадау, Къарча, Тыбыр, Тирмен ташлары!
Сын ташы да... ётген кюннге тѐреди.

Неда:

Тыбыр ташым джашайды джюрегимде,
Джашарыкъды назмумда, тилегимде.

Тирмен таш а! Ол монглюкьну, ачлыкь келмезини белгисиди. Бютюн да бизге, биз тёлю кесибиз сынама-сакь да, кьаныбызда джашаб турады ачдан ёлген эгеч-лерибизни, кьарнашларыбызны тынгылауукь кьыйын-лыкьлары – кьарыусуздан сёз айталмай...

Фатиманы «Эски эшик» деген балладасы адамны чач тюклерин турдургьан ачыуду. Мен биринчи бу балладаны кьара сёзде, эссе жанрда окьугьан эдим. Анда, мында да аны магьанасы тенг сунама – ол а фахмуну ышаныды. Джырчы кьызыбыз Асанланы Кулинаны тилеги бла назмугьа салынган эди «Эски бешик». Энди айтылады, кюй болуб.

Бу назмуда бешик ишлеучю кьартны огьурлу сыфаты бла бирге, бушуугьа бёлениб, бешик бла тауусулмагьан ушагьын этген ана келеди. Аны джашын да, туумай кьалгьан туудукьлары да ёлтюрюб, бешикге кьаратонлукь келтирген окь – ол ачы кертиликни ажымлы бетиди. Джабсарыу табылмазлыкь ачыуну бети. Поэт тиширыу бу болумну суратлай табхан сёзлени кьуралыу халлары ауурду – ёмюрде да былай джатхан кьара ташла кибики. Аланы джерлеринден тебдирсенг, дуня бузулур дерча. Ала эски джырны (баям, Хасауканы джырын) эсге тюшюредиле:

Ёкюрелле Кьара Кьолну буулары,
Шууудайла чучхурланы суулары,
Кьан кюрешде сермешелле уланла –
Аталагьа махтаулукьгьа туугьанла.

Ёкюрелле Кьара Кьолну буулары,
Кьан баралла чучхурланы суулары,
Кьан аулакьда джатадыла уланла –
Аналагьа бушуулукьгьа туугьанла.

Бу сёзлеге мен Отарланы Керимни кьолу бла джазгьан эски кьагьытларында тюбеген эдим. Сорушдургьанымда, кьарачайлы кьартла, макьамлагьа сала келиб, айтхан эдиле кьуралыуу, айтылыуу бла да Хасауканы кесегиди деб.

Байрамукъланы Фатиманы «Къобуз» деген балладасында быллай тизгинле бардыла: «Тас этгенча адам улу тынгыны, / Джарсыу бла салады эн заманнга...». Къалай таб айтылады: къууанч унутулады тарихде, джарсыу а, эн салгъанча, къалады эски джырлада, кюуледе.

Баллада жанрда джазылгъан назмулары кѣбдю Фатиманы. Назмучулукъ тѣреде келген джигитлик хапар кѣбдю аны дуниясында. «Къобуз» сюжет ызлы балладады. Къобузчу кыыз, къарнашлары джумушларындан къайтханларын кѣрсе, ала суйген «Дѣле тартыуну» согъуучу эди. Душманла-шайтанла, эки къарнашны да тутуб, илишаннга салгъанда, аны бла къанмай, эслерине тюшюб, алайгъа къобуз согъаргъа къобузчу кыызны келтиредиле.

«Сокъ, джылама. Сокъ биз суйген тартыуну.
Дѣле тартыу – бизден сеннге осият, –
Деб тилелле къарнашлары эгечге, –
Шайтанлада инсанлыкъны бир уят...»

Къайдан уяталсын джарлы эгеч ала эртде тас этген адамлыкъны шайтан джюрекледе?! – Эки къарнаш, эгечлери, къобуз да джоюлдула. «Дѣле тартыу» а, бу терсликге тѣзер къарыуу болмай, мийиклеге чыгъыб кетди, кѣкде аны ѳлтюрюр кюч джокъ эди джалдатлада. Айланадыла Фатиманы баллада джигитлери – кими ол дуняда, кими мында – арабызда: суйгени урушдан къайтмагъан акъ чепкенли кыыз, тыш джерде анасын излей айланган кыызчыкъ, «бутакъларын шыбла къыркъгъан терекге» ушагъан, джашлары къазауатдан къайтмагъан ана... «Чилле джаулукъ» былай башланады:

Хар кызыныча, джаулукъну да
Барды энчи джазыуу.
Кѣк джазыныча, акъ тангныча,
Къууанчлары, джарсыуу...

Таулу тиширыуланы джашаулары къалай ушайды бир-бирге! Алыкъа къалакъаны тюбюнден чыкъмагъ-

ан ненча келин кьалдыла башсызлай! Айланады аланы тилеклери, эсгериу кьанатларына кьонуб... Атасыз ёсген сабийлерин аталарына ушатыргъа кюрешиб, аланы кьылыкъ ышанларында баш иелерин таныб, беллерин кьаты кьысыб кюрешгенле аслам эдиле уруш, сюрдюн джыллада. Чилле джаулукъну иеси да аладанды. Бу балладада сюжет ыз уллу эпикалы чыгъарма сыйындырыр магъананы тутады: кьызыны эки имбашында, кьанатлача бюгюле, кьучакъ кере баргъан джаулукъ келинчикге ау болду да, алгъышха кирди. Кьысха джомакъ эди ол. Сюйгени кьазауатха кетди да:

Джангыз кьалды джангы келин,
Ау джаулугъу – бойнунда.
Бюгюн-тамбла дей билмеген
Сабийчиги – кьойнунда...
Таукеллиги ашыкъдыра,
Ушаб тамам тау кьушха,
Чилле джаулукъ, сени ючюн да
Кирди джигит урушха...
Джаш келинге письмо келди:
Юч мюйюшю – юч джара!

Ызы бла сюрдюн джолу.

«Иги джора болду джара...
Ау джаулугъум, не кёрдюк?
Айтханлары керти эсе,
Сен – кебилик, мен – ёлюк!..»

Сюрдюню ал кюнлеринде, балаларын ачдан ёлтюрмез ючюн, болгъанларын атхан эдиле таулула Азияны базарларына. Чилле джаулукъ да «Биреу кьолда «къаралды». Онюч джылдан юйге тебрей, излеб табды иеси чилле джаулугъун. Сора акъ джаулугъун, кесини «кюмюш чалыу» этген башына кёзю кьыймай, кьызына берди.

Чыкъды кьыз да узакъ джолгъа,
Акъ джаулукъгъа бёлениб,
Танымагъан ёз джуртуна,
Анасыча, кёллениб.

Адамлыкъ игилик туудургъанча, джигитлик, ётгюрлюк да юлгю туудурады. Къарачайны ёкюлю Байрамукъланы Джатдай аллайланы санындады.

Къарачайны джер чеклерин, хазнасын,
Эркинлигин, юйюнг кибик, джакълагъан,
Артыкълыкъгъа, джалдатлыкъгъа джол бермей,
Халкъ намысын, джанын кибик, сакълагъан...

Не заманда да чынтты фахму башха фахмуну мийиклигине къууана келгени хакъды. Байрамукъланы Фатима суююб айтады джюрек разылыгъын миллетибизни асыл адамларына. Аны бир къауум назмусу алагъа аталады. Бу тизмеде биринчи болуб, Семенланы Исмаилгъа джазылгъан назму келеди.

Олтурама мен терезе джанында,
Марал джангур тереземи къагъады.
Къулагъыма джауум таууш келмейди –
«Акътамакъ» джыр джюрегиме «агъады»...

«Акътамакъ» – суюмекликни ёмюрлюк белгиси, аяз къанатына къонуб, Минги Тауну эки джанында да суююмчюлюк къонагъыбыз. Айта барсанг, эрикдирмеген джырыбыз, санай барсанг, бошалмагъан суюмеклик.

Къалам къарнаш, къалам эгеч дегенча бирлик, джарсыугъа, джазыучуланы араларындан къайры эсе да кете барады. Алай болмазгъа керек эди. Шохлукъну керти юлгюсюн кёргюзтген тёлю – Къайсын, Отарланы Керим, Хубийланы Магомед, Байрамукъланы Халимат, Батчаланы Мусса... – акъырын-акъырын кете барады. Сукъланчлы адамла эдиле ала – сую билген, сезе билген, ангылай билген, тэзюмлю, джандауурлу!

Къарачайны белгили джазыучусу Байрамукъланы Халиматны юсюнден айта, Фатима эсиме аны кеси чыгъаргъан ахыр китабын тюшюрдю. Бек биринчиден, адамны ич дуниясын, тыш сыфатын огъуна Халимат,

дунияны теренден таныб, алай ишлейди. Джюзле бла совет аскерчилени джашаугъа къайтарыб, уруш къазуатындан кеси да сау чыгыб, ызы бла джашаугъа сюймеклик джырын айтхан джазыучуну сёзюню ажайыблыгына, этген тилеги кёклеге джетгенине къалай ийнанмагъын? Ол атасы агъач кесген джерни хапарын айтханда, сюрмеленген агъачны чайыр ийиси джетди манга, «келин» деди да анасына, мен да алай айтыучум тюшдю эсеме, мен да, хоншу джашчыкъны, Мандалакъны, биргесине маракко джыяргъа барыб, сабийле бла терек бутакъгъа олтуруб, тынгыладым джелни бла чапыракъланы ушакъларына...

Керим бла олтуруб, ушакъ этеме,
Намуларында эшите ауазын.
Атамы кибик, сеземе аны
Джарсыу джюгюне джегилген джанын... —

дейди Фатима, Отарланы Керимни эсгере. Къулийланы Къайсыннга уа былай айтады:

Кюн узатхан нюр таякъча, сылайды
Сейир сёзю, башынгы тюл, джюрекни.
Джюрегингде, джазгъы кюнча, чакъдыра
Игиликге бутакъ керген терекни.

Сёзню сёнгмеген магъанасы, тылпыуу, джылыуу – джаны болгъаны ишексизди. Ол ана тилде айтылса уа – халкълыгъынгы шагъаты! Аны джюрек бла ангылагъан не къууанчды! Назмучугъа андан уллу насыб къайда – джюрегинде, эсинде болгъанны айталса, окъуучула аны ангыласала, сёзюне суюб тынгыласала! Джангыз да бу соруулары барды аны бизге:

Къайсы тизгин учундуруп башханы,
Ышарыуча, ачхыч табыб джюреке?
Туусала да, кёлню бирча сёнгдюре,
Къайсы ушар кёгет берген терекге?

Окьюучу кьадарында джууаб этерге борчлума да,
кьалам эгечим Байрамукъланы Фатимагъа бу назмуну
джаздым:

«Сюймекликни джети джолу» – тюрсюню,
Тейри кьылыч, анга кьараб, кючсюндю:
Джаздынг аны, кюнден кьошуб джанынга,
Джашлыкь чакьны нюрлю тангы таныла.

«Кюн бешиги» эхчегенде эртденни,
Белляу джыры кьайтды эртде кетгенни.
Джюрегиме тынчлыкь себе оюмунг,
Мамукь кибик болду таула кьоюну.

«Бушуу китаб» – тарих джолну кюулери,
Джарсыуулары кьуру кьалгъан юйлени...
Хар адамны кеси кьрген Сыйраты...
Шукур, отдан алды тюзлюк кьанаты!

«Кеч тюбешиу» иги эди болмаздан,
Кюйдюм, кюлдюм ол сен мында джазгъандан.
Атын адеж тартыб, атам биразгъа
Кирди, кьайтыб, анам да сау арбазгъа...

МУСУКАЛАНЫ САКИНАТ,
джазыучу

«ДЖОЛОУЧУ» («ПУТНИК»)

Прочитал на одном дыхании. Сразу могу сказать, что за последние годы мне не доводилось читать на родном языке таких замечательных стихов. Всё в рукописи великолепно – богатый, сочный язык, яркие эпитеты, свежие сравнения, глубокие философские мысли, звонкие рифмы. Знакомый нам окружающий мир, предметы под свежим взглядом поэта предстают перед нами совершенно новыми, неизвестными и притягательными. Я знаю Байрамукову и её творчество, но читая эту рукопись, вижу совсем другую, неизвестную, умудрённую жизненным опытом женщину, мать, истинную патриотку своей земли, своего народа. Её печаль, любовь, гордость, доброта – всё неподдельно. И поэтому каждая строчка проникает в душу читателя, удивляет, умиляет, радуется, погружает в раздумья. Даже трудно выбрать для примера какое-нибудь стихотворение – глаза разбегаются. С наслаждением прочитал серию стихов, посвященную Карачаю, отцу и матери, сыну, друзьям. Особенно трогают ее раздумья о жизни, о своих годах, о добре и зле, о предназначении человека на земле. Многие строчки звучат как афоризмы:

«Иги умутха бугъунама джауладан», «Джюрегими кёрюрге, кёзлерими кысыб, терен къарайма», «Ышарыуча, ачхыч табыб джюрекге», «О, муратым – джюрегими сураты», «Сёзлерими кьулу болуб джашадым, берген сёзюм кишен сала, айтхан сёзюм джюген бола»...

Отличное знание родного языка и мастерское владение им делают каждое стихотворение совершенным. Нет однообразия, вторичности мысли и скучной дидактики – только чистая, яркая, талантливая поэзия. Каждый стих звучит как открытие, как откровение настоящего таланта и мастера слова.

Биргебизге биз не алыб келгенбиз?
Биргебизге нени алыб кетербиз?
Биргебизге... келтирмедик.
Элтмезбиз...
Этгенибиз! –
Аны кьоя ётербиз.

Или:

Кёрюнеди саулай дуния кьууаннганча,
Тебмез таула, бери кьараб, сукьланнганча.
Гоппан аякъ, ышартханча эринлерин,
Созулгъанча адамланы ёмюрлери...
Тепсейд атам уллу тойда мени бла!
Унутханды кьарт болгъанын кёлю бла...

(«Мен тепсейме атам бла».)

А вот как поэт показывает свою неразрывную связь со своим народом, с его историей:

Хасауканы мыдах джыры туугъан кюнде,
Макъамы бла сезимлени къыйгъан кюнде,
Эжиую бла джюреклени сылгъан кюнде,
Мен да алайда болурму эдим?..

(«Мен да алайда болур эдим».)

Дальше она пишет, что во время войны и насильственной депортации, когда её народ попал в беду, была тоже с ним, «хотя и не родилась, хотя и не умылась слезами...».

А вот размышления поэта о жизни, о поколениях:

Хар тёлюню энчи джолу, джюрюшю,
Хар тёлюню башха борчу, джумушу.
Анты башха, ханты башха, сагъышы...
Кёргени да, кёрлюгю да, баш иши...

Нартла бизге кьойгъандыла нартлыкъны...
Къарча бла нёгерлери – тау джуртну.
Бир тёлю да – айран бла кьорлукъну...

Биз тѣлюню неди борчу, неди анты?
Энди келлик тѣлюлеге тин ханты?..

Её философский вывод в стихотворении – поколения не похожи, но есть общее между ними – любовь к своему народу, к Родине, к земле отцов. И поэт беспокоится о том, что оставит её поколение, какое духовное наследие будущим поколениям.

Поэт в другом стихотворении, посвященном Карачаю, пишет, что она в молодости ощущала себя дочерью, потом – сестрой..., а сегодня она чувствует себя его матерью, беспокоится за него до сердечной боли.

Размышляя о себе, о своём предназначении в жизни, о дне рождения и о последнем дне на земле, о правде и несправедливости, она воспекает вековые человеческие ценности. Утверждает, что во всем есть смысл, если человек остаётся человеком, если он живёт честно и чисто, неустанно трудится, умеет любить и переживать. Поэт не хочет подчиниться неумолимому времени, утверждает, что нет старости, если в сердце сохранилась молодость.

Элли-джылым – элли тау, кѣбдю айтырым.
Бир-бирледе келеди ары кѣайтырым.
Анда сабийлик, джашлыкъ, мийик терекле...
Анда атам, анам – сау. Толгъан тилекле...
Боранладан кѣоркъмагъан
О джансыз джаным!
Къач келгенин сезмеген
О, джюрек къаным!

Мои 50 лет – 50 гор, многое хочется сказать,
Иногда хочется вернуться туда.
Там детство, молодость, большие деревья,
Там отец и мать живые, и исполненные мечты...
О, беспокойная душа, не боящаяся буранов!
О кровь сердца,
Не чувствующая прихода осени!

(Подстрочный перевод Х. Какушева.)

Человек сам хозяин своей судьбы. Некого обвинять, если выбрал неправильную дорогу.

Джюрегинги неге берсенг,
Сени иенг – ол.
Игиликге джораланган,
Асыл Тилек, тол!

Поэт утверждает, что в этом бренном мире только любовь нетленна и всё, что делал и делает поэт, было продиктовано ею.

Суймеликди хар джырымы бешиги,
Нени юсюнден айтылса да хапарым.

(Любовь – колыбель каждой песни моей,
О чем бы я не говорила (писала).)

(Подстрочный перевод.)

Высокие моральные качества, душевная чистота поэта, совесть, честность, щедрость, мудрость, ярко проявляются в её стихах, чего не хватает в сегодняшней нашей поэзии.

Мен джашайма апрелде,
Табигъатда уа – кыш чилле.
Джюрегимде чакъгъанд шаптал...
Чыпчыкъ болуб къоннганд джаным ол терекге...
Мен джашайма апрелде!

(Я живу в апреле,
А в природе – морозная зима.
В сердце цветёт абрикос...
И душа моя села птичкой на это дерево...
Я живу в апреле!)

(Подстрочный перевод.)

О чём бы она не писала – о старинных селениях Карачая (Учкулан, Хурзук, Къартджурт), о священных и просто камнях (Къадау таш, Тыбыр таш, Тирмен таш, Отлукъ таш, Къол таш) о друзьях, о героях своей земли, о красоте природы, о любви – проявляется личность по-

эта. Она неразрывна с природой. Находит в ней себя, разговаривает, делится радостью и болью с ней. Небо и земля, звёзды и горы, птицы и деревья, день и ночь предстают как живые образы душевного состояния.

Мыдах болсам, кюн джарытад –
Джылытмайды.
Мыдах болсам, келген кече
Джукъ айтмайды.

(«Умутуму унутуб».)

Джазгы кече бугъундурду гюллени
Кёзчюклерин, кесчиклерин, сёзлерин.

Къачхы джангур
Джаз джангургъа ушамайд.
Джазгы джангур! –
Истемейге баргъанча.

(«Къачхы джангур».)

«Джюрек къылла согъадыла акъырын,
Джангы кюнде джангы сезим туудура.
Джерни джашил бауурунда турама,
Кюн таякъгъа мен бетими джуудура».

(«Джерни джашил бауурунда».)

Хочу добавить, что любовную лирику Ф. Байрамуковой не с чем сравнить в нашей поэзии. Любовь настоящей горянки сдержанная, застенчивая, чистая и глубокая – просто можно цитировать каждое стихотворение.

Закончив читать рукопись, почувствовал себя так, как будто был только что в прекрасном мире, общался с умным, добрым, счастливым человеком, стал богаче и добрее. Хочется, чтобы и другие ощутили такие же чувства.

КАКУШЕВ ХУСЕЙ,
член СП России

ЗАМАНДА ЫЗЫН КЪОЯЛГЪАН

...Джыйырма джылны мындан алгъа Москвада джаш джазычуланы IX-чу Бютеусоюз джыйылыууна уллу конкурс баджарылады. Аны төреси СССР-ни Джазычуларыны союзуну правленийеси бла ВЛКСМ-ни Ара Комитетини членлеринден къралады. Ол конкурсдан ётюб, 1989-чу джылны джайында адабият форумгъа 15 союз республикадан 300 литератор тюшеди. Аланы ичинде бютеу Къарачай-Черкесиядан – кьуп-кьуру бир ахлбуз. Ол да – Байрамукъланы Ибрагимни кызы Фатима.

Аты анда белгиленгинчи, орус тилге кёчюрюлген (Н. Скребов, Г. Фатеев, И. Елисеев, д.а.к. башхаланы кыйындары бла) назмуларыны юсю бла кесин Шимал Кавказгъа билдирген эди. Ол кёзюуге чыгъармалары «Дон» журналда, Ставрополь крайны джаш поэтлерини «Земное ядро» деген джыйым китабында басмаланган эдиле. Аны бла къалмай, «Литературная Россия» деген ара газетни юсю бла джарыкъ фактусу бла бютеу къралыбызны джазычуларын танышдырады.

Андан бери талай китабы басмадан чыкыгъанды (къарачайча «Кеч тюбешиу», «Кюн бешик», орусча «Небо назовет меня сестрой»).

Адабият джолуну ал сюреминде джазгъан назмуларын да башха авторланы чыгъармалары бла къатышдырыргъа кыйынды. Лирика героюну джазыуу, тини да табигъат бла бирди. Андан айырылыб, энчи джашауу болмагъанча, болмазча да кёрюнеди. Фатиманы 1971-чи джыл джазгъан тизгинлерине эс бёлейик:

/.../ Мен – къарылгъач... Джаз керекди,
Къууанч эте, учар ючюн.

/.../ Мен а – гюлчюк, назик гюлчюк,
Чагъар ючюн, джылыу керек.

/.../ Мен а – гитче шоркъа суучукъ,
Джырын юзмей, сеннге элтген.

Ол назмудан сора юч джыл озуб джазгъанындан: «Сюе эсенг, джашил нарат болайым», «излей эсенг, къайын терек болайым», «керек эсе, уллу кюрюч болайым»...

Джуртубузну сейир табигъатындан сыфатлагъа (образ) бюгюн да таянады аны къаламы. Бегитеди, кёбейтеди, келлик назмучулагъа саугъа этеди...

Къарачай прозаны хазнасына да уллу юлюш къошханды Фатима – лирика миниатюрала, хапарла, повестле, д.а.к. башхала. Ала бла, мингджыллыкъ соруулагъа джууаб излей, ётдюреди адабият джолун Фатима. Ол сезгенден, лирика бла философияны арасындады поэтни тин уясы. Анда орналыб, «заман» деген затха эс бёлелмей туралмайды. Назмучубузну оюмларында ол кескин белгиленеди: «Заман ызын хар кимде да къоялгъанлыкъгъа, заманда ызын къоялгъан азды». Башха джерде: «Заман бла «ушакъ эте» билгенле, ала тюлмюдюле джашауда энчи ызларын къойгъанла?!» – дейди.

Литература джаны бла миллетибизни халына терен эс бёледи ол. Биринчи кере «Къарачай поэзияны антологиясы» 1965-чи джыл (Акъбайланы М., Байрамукъланы Х., Къагъыйланы Н. джарашдырыб) Ставропольда чыккъан эди. Эки джыйырма джылгъа джазыучуларыбызны джангы тёлюсю, ёсюб, кесин халкъгъа билдиргени бла къалмай, адабият Минги Таубузну башында джангы джудузла джандыргъанды. Аланы бирсилери Къарачайны, Кавказны да чеклеринден узакъ кёрюнгендиле, тышында да махтау табхандыла.

Аланы эслеб, Фатима бла юй башчысы, белгили джазыучубуз Акъбайланы Азрет джангы антологияны джарашдырыугъа талай джылларын, къарыуларын, саулукъларын джойгъандыла. «Эльбрусоид» фондну (башчысы белгили меценат Тотуркъулланы Алий) болушлугъу бла 2006-чы джыл тарихибиздеги экинчи антология басмадан чыккъды. Ол ишни бютеу халкъыбыз, республиканы башчылары да, багъалатыб, уллу бай-

рамлагъан эдиле. Аны окъугъан джаш назмучула, литературоведле, маданиятыбызны тинтген алимле халкъыбызны тин байлы-гъыны иги кесегине туберикдиле.

...Миллетибизни сталинчи-бериячы власть сойгъан хапарын джазыб Фатима 1983-чю джыл башлагъан эди. Ол кёзюде СССР-ге Андроповну «чекист» режими бийлик эте эди, бизни аманлагъан обкомну пленумдан да кёб заман ётмеген эди. Не махтау табарыкъ эди назмучу кызыбыз?!

Ол ачы азабны чекген, бусагъатха кёбюсю джашаудан кетген (Аллах рахмат этсин!) сыйлы къартларыбызны айтханларын джазыб башлагъан эди. Кюулени, документлени, фронтдан эмда фронтха ашырылгъан письмоланы, суратланы-картланы, джыйыб джарашдыра эди. Кёб тукъумну ахлуларыны юсюнденди ол материал – Абазалылары, Акъбайлары, Баболаны, Бадаланы, Байрамкъуллары, Байчораланы, Батчаланы, Бердилени, Боташлары, Голаланы, Гочиялары, Гюрюкланы, Деккушлары, Дотдулары, Ёзденлени, Ижаланы, Кёбеклени, Къанаматлары, Махаметлени, Орусланы, Семенлени, Темирджанлары, Темрезлени, Токълары, Чотчаланы, Чочулары, Шидакълары, Хаджилени, Хапаланы, Хачирлени, Хубийлени, Элкъанлары, дагъыда башхаланы.

Бу иш бла кюрешген джети джылны ичине (1983–1990) къралыбызгъа джылыу урду, тарихибизни кертилигин ачыкъларгъа эркинлик берилди. Байрамукъланы кыыз хазырлагъан экитомлукъ «Бушуу китаб» басмадан чыгъыб, халкъгъа джайылды (1991, 1997).

Аны бу китабын тарих-фольклор джаны бла, ишексиз да, илму эсгертмеге санаргъа боллукъду.

Фатиманы халкъ-джарыкълыкъ джумушлары басма ишлери бла чеклениб къалмайдыла. Къачан эсе да В. И. Ленин, «бютеу искусстволадан бизге эм магъаналы киноду», деген эди. Хар сёзю тюздю – кинематографияны юсю бла кёб миллетлени маданиятларын тюрлендиредиле. Аны сезиб, Байрамукъланы Фатима

«Эльбрусидни» видеостудиясыны кьурамында белгили суратлау фильмлени, мультфильмлени ана тилге кечюрюуню башлагъан эди. Аланы барысы да Къарачайгъа, Малкъаргъа да джетиб, халкъыбызда джайылады. Бу затны юсю бла Фатима кёб бюсюреу сёз эшитеди...

Къарачай илму-тинтиу институтну «Алан Эрми-таж» деген къарачай халкъ музейини кьурамына кьошулуб, аланы аякъ юсюне салыугъа кёб кыйынын кьошханды...

Туугъан кюнюм... Ол исси кюн, августда...
Мени саулай джашауума кьорлукъду.
Мен анамы, анам мени кёрген кюн!
Ол кёзючюк джюрек тёрде турлукъду... —

деб окъуйбуз Фатиманы назмуларыны биринде. Бир-бирледе, адамны туугъан кюнюню магъанысы уллуду, деген астрологла тюз айта болурламы, деген оюмгъа келесе. Сёз ючюн, бизни Фатима бла Наполеон бир кюн туугъандыла – августну 15-де. Экиси да патчахлыкъ тахтагъа джетгендиле: бизники – адабиятта, ол – политикада. Бизни назмучу кызыбыз бла Наполеонну андан сора да ушагъан шартлары барды – джигитлик маталы джигерлик.

ХАТУУЛАНЫ РАШИД,
тарих илмуланы кандидаты,
этнограф

«Къарачай» газет
2008

«ЧИЛЛЕ ДЖАУЛУКЪ»

Эту поэтессу я открыла вторично. Раньше она мне казалась камерной, поэтесса, которая как бы боялась встречи, боялась, что в пределы её души заглянет чужой, неосторожный, не в меру любопытный читатель. Тиха, застенчива и чуть-чуть нелюдима. Нет. Осторожность, нет. Боязнь, что кто-то своей грубостью отпугнет её, бояться, что тебя не поймут в данном случае – пытаться сберечь то, что тебе дорого.

Вот с какими мыслями я пересмотрела поэзию Фатимы Байрамуковой, поэзию, которую каждый должен защищать, понимать и беречь.

Поэзия Ф. Байрамуковой сегодня глубоко философична, человечна, близка и понятна чуткому сердцу. В рукописи, представленной мне, восемь стихотворений и одна поэма-баллада, целый роман.

Вступительное слово – драматическое, одическое стихотворение «Джырымда... ауазы, хауасы» как бы предупреждает читателя, что ему предстоит. А предстоит окунуться в святая святых души поэтессы, в большую, народную.

Начинается это святое вторжение с баллады-поэмы, которую так и хочется назвать драматической повестью, романом о судьбе горянки, о судьбе народа. Называется она «Чилле джаулукъ».

Все мы знаем, что «чилле джаулукъ» – белая подвенечная шаль. Это честь и совесть девушки, дочери, возлюбленной, невесты...

Поэтесса утверждает, что белая шелковая шаль, как и каждая девушка, имеет свою судьбу, свой цвет, свою душу:

Хар кызыныча, джаулукъну да
Барды энчи джазыуу.
Кёк джазыныча, акъ тангныча,
Кьюанчлары, джарсыуу...

Балладу эту нельзя читать с эстрады. Она ничего не скажет и скучающему от безделья, в ней ничего не найдешь от развлекательного. Её надо читать вполголоса. Тихо, у очага, в кругу друзей, мыслящего читателя при абсолютном напряжении ума и сердца, потому что перед тобой – твоя сестра, возлюбленная, мать, уставшая от жизненных невзгод, от горя поседевшая... вновь перед тобой – белая шаль, твоя дочь, девочка, которой ты желаешь только солнца.

Белая шаль – это судьба той, на чьих плечах она находится – судьба женщины. Она бела, как совесть, чиста, красива, трепетна на плечах девушки! Ею любуются возлюбленный и прохожий.

Она печальна, траурна, одинока, обретает цвет горя на плечах молодой вдовы. На ней слезы вселенной, плачут все вдовы мира – молодые, прекрасные, обреченные на вечное одиночество, вынужденные слабой ладонью печально гладить головы сирот. Седа, молчалива и мудра белая шаль на голове поседевшей матери. Она уже не шаль, а «беллик», согревающий надеждой слабую материнскую талию, она устает, она больна...

Она вновь крылата, на ней играет солнце – она на плечах дочери...

Шаль Фатимы Байрамуковой имеет цвет, душу, голос, любовь... Имеет всё, что имеет женщина. Потому что она подана талантливо, как судьба женщины в самые трагические годы нашей истории – в годы Великой Отечественной войны.

Баллада состоит из 120 строк – мыслей же – тысяча. Это очень глубоко, талантливо поданная вещь, я повторяю – драматическая повесть в стихах о судьбе женщины-горянки в годы войны.

Остальные семь стихотворений Фатимы обычные для её почерка – лирико-драматические, где опять-таки много раздумий, тепла души автора. Они, как и

поэма, имеют цвет, душу, много личного. Потому близки и понятны каждому.

Фатима Байрамукова много обещает. Пусть судьба будет милосердна к ней, а мы, старшие, чуткими и внимательными.

НИНА БАЙРАМУКОВА,
кандидат филологических наук,
литературный критик

1985

ИДУЩАЯ ДОРОГАМИ ЛЮБВИ

Фатима Байрамукова относится к той особой категории людей, которых одни называют «неугомонными», другие – «вечными творцами». И те, и другие правы, потому как Фатима – истинный создатель. И вся ее жизнь – это непрерывное творчество.

Голос её души

Как известно, стихи не пишутся, они случаются. Как однажды они «случились» в жизни Фатимы Байрамуковой. Тогда она была ученицей седьмого класса средней школы аула Новая Джегута.

Солнечным весенним деньком наша героиня просто шла по улице родного аула и вдруг поймала себя на том, что мыслит стихами. С тех пор стихи стали «голосом» ее души. И с каждым годом этот «голос» становился все увереннее, приобретал неповторимое своеобразие и отточенность.

Говорят, что поэзия – высшая форма существования языка. В случае Фатимы Байрамуковой этот язык – карачаевский. Вот что сказал о ней известный балкарский поэт Магомет Мокаев: «Фатима талантлива. И это главное. Вместе с тем она прекрасно владеет словом, отлично знает родной язык. В ее стихах – музыка души, музыка карачаевского языка, выраженная словами...»

Заканчивая школу, Фатима точно знала, что хочет связать свою жизнь с филологией родного языка. Поэтому, не задумываясь, поступила в КЧГУ, на факультет карачаевской филологии. Затем были пять лет работы в школе. Стеснительная и скромная по природе, Фатима через общение с детьми стала более раскрепощенной. Они помогли ей поверить в себя. Ее искренность, открытость, в сочетании с глубокими знаниями, приносили удивительные результаты – дети буквально ходили за ней по пятам.

Может, она так и работала бы в школе, если бы не ее главная страсть – поэзия. Ведь признак поэтического дара – это не то, когда писать можешь, а то, когда не можешь не писать. В то время единственным местом, где можно заниматься творчеством, была газета. Таким изданием для Фатимы стала газета «Карачай», в которой она проработала почти десять лет. Во многом стала новатором: открыла несколько рубрик, которые стали затем популярными, привнесла свой тонкий стиль, отличающийся глубиной и искренностью. Именно с Фатимы в газете «Карачай» начался очерковый жанр.

Книга скорби

Иногда какое-либо произведение определяет целый этап жизни его автора. Так произошло и с «Книгой скорби» в 2-х томах Ф. Байрамуковой. Эта книга – итог ее многолетнего труда. Она повествует о трагедии карачаевского народа, которому выпало на долю первым испытать все ужасы депортации.

«Я не собиралась писать подобную книгу. О депортации я знала мало. В карачаевских семьях детей старались оградить, уберечь от этой темы. Почти ничего не рассказывали. Но однажды я ехала в Теберду в автобусе. Рядом разговаривали две женщины, и я невольно слышала их разговор. Они вспоминали о депортации. Это все так глубоко залегло мне в сердце, что я решила узнать об этом больше. С тех пор я ездила по аулам, разговаривала с теми, кто мог рассказать о том трагическом времени. Как одержимая, я собирала факты, слушала истории. Вместе с людьми я плакала, в мыслях переживая все произошедшее с их семьями», – вспоминает Фатима.

Недаром говорят, умножающий познание, умножает скорбь. Окунувшись в это море скорби, она словно пропустила ее через себя. В результате получилось не художественное произведение, а книга достоверных,

предельно честных, даже исповедальных воспомина- ний тех, кто испытал судьбу переселенцев. Но кроме страданий, перед читателем предстают образы муже- ственных, внутренне не сломленных людей. Все герои – реальные люди, каждая история – документальный факт.

Удачно композиционное построение книги. Она начинается трагедией – 28 человек сорвались в про- пасть в тот страшный день, и заканчивается расска- зом о первой карачаевской свадьбе, состоявшейся на 14-й день жизни на чужбине. Сама Фатима говорит, что, выпустив «Книгу скорби», она выполнила свой дочерний долг перед народом. Такой долг, по ее сло- вам, есть у каждого творческого человека.

Разная в творчестве

Вообще в творчестве Фатимы можно отыскать все – от напряженного драматизма, глубокой скорби до тонкого народного юмора, усмешки и даже иронии. Это хорошо прослеживается в ее сборниках «Семь дорог любви», «Солнечная колыбель», «Поздняя встреча». Здесь собраны стихотворения, баллады, эссе, афоризмы, короткие рассказы и сатирические монологи. Все они проникнуты тонким лиризмом, трепетной нежностью и женской мудростью. Темы, кото- рые затрагивает Фатима, поистине неисчерпаемы: настоящее и будущее Родины, красота родной земли, величие человека.

Также Фатима сделала все возможное, чтобы кни- га выдающегося поэта, педагога и ученого Магомета Хубиева вышла в свет. Этот разносторонне талант- ливый человек стал для Фатимы мудрым наставником. Сама она признается, что общение с ним дало ей боль- ше, чем пять лет учебы в институте.

Люди, много лет знающие Фатиму, говорят о ней, как о скромном и вдумчивом человеке. При этом ее творчество неотделимо от народных традиций, народ-

ной культуры. Поэтому ее поэзия всегда найдет дорогу к сердцам читателей.

Последние несколько лет Фатима с семьей живет в Москве. Она и там нашла себя. Ее опыт, глубокие знания культуры, языкагодились в работе. Общественный фонд «Содействия развитию карачаево-балкарской молодежи «Эльбрусоид» пригласил ее к сотрудничеству. Там Фатима занимается переводом любимых всеми мультфильмов на карачаевский язык. «Если мы хотим сохранить наш язык, необходимо прививать его с детства. Мы должны показать наш язык во всей красе», — считает она. Так появились мультфильмы «Маугли», «Король Лев», готовятся к выпуску «Каникулы в Простоквашино». Кроме этого Фатима занимается подготовкой «Антологии карачаевской поэзии». Появление антологии продиктовано временем, потому как подобное издание не выходило целых 40 лет...

«Сейчас, как никогда, я чувствую собственную востребованность. Я могу и хочу заниматься творчеством. Есть желание, есть силы для этого...» — признается наша героиня.

Энергичная, деятельная Фатима Байрамукова приехала в Черкесск всего на несколько дней. Работа стала поводом навестить в родные места, увидеть близких людей. Хотя сердцем она никуда и не уезжала. Сердце ее всегда здесь, на земле предков.

НЕЛЛЯ КАРАБАШЕВА,
журналист

Газета «Вести гор»
2005

АНТИВОЕННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЖЕНСКОЙ КАРАЧАЕВСКОЙ ПОЭЗИИ

(Х. Байрамукова, Ф. Байрамукова)

Женская поэзия по своей природе антивоенна, поскольку ассоциирующиеся с дарительницей жизни понятия «гармония», «очаг», «весна», «любовь» вписываются только в круг мирного бытия, отрицающего любую форму насилия. Мы в своей работе для анализа намеренно выбрали поэтическое творчество двух различных по художественной манере поэтесс, чтобы показать инвариантное начало в их эстетических системах...

Ф. Байрамукова принадлежит к молодому поколению карачаевских авторов. Она родилась в послевоенные годы, но ее так же, как и поэтическую предшественницу, волнует тема войны, находящая опосредованное выражение в ее произведениях. Наибольший интерес для нас представляет «Чилле джаулукъ» («Шёлковая шаль»), жанр которого автором обозначается как «поэма-баллада». Сквозным образом, динамизирующим сюжет, является образ белой шали, олицетворяющей весь комплекс гуманистических идей, связанных с женским началом. «Шаль» служит символом женской души, которой судьбой уготовано многотрудное «хождение по мукам» и обретение счастья. Сначала она покрывает плечи юной горянки. Сравнение её кистей с крыльями птицы подчеркивает молодость девушки, ее светлые надежды. На следующем этапе шаль становится знаком женского таинства: на свадьбе она укрывает от посторонних «девушку-сказку». В военном разделе поэмы автор уточняет семантический смысл шали приемом открытого обращения «Чилле джаулукъ, сени ючюн да кирди джигит урушха!» (Шёлковая

шаль, и ради тебя ринулся в бой джигит!). В годы депортации образ шали показан как реальная основа национального выживания на чужбине. Обменяв её на пропитание, мать спасает жизнь голодной дочери. Горянка и платок неразделимы, поэтому в счастливые дни редепортации героиня выкупает свой талисман, накидывает его на плечи дочери и они вместе с народом возвращаются на родину. Характерной особенностью творческого почерка Ф. Байрамуковой является опора на народные традиции. Помимо всех других символических значений, платок (шаль) издревле в карачаево-балкарской культуре служит знаком миротворчества, отрицания войны. Это значение весьма успешно реализуется в поэме-балладе Ф. Байрамуковой.

Общей чертой в творчестве двух карачаевских поэтов является осмысление уроков истории, осуждение социального зла и художественное утверждение идеи мира.

БУРХАН БЕРБЕРОВ,
доктор филологических наук,
КБИГИ

*Народному поэту КЧР
Фатиме Байрамуковой*

Судьбу родимого народа
Ты по крупичам собрала,
Живя уже в стране свободной...
И книгу «боли» создала:
Отобразив «вождей» жестокость –
О, скольких изувечил век...
И до сих пор слезится око –
Забутить не может человек.

Геноцидных испытаний...
Они, впиваясь навсегда
В тебя, минуя расстояния,
Терзают память... и тогда
Перо без устали рыдает,
Чтоб боль сердечную излить,
И на сознание уповает,
Надеясь душу исцелить...

И день, и ночь стремится память
Себя в грядущем сохранить,
Неся любовь к нему, как знамя,
И веры укрепляя нить.
И льются чувства на рассвете –
Раздумья за душу берут,
Не зная, кто за все в ответе,
Надежда тянется к перу...

Пусть обойдут тебя печали,
И пусть уймется сердца стон.
Они о многом уж сказали...

Хочу забыть, как страшный сон
Все то, что сердцем пережили...
Пусть боль народная уйдет,
И чтоб спокойно люди жили,
Порог отеческий цветет.

ТАМАРА БАТЧАЕВА,
Заслуженная артистка РФ,
поэт

СЛОВО ОБ АВТОРЕ

...Я стараюсь следить за развитием сегодняшней карачаевской поэзии. В ней, наравне с положительным, к сожалению, много поэзы: чувствуется какая-то вымученность, выражающаяся в вычурности; языковые погрешности; желание поучать читателя.

Стихи Фатимы Байрамуковой, к счастью, лишены всего этого. Она ведет естественный задушевный разговор с читателем, делится с ним сокровенным.

Хочется отметить и то, что её стихи написаны хорошим карачаевским языком.

Отрадно и то, что стихи Фатимы афористичны, их хочется всё время цитировать. Это говорит об их народной основе: «Къаллай джыргъа тынгыларгъа излер эдим, сен болмасанг?», «Джюрегимден кёлюм къалад, суймекликге сен тарса, деб». Как прекрасно сказано!

Перед нами истинный талант:

Кюн таякъгъа бетим бла тиеме,
Сау дуниягъа исси салам иеме.
Бир-бирледе кесими да сюеме,
Джашау, сеннге суймеклигим –
Терк-тенгиз.

Даже одна-единственная строка: «бир-бирледе кесими да сюеме» наполняет всё стихотворение поэзией...

...Фатима в начале пути и творческая струя, принесенная ею в карачаевскую литературу, не замутила её, а влилась горной речкой, воды которой желанны всем...

Она принесла в нашу литературу новые образы и формы, не повторяя никого из предыдущих. Её заслуги вижу в этом... Перед нами – талантливый поэт, скромный и вдумчивый человек. Талант кровно, органично слитый со всеми народными традициями...

ХАЛИМАТ БАЙРАМУКОВА,
писатель

«КЁКГЕ ДЖУЛДУЗ ТЮЙРЕГЕН...»

Джырсыз джюрек сезимсизди, кийикди
Джыры болгъан, Минги Тауча, мийикди.

Байрамукъланы Фатима

Къаламчы эгечибизни, Къарачай-Черкес республиканы халкъ поэти Байрамукъланы Ибрагимни кызы Фатиманы аты, хурметли сыфаты, ётген ёмюрню 70-чи джылларыны ахырындан башлаб, джамагъатны кёз туурасындады. Ол бюгюнлюкде талай белгили китабны авторуду. Аны бла бирге «Эльбрусоид» фондну айтхылы джумушларына юлюш къоша баджаргъан ишлери огъуна, айхай да, халкъыбызны джазыууна, тамблагъы кюнюне сагъыш этген адамланы суйюндюредиле.

Творчество къадарына, иннетине толу берилиб, джашауда, джазыучулукъда да кесини джууаблы, сыйлы орнун, этер затларыш бютюн терен, болушлусуча, ангылай, джюрек ургъаныча сейир, ингил, ашхы умутларыш къатлагъан назик тиширыуну – кёб тюрлю литература жанрда джетишимли ишлеген, уста джазгъан авторну, энчи хатын, «къол ызын» айыртхан шартланы арасында ачыкъ кёрюнюб тургъан ана тилибизге уллу суймеклиги бла аны алаамат билгенин неден да алгъа чертирге тыйыншлыды.

Ана тилим – Ата джуртну ауазы,
Минги Таудан саркъгъан сууну тазасы.
Ёмюрлени юслери бла ётгенсе,
Байлыгъынг Ыла мени ёхтем этгенсе!

Ана тилим – Ата джуртну чырагъы,
Минги Тау бла кёкню энчи ушагъы.
Сени меннге халкъым саугъа этгенди,
Хар бир сёзюнг джюрегим бла ётгенди.

Ана тилим – Ата джуртну хауасы,
Минги Тауча, ёз джуртуму хазнасы.

Ана тилде ата хурмет джашайды,
Ана тилге ана джюрек ушайды.

Ана тилде алгыыш этсенг, ол толур.
Ана тилде тилек тиле, ол болур...

(«Ата джуртну ауазы».)

Ёмюрле узагында туугъан халкъы бла бирге джаратылгъан, къудурети уллу сыйлы Аллах огъур этиб берген къурумазлыкъ тин байлыгыбызны — къарачай сёзню — сыйын мийикде тута, джанындан-джюрегинден ётдюрюб, кесини фахму юлюшюнден тигим эте, культура хыйсабыбызны, миллет ангыбызны, джамагъат болумубузну айнытыугъа, алгъа атлатыугъа, джашагъан тёлюлеге хайырын джукъдура, джарыкъ дуняны игликлерине, адам улуну хурметине, ёмюрлюк адабият, маданият хазнасына магъаналы, пайдалы суратлау саугъа этерге Байрамукъланы Фатиманы бютеу творчестволу джолунда талпыулу тырмашханы, къаджыкъмай кюрешгени, хакъды.

«Назму джазгъан — ийне бла кёр къазгъан», —
Бу сёзлени ушатмайды джюрегим.
Назму джазгъан — кёкге джуддуз тюйреген,
Кёре билген уллу Аллахны хурметин.

(«Назму джазгъан...».)

Авторну поэзиягъа толу берилген джюрегини тазалыгъын, учунмакълыгъыны мийиклигин кёргюзген быллай, акъылман сагышла, оюмла, эшта, кеслери алларына туумайдыла.

Аллах берген онгу болгъан - фахмулу къаламчыны — литератураны къайсы санагъатында да, башышаны — кеси джазгъан, хайырланган тилини байлыгъын, суратлау дараджасын толу ангыламакълыгыды; сёзню сыйын, кючюн, магъанасын акъылы-джюреги бла да сезиудю; анга таб орун къурашдыра, табдыра, эсиндеги теманы сюжет сынджырла бла байлай неда сезим къудуретге бёлей, чыгъарма къурауду.

Ол затланы хакъындан Фатима кёб назмусунда да айтады:

Сагъышымы, алгъышымы
Аллыса сен;
Насыбымы, муратымы
Аллыса сен;

Таурухуму, джырымы да
Аллыса сен,
Ана тилим!
Ана тилим...

(«Ана тилим».)

Байрамукъланы Фатиманы джазгъанларын окъуй, ол къурагъан онглу поэзия дунияны айбат да, хайырлы да, берекетли да этген, терен магъана, ашхы суратлау амалла туудургъан сейирлик хауагъа тюшгенча бола, поэтни назму тизгинлерини хыйсабларын толу, терен сезебиз, ич болумларын эсге джыябыз, адамлыкъгъа тартхан джан имтиниу сынайбыз.

Джашау – китаб... Барыбыз да джазабыз...
Ким иши бла, ким сёзю бла китабын.
Бир насыблы болур тутуб баралгъан
Чыгъындырмай къолундан джашау сабын.

Дуня – китаб... Барыбыз да окъуйбуз...
Ким эджиклеб, ким а азбар айтханча.
Бир насыблы джашай болур, дунягъа
Разы бола, танг аны ючюн атханча.

Джазыу – китаб... Ол китабны бетлери
Джазылгъанла теренинде кёклени...
Бир насыблы сезер джашлай-сабиҗлей
Бекликлерин гюнах-сууаб чеклени.

Адам – китаб...

(«Джашау – китаб...».)

Адам улуну тарихинде болгъан затлагъа къарай, айтылыргъа керекли темаланы чучхуй, огъесе кимни эсе да джашауунда тюбеген халланы хакъындан джаза,

неда лирика геройну окъуучусуна таныта, энчи тюрсюнюн бере, тыш-ич дуниясын да суратлай, къурагъан назмуларында авторну кеслерине тартхан джолла бла атлана, къаламын къолгъа алдыргъан чурумла бла шагърей болабыз, поэзияда джетимишлерине къуунабыз.

Поэзияны нюрю

Бир кере сагъыныб къоймай, талай чыгъармасында тенгleshдиреди поэт джазычулукъ насыбын, къаламын, дунияны башына джарыкълыкъ джайгъан кюн таякъ бла. Айхай да, бу ушагъыулу, таб литература амалды — джер джюзюн джарытхан, джашнатхан да, джылыу сынатхан, сейир, огъур Тейри джарыгъыны кючу бла Адам улуну джюрегин, ангысын тюзетген, айнытхан къудуретни — уллу «Аллахны нюрю» — фахму юлюшню, ангылатхан сыфат.

Была акъылман сёзледиле — нарт сёз дараджада — къурумазлыкъ тин къадарлары болгъан:

Минги Тауну башларында кюкюш ауну
Боядыла кюн таякъла алтын бла...

(«Джылы Сууда».)

...Кюн таягъын ушатханем
Къаламгъа...

(«Ёмюр джарты — арабыз».)

...Фахму деген ол Аллахны нюрюдю,
Бергенине кеси кесед юлюшню.
Кимге — уртлам, кимге джетген — бал аякъ,
Бирсиге да, къалам эт деб, кюн таякъ...

(«Фахму деген ол Аллахны нюрюдю».)

Кюн таякъчыкъ тамчылада сурат салады.

(«Миллет эни».)

...Ариу атынг кюн таякъ бла джазылсын,
Джангкыылыч бла чууакъ кёкге тагъылсын.

(«Къарт Джурт».)

Джазыучулукъну хакъындан Фатиманы кёб тюрлю бирси оюмлары да кимни да эсин бёлдюрючча, тюшондюрюччадыла:

...Ёсе келиб, кьолгъа къалам алгъаннга,
Оюм эшиб, андан оюу салгъаннга,
Джашау беред башха тюрлю соруула,
Кёб чыгъалла аны аллына буруула.

(«Ёсе келиб, кьолгъа къалам алгъаннга».)

...Танг бла, ай бла поэт ушакъ нек этеди?
Джюрек сырын ол алагъа нек элтеди?
Джангызлыкъны нек сынайды эл арада?
Терен сезиб, нек абынад кенг талада?

(«Танг бла, ай бла поэт ушакъ нек этеди?»)

...Джаным мени къайтырыкъды Аллахха,
Джюрегими адамлагъа бергенме.
Тюз иннет бла, джырым бла муратдан,
Билгенимча, сизге тилек этгенме.

(«Джаным мени къайтырыкъды Аллахха».)

Ким да сезеди — тил — ол учу-кыйыры болмагъан тенгиз-теркди, ёмюрле узагъындан келген, балалагъа ана сютлери бла сингген, уллу Аллах огъур этиб джаратхан, хар миллетге энчи, таркъаймазлыкъ саугъа этиб берген, адам улуну тарихли джолун джарытхан, тин байлыкъ.

Аны ючюн, къудурети уллу сыйлы Аллах бизлеге: «Ма сизни туугъан ана тилигиз — джашауугъузгъа, ангыгъызгъа, джюрегигизге да чыракъ боллукъ, мадарыгъызгъа кёре аны да, башыгъызны да тутугъуз деб, джашау бла бирге анга тенг, дуния берекетин-

ден багъалы, мийик дараджалы тин байлыкъ — тил — берди эсе, анга тыйыншлы иелик, джакълыкъ да этерге сыйлы Аллахдан келген борчубузду.

Былай ангылашынады Фатиманы бу затха аталгъан назму тизгинлеринден, «халкъны джаны — ана тили», — деб бегитгенинден.

Хар ашхы джазычу, поэт, ёз халкъыны келечиси болуб, аны ёмюрлюк джашауундан, бююнню халындан-болумундан, тин-иннет хыйсабындан мийик суратлау дараджада тынгылы хапар айтыуну кесине баш борч эте эсе, миллетини алдагъы кюнюне, тамбласына джоралагъан хайырлы сагъышлары, оюмларын китабларында баямлай эсе, ана тилинде, ангысын-джюрегин чакъдыра, бютеу туугъан джуртуну ахлуларына тыйыншлы чыгъармала къурай эсе, ол адамлыкъ, творчество борчуна да кертиликни ташламай ёлюмсюз къуллукъну джолундады, халал урунууна-джумушуна салгъан къыйыныны пайдасы джамагъатында таныллыкъды, энчи тюрсюню бла тарих бетибизге огъур ызын, нюр сыфатын тюшюрлюкдю, — дейди поэт.

...Биз тёлюню неди борчу? Неде анты?
Энди келлик тёлюлеге тин ханты? —

деген, керти джуабын сакълагъан сорууну сала;

...Нарт джырыча, нарт сёзюча келишсе
Мени назмум шам халкъымы тинине, — дей;

...Сакъланады джырчы ариу джырында, — дей;

...Поэт джюрек, ол заманны базманы,
Ариулукъну, ауурлукъну ёлчелей,
Бир ёмюрден экинчиге ётеди,
Джарсылуаны кесине ала, энчилей... — дей да;

...Халкъ джыргъа бешик — халкъ эси,
Джырчыгъа саугъа — джыр кеси, — деб;

...Асыл сёзюнг — джерге урлукъ себгенча,
Осал сёзюнг — окъ бла къанны тѣкгенча, — деб да;

...Къарангыгъа къараб турсанг,
Сокъур болуб къалырса, —

дегенни да айтыб, оюмлай, халкъ поэт, акъылман
нарт сёзле дараджасында, творчество насыбыны
тюрю-тюрю ышанларын, хыйсабларын ачыкълай-
ды, фахмалу къаламчыны алджатмай алландыргъан
борчланы алгъа атлата:

Джыры бла туюмчекни тешиучю, —
деген тизгини бла да;

Сёзюн джерге тюшюрген —
Ёз бетине тюкюрген, —
деб тамамлауу бла эмда:

Заман кимде да къояды ызын...
Ким къояр ызын заманда?!, —

деб, кесини поэзиясыны аллында къаллай ёлчемсиз
уллу муратла салгъанын, «джырлагъан бла джыла-
гъанны» рифмалаб, тилибизде хар бир кюнде кѣб
хайырландырылгъан быллай сёзлени аралары учсуз-
къыйырсыз чынгылмыды огъесе аланы орунлу этген
сезимле, сынатхан чурумла адам инсанны джюре-
гинде узакъ къычырымла бла ёлчеленмей, джаннга
джууукъмудула деген, хар кимни да ёмюрюнде ангы-
сында тургъан сорууланы къаламы бла туру эте, джу-
уабларын тикирал, ажъ мсыз чучхуйду.

«Джюрек халым кесиме болуб джомакъ...»

Фатиманы чыгъармаларын окъугъан адамны
ашхы муратларын къозгъагъан, сейирсиндирген, кѣл-
лендирген, илешдирген, кѣб затлагъа тюшюндюр-

ген, джашаугъа магъана берген насыбха учундургъан, ары дери эсде-бусда болмагъан джюрек халланы, разылыкъны, джашау болумланы таныта, игиликге, алгъа элтген кючлери къайдан чыгъады?

Сёзсюз да, Байрамукъланы Фатиманы фахмусуну баш къылчыгъы — ол терен, онглу лирик болгъаны бла айырылады, бюгюнлюкде уллу усталыкъгъа джетген, айтыргъа излеген затын не джанындан да толу тинте, кёргюзе билген, къайсы бир теманы да кесини джашау сынамы бла, ангы къудурети бла, джити къарамы бла, къаламы бла да джик-джигине дери ачыкълаялгъан, мийик поэзия дараджагъа кёлтюрген. Фатиманы кёб чыгъармалары бюгюнню адабият хыйсабыбызны туру этедиле, къарачай поэзияны келбетине сукъландырадыла, ариулукъгъа къызындырадыла, адамлыкъгъа чакъырадыла. Эшта, быллай, халкъ поэт къурагъан назму тизгинле, эм мийик дараджалы айырма поэзия юлгюле, кимге да эстетика къууанч келтирирчадыла, окъуучуну джюрегин джарытырчадыла, джашнатырчадыла.

Къарачайны джашау кючюн танытхан, джигитлигин айыртхан, ата джурт бла къысха байламлылыкъны, бирикмекликни хакъындан темагъа аталгъан, кеси да, ажымсыз, керти уллу джигитликни, джигерликни да юлгюсюча, амалсыз баджарылыргъа керекли, джууаблы ишден туугъан, халкъ ангыгъа бек пайдалы, окъуучуну мийик адамлыкъ бетджанлагъа чакъыргъан, учундургъан, «Мен да алайда болур эдим» — деген шедевр назмусу да:

Хасауканы мыдах джыры
туугъан кюнде,
Макъамы бла сезимлени
къыйгъан кюнде,
Эжиюю бла джюреклени
сылгъан кюнде,
Мен да алайда болурму эдим,
сыйлы Аллах?!

Джашла, атала къазауатха
кетген кюнде,

Тау элlege душман аскер
кирген кюнде,
Къарт анама похоронка
келген кюнде,
Мен да алайда болурму эдим,
сыйлы Аллах?!

Кёчгюнчюлюк, боран кибик,
сурген кюнде,
Къачхы джангур кёз джаш болуб
акъгъан кюнде,
Бютеу халкъгъа джер тырнатхан
къара кюнде,
Мен да алайда болурму эдим,
сыйлы Аллах?!

Мен да алайда болур эдим,
туумасам да...
Джаякъланы джыламукъ бла
джуумасам да...

(«Мен да алайда болур эдим».)

Миллетибизни ётген джолларына, тарихли джазы-
ууна терен сагъышларындан, джан аурутмакълыгъын-
дан къозгъалгъан сезимлерин, оюмларын, муратларын
туру этген «Тамбла кюнюнг бир онгса» деген чыгар-
масы да:

Таджал халкъым, джюрегимден ётдюрюб,
Джарсыуунгу джыйдым «Бушуу китабха».
Джюрегинги ургъанына тынгылай,
Сюймеклигим ёсдю сеннге джюз къатха!

Джуртсузлукъну, джырсызлыкъны ачыуун,
Учузлукъну саула бла сынадынг...
Ёлгенлени хар бири бла, бир ёлюб,
Бу дуняда ахырат азаб санадынг.

.....

«Бушуу китаб»... Аны отха атарем,
Ол кюйген бла джюрек джананг сау болса.
Алай а ол – джыламукъ кёл – джанармы?..
Джанар эди, тамбла кюнюнг бир онгса.

Халкыбызны тин-иннет къадарын, къудуретин толу ангыламакълыкдан туугъан, дараджалы адабият, маданият хыйсабыбызны ачыкъ кѳргюзген, миллет ангыбызны, джюрек байлыгыбызны сейир суратлагъан поэзия темагъа – Семенлени Исмаилгъа – аталгъан «Акътамакъ» назмусу да:

Олтурама мен терезе джанында,
Марал жангур тереземи къагъады.
Къулагъыма джауум таууш келмейди –
«Акътамакъ» джыр джюрегиме «агъады».

Бу макъамны Исмаилгъа, ишексиз,
Шыбырдагъан болур эди тау шоркъа.
Ол да анга, сѳзле эше, къууана,
Ёмюрлюк джыр джюрек тѳрюне саркъа.

Акъджал булут, джая къобуз болгъанча,
Суу тамчыла – аны сейир къыллары,
Согъадыла «Акътамакъны» таралтыб –
Ёмюрлюкдю суймекликни ызлары.

Олтурама мен терезе джанында,
Джюрек халым кесиме болуб джوماкъ.
Унутханма джылларымы, атымы,
Болгъан кибик, кесим ариу Акътамакъ...

Творчество учунмакълык не болгъанын айыртхан темада, «Эртде-эртде» деб аталгъан, авторну фахмусуну учсуз-къыйырсызлыгъын, уллу усталыгъын, танытхан назму тизгинле да:

Эртде-эртде бир тилекчи болгъанды,
Ариу сѳзюн тилеклеге джойгъанды.
Ол жангурдан суу тамчычыкъ тилегенди,
Узакъ кѳкден кѳксюл бояу юзелгенди.
Баргъан суудан – бир толкъунну,
Танг аладан – джаз тылпыуну,
Тау тѳппеден – мийикликни,
Джулдузладан нюр джилтинни излегенди.

Тилегенди ол эринмей,
Кёзге тюшюб да, кёрюнмей:
Саламлашхан кьолдан – джылыу,
Эринледен – ышарыуну,
Тенглеринден – ышаныуну,
Джурекледен – халаллыкъны,
Атламладан – адамлыкъны,
Эки кёзден – илешиуню,
Джарыкъ сезим юлешиуню...
Тилеб алгъан бояуларын:
Джаз тылпыуну, шам талпыуну,
Ышарыуну, ышаныуну...
Бир-бирине кьошуб, чагъыб,
Джурегинден бери алыб,
Ол бояу бла нюр суратла «ишлегенди»!
Аны кёрюб, тамашагъа кьалгъандыла,
Сейирсиниб, бир-бирине соргъандыла:
«Бизден тилеб алгъанлары кьайдадыла?
Бир ишексиз, керек болмай кьалгъандыла!
Майна, кёгю узакъ кёкден теренди!
Джулдузлагъа нюр бла джан да бергенди!
Тау башлары кенгеш кьуруб туралла,
Лахор эте, нартлача, олтуралла!
Боз тубандан, джамчы этиб, кийдириб,
Тау тёппени тамам кёкге джетдириб!..
Минги Таугъа джер салгъанды суратда...
Хар кьарагъан кёрюр кесин ол Атда...
Тилекчини кьарагъыз кьол ызына,
Алгъанындан кёб бергенди ызына.

Тау этекле ушайдыла ныгъышха,
Чакъыралла ала сейир сагъышха.
Нени юсюнден?
Хуах дунияны. Джашауну.
Келлик кюнню. Насыб неге ушауну.
Ёмюрлюкню...
Джангызлыкъны... Танг чыкъны...
Кёкге узалгъан
Назик субай назчыкъны...
Джангылыкъны, джангылычны,
Джаз чакъны,
Бу джашауда кьап-кьара бла чыммакъны...
Ариулукъну неден да кьарт болгъаны,
Ариулукъну хаман джашлай тургъаны...

Чакъыралла суратлары сагъышха...
Ушабдыла кеслери да алгъышха!
Ол алгъышны ортасында болгъанча,
Бек термилтген бир муратым толгъанча,
Тилегинчи, тилегими табханча,
Меннге джазыу Тейри эшик ачханча,
Сюелеме суратыны къатында,
Къайтарама ёмюрлюкню атындан:
«Эртде-эртде бир тилекчи болгъанды...»

(«Эртде-эртде».)

Была бары да – башкала да – поэтни къаламын кеслерине буралгъан кёб тюрлю сюжетле бла, сезимле бла, чурумла бла – бирлешиб, бир джанындан, бюгюнню адамны джашау болумун, иннетин, нюзюрлерин кесгин айыртадыла, бирси джанындан да, сынгагар бизни джердешибизни – таулу адамны сыфатын, таулу хауаны, джашауну да суратлау, ачыкълау бла къалмай, бютеу адам улуну алгъыннгы, эндиги юзюклерин, джерни къайсы этегинде джашагъанларына огъуна къарамай, лирика геройну инсанлыкъда аджашдырылмаз тюрсюнюн, сагъышларын, къайгъыларын да, алай демеклик, ич-тыш дуниясын тюз кёз туурагъа чыгъарыб, адамлыкъ шартларын тыйыншылысыча ангылатадыла, авторну кёлюн хош этмеген затланы да белгилейдиле.

Ма энтда, сёз ючюн, учсуз-къыйырсыз джашау халагъа шагъатлыкъ этген бирем-башха онглу тизгинле:

...Эй алдауукъ дуния...
Акъыллыны кёлсюз этген дуния,
Телилени чёрчек этген дуния,
Хаух болгъанын унутдургъан дуния,
Тюз инсанны унукъдургъан дуния...

(«Эй алдауукъ дуния».)

...Ёхтем Кавказ, о, шам Кавказ, джан Кавказ,
Тарихинги, дейле, энтда къан бла джаз...

(«О, шам Кавказ!»)

...Сен болурса, бир ишексиз, о, сын таш,
Бу дуняда джер бауургъа эм ауур...

(«Сын таш».)

...Ненча кере тилсиз бола къазгъанма,
Джерде кибик, джюрекде да къабырны.

(«Ахыр кюнюм».)

...Меннге къаламсыз джашау асыусуз,
Ашагъан ашым тузсуз, татыусуз.

(«Ой, заман, заман, неден да джаман».)

...Джашау мени кёб затладан айырыб,
Къабырынга ёмюрлюкге тагъады.

(«Анам».)

...Джауларымы барына да кечгенме,
Мен кесиме аллай саугъа этгенме.

(«Кечгенме».)

...Бир джазыуну ахыр, мыдах тизгинин
Къурагъанла сын ташдагъы Джети сёз.

(«Меннге дууа окъуй кет».)

...Адамлагъа суймеклигинг
Таза этед иннетинги.

(«Джашау тамал».)

...Анам, энди сен таныгъан къызынг тюл,
Мен — башхама, ушамайма кесиме:
Джюрек — мууал, кёлюм — такъыр, кюл-кёмюр...
Боз кёлскге тюшгенд эки кёзюме.

(«Анама».)

...Гюл тахтаны, буз ургъанча,
Джюрегими чанчакълай.

(«Кёкден башха...».)

...Аяздан кѳубула,
Джангурдан буюгѳа ёсесе.
О, кѳайын терекчик,
Терекле ичинде мѳлекчик.

(«Аяздан кѳубула».)

...Уланчыгѳым огѳур кюнде туугѳанды,
Джюрегимден мыдахлыкѳны кѳуугѳанды.
Бала, сеннге кѳойнум джылы бешикди,
Кѳзчюклеринг меннге джандет эшикди.

(«Не айтырма».)

...Белляу айта, сеннге шукур этеме,
Тилек тилей, джерден кѳкге джетеме.

(«Бала, сеннге...».)

...Аллах! Аллах!
Сейир тюлмюдю джашау?!
Уллу кѳабхан
Дагѳыда излейд ашау.

(«Аллах! Аллах!».)

Бир кюню — саугѳа, бир кюню — кѳаугѳа!

**«Насыб сакѳлай... ах, джюрегим,
кѳз джилтинден кѳабындынг»**

Хар бир насыблы адам кесини джашау джолунда суймеклик сезим сынаѳды, джюрек джашнаугѳа, талпыугѳа бѳлениб, келбетли, зауукѳлу заман — кюнле, айла, джылла — ашырады. Поэзияда суймекликге аталгѳан чыгѳармала, адетдеча, баш орунга чыгѳыучанла, фахмулу кѳаламчы лирика героюну сезим кѳудуретин, адамлыкѳ дараджасын, таб джашау кючюн окѳуучуну кѳз туурасына сала, терен магѳаналы, сыйлы, кѳууатлы чыгѳармала кѳатлайды, творчество болумуна кѳре джангы суратлау бетджанлагѳа атлайды.

Бу ёмюрлюк тема Байрамукъланы Фатиманы творчество къадарында да бир тюрлю бир сейир, башхаланыкъыгъа ушамагъан поэзия къудурет туудургъанды, эндилеге дери тюбемеген энчи тюрсюн бла, хайырландырылмагъан сыфатла бла, суратлау мадарла бла, къарачай сюймеклик поэзияда бусагъатха дери болмагъан хауа келтире, кимни да ангысына сингеди, эсин бёлдюреди.

...Джазгъы чагъым мени ётгенд сансызлай —
Ашыргъанма келди, кетди деб сезмей.
Джашлыгъым деб, танымайын юсю бла
Атлаб кетген болурмамы эслемей? —

деб, лирика геройну кёлюндеги, ай медет, мыдахлыкъ чекген къылланы сагъайта, поэт, иги кесек заман ашыгъыш къайтмаз джолуна саркъгъандан сора, анга джашау сормай-ормай сынатхан болумланы магъаналарын айгъакълай, бизни джердешибизни, бир къарачай джанны, инсанлыкъ халын, джюрекни ёхтемлендирген, талпытхан сезимле уяныуун, алгъа былай тюз сездире тебрегенинден башлаб, артда джазыу элтген айланчлагъа бурады, ёмюрлюк тарих джолубузну, миллет ангыбызны, тин-иннет хазнабызны, адеб-намыс сыйыбызны ышыкъларында къуралгъан бюгюнню адамны энчи халисин да кёргюзе, ингил, джумушакъ, айбат тиширыу шартланы терен, уста суратлайды.

Умут — къобанны бурма толкъуну,
Ётген кюнле да — тюбюнде ташла.
Ташха абына, толкъуннга алдана...
Кесиме амал билмедим башха.

(«Ол бир джагъада къалды тюненем».)

Джюрегим тохтаб къалгъанча
Солуусуз, джансыз.

.....

Хаух джаным эки кёзюнгю —
Ёмюр тузаггы.

(«Кюйген отдан кьалгъан кюлча».)

Джашаууму сеннге саугъа этерге
Кюч табмадым...

(«Сюе эсенг».)

Бу джашауда сен — тенгизсе,
Джагъалары тарлыкъ этген.
Мен а — гитче шоркъа суучукъ,
Джырын юзмей, сеннге элтген.

(«Бу джашауда».)

Башхалагъа ал бермейин,
Джюрегинги урлар эдим.

(«Билсем сени эшитиринги».)

Мен а:
Джюрегим — оноучум,
Насыбын
Кеси тоноучум.

(«Сеннге бир терс зат билмейме».)

Джазыуума
Къаршчы тура,
Джукъ айтханнга
Сыртны бура,
Ма бюгюннге дери
Келдим.

(«Джазыуума къаршчы тура».)

Джерни, кёкню арасында, адам ангысы сезелген-
джетелген чекледе, поэтни джити къарамы айыр-

магъан, эси бѣлюнмеген тема барды демеклик кыйы-
ынды, не да болсун, ол джангыз назму джазаргъа
учундурса, лирика геройну кѣлюн ачса. Хар инсан-
ны джюрек кыйларын ойнатхан суймеклик сезим
къайдан чыкыгъанын, къайсы джолла бла джюрюге-
нин сынгар суйген джан кеси тюзеталлыкъды, уллу,
терен сезим келтирген хауаны огъур кючюнден ай-
ный, ѳз иннетин, окъуучуну бютеу сагъышларын-
муратларын да, мийик, дуния поэзияда орунлу болгъан
дараджагъа элталлыкъды.

Биринчи той — бу орамда кѣргенме,
Тепсегенме ма ол тойда, уяла,
Тау тепсеуню оюуларын чыгъара,
Джюрегимде кыыз сезимим уяна, —

деб, «Ата юйню орамы», — атлы назмусунда дуния аш-
хылыкълагъа, джашаугъа кимни да ангысын юзюл-
мезлик бугъоула бла байлагъан огъур кючге, таза,
талпыулу сезимге биринчи ачыла, аны ызындан кел-
ген кѣзюуледе да лирика геройну зауукъ, мыдахлыкъ
сынауун, джюрек халын поэт кѣб чыгъармасында
мюкюл этеди. Кайсы бирин айтхын...

Ашхам джулдуз бюгюн мени нѣгерим,
Аны бла кѣкдед мени джюрегим...

(«Ашхам джулдуз бюгюн мени нѣгерим».)

Хаух дунияны хаух насыбын суйджуре...

(«Осият».)

Джюрегими аямадым,
Бир кѣб кыйнадым.

.....

Суймекликни билмегенни,
Суйюб джангылдым.

(«Тюз неди деб, билмегенден».)

Джаным учад, ол учхандан тоймайды.
Джюрек суюд, суюмеклиги азмайды.
Кёлюм а — аз, адамлыкыгъа базмайды,
Къаламым да арыгъанды — джазмайды...

(«Джаным учад, ол учхандан тоймайды».)

Джюрегиме сыйынмагъан умутла,
Тилек болуб джайдыралла къолланы.

(«Бу оюмлу ариулукъ».)

Узакъ, джууукъ джол таныдым,
Насыб излей да арыдым...
Джазгъанымы да къояйым,
Джашаудан да бир тояйым!

(«Джазгъанымы да къояйым».)

Джерча, тауушсуз кычырса джюрек...
Аллай кёзюуде болушад тилек.

(«Джерча, тауушсуз кычырса джюрек...».)

Сёзледен тюл, сезимледен юзюлюб,
Тюшедиле назмулагъа тизгинле.

(«Сёзледен тюл, сезимледен юзюлюб...».)

«Бу алайды!», «Бу былайды!», — деб, джюрек халын, оюмун учхара сёзле бла бегитиб къойгъанча болмай, керти джазыучуну айтымы, назму тизгини, амалсыз уллу джюк кёлтюреди, таб къат-къат бири-бири юсюне къабланганча, къаланганча, терен, учу-кыйыры болмагъан философия магъаналары, сейир таурухдача, джангы бетлери, кёзюу-кёзюую бла чыгъыб келген. Аны ючюн, керти суратлау чыгъармала не «къарт» болмайдыла, не аланы мийик дараджагъа чыгъаргъан бояулары онгмайдыла, джангы заманлагъа, джангы тёлюлеге кеслерини таркъаймазлыкъ къудуретлерин, келбетлерин ача барадыла, адамланы тин-иннет байлыкъларын ёсдюре.

Байрамукъланы Фатиманы суймекликге аталгъан назмуларында да, бирси темалы чыгъармаларында да, аллай уллу хайырлы, ашхы поэзия джетимишле аз тюдюле. Аланы окъуй, ангылай билсек.

Тамамлау

Бир ишексиз, бюгюнлюкде Къарачайны адабият, маданият кёгюнде Байрамукъланы Фатиманы поэзиясыны сейир, ариу, джукъланмазлыкъ джулдузу, теге-рекге нюр теге, анга эс бёлгенлеге игилик келтире, жарыкъ джылтырайды.

ТОТУРКЪУЛЛАНЫ КЪАЗИЙ-МУХАММАТ,
КЧР-ны Халкъ джазыгучусу,
филология илмуланы кандидаты

2015

БИБЛИОГРАФИЯ

Энчи китаблары

Суймекликни джети джолу: [назмула]. – Черкесск: Ставрополь китаб басманы Къарачай-Черкес бёлюю, 1985. – 51 с.

Кюн бешик: [назмула]. – Черкесск: Ставрополь китаб басманы Къарачай-Черкес бёлюю, 1990. – 80 с. – (Джангкылыч).

Небо назовет меня сестрой: [стихи]. – Москва: Молодая гвардия, 1990.

Бушуу китаб: [керти хапарла] 1-чи кесеги. – Черкесск: Научно-культурный центр «Истоки», 1991. – 200 с. : ил.

Бушуу китаб [керти хапарла]: 2-чи кесеги. – Черкесск: Къарачай-Черкес китаб басма, 1997. – 159 с. : ил.

Кеч тубешиу: [назмула, баллада, хапарла, повесть]. – Москва: [Барс], 2005. – 464 с.

Когда сердце горит от печали: [док. рассказы] // пер. с карачаев. А.-А. Байрамукова. – Москва: Московский Дом национальностей, 2008. – 359 с. : ил.

Джазыула: [повестле, хапарла, чам хапарла] Москва: Издательство «Эльбрусойд», 2013. – 575 с. : ил.

Джыйым китаблада

Танг джарыкъ: украин эмда къарачай авторланы чыгъармалары. – Черкесск: Ставрополь китаб басманы Къарачай-Черкес бёлюю, 1977. – С. 34-35.

Тынгысыз джюрекле. – Черкесск, 1979. – С. 23-27.

Излем. – Черкесск, 1981.

Земное ядро. – Ставрополь, 1986.

Срез времени. – Черкесск, 1988.

Так это было: национальные репрессии в СССР: 1919-1952 годы: в 3 тт. Т. 1. – С. 299-301.

Хрестоматия 5-7 кл. / Сылпагъарланы К., Эбзелени З. – Черкесск, 1995. – С. 25-237.

Ана литература: окъуу китаб - хрестоматия: 7 кл. / Суйюнчланы А. А., Лайпанланы К. Т. – Черкесск, 1998.

Ана тил / Къазаллыланы А. К. – Черкесск, 2001. – С. 18,58.

Къарачай-малкъар адабиятны антологиясы. – Анкара, 2002.

Антология литературы народов Северного Кавказа. Т. 1. – Пятигорск, 2003. – С. 749-750.

Къарачай поэзияны антологиясы (18-20 ёмюрле). – Москва, 2006. – С. 485-497.

У родного очага: сб. избр. произведений поэзии народов Карачаево-Черкесии. – Черкесск, 2011. – С. 127-131.

Горных рек нескончаемый гул: сб. стихов. – Москва, 2015.

Газетледе чыкыгъанладан бир бёлеги

Назмула: // Ленинни байрагъы. – 1976. – 19 июня.

Сау бол, джашагъанынг ючюн: // Ленинни байрагъы. – 1979. – 14 июля.

Сабий кёзле // Ленинни байрагъы. – 1979. – 6 сент.

Джырла, атам: [назмула] // Ленинни байрагъы. – 1982. – 4 февр.

«Кёк эртденни эрий баргъан бояуу: [назмула] // Ленинни байрагъы. – 1989. – 14 дек. – С. 4.

«Нени унутсам да...»: [«Бушуу китабны» кесеги] // Ленинни байрагъы. – 1989. – 14 дек. – С. 4.

Соруула, оюмла, сагъышла; Сабийле, сабийле, сабийле: [публицистика] // Къарачай. – 1992. – 13 февр.

«Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа»: Энтда Чокуна афендини юсюнден // Къарачай. – 1992. – 21 май.

Тыбыр ташны джылыуу: [назмула] // Къарачай. – 1992. – 28 мая.

Тёрттизгинле // Къарачай. – 1992. – 6 июня.

Той барады: [назмула] // Къарачай. – 1992. – 11 авг.

Биринчи той: повестден юзюк // Къарачай. – 1993. – 10 март.

Халкъыма: [назмула] // Къарачай. – 1993. – 17 нояб.

Асыл болсун: // Къарачай. – 1993. – 31 дек.

Бешик джырым: // Къарачай. – 1999. – 10 апр.

Джюрек: // Къарачай. – 1999. – 7 авг.

Ата юйюмде: // Къарачай. – 2001. – 31 янв.

Миниатюрала (лирика) // Къарачай. – 2002. – 10 апр.

Мен тепсейме атам бла: [назмула] // Къарачай. – 2002. – 8 июль.

Джангы джыл: // Къарачай. – 2003. – 13 янв.

Ариу сёзле кюсеген «эрке киши»: [чам хапар] // Джамагъат. – 2003. – 11 марта. – С. 76.

Ёмюр джарты – арабыз: [назмула бла монологла] // Къарачай. – 2003. – 15 авг.

Мен энтда къайтырма: повесть // Къарачай. – 2003. – № 73, 75.

«Джудузлада – ёмюрлюкню барыуу...»: [назмула] // Джамагъат. – 2003. – 25 марта. – С. 12.

- Тилингден тартадыла: [монолог] // Къарачай. – 2003. – 6 март.
- Жырсыз адам...: [назмула] // Заман. – 2003. – 26 авг. – С. 3.
- Сегизтизгинле // Къарачай. – 2004. – 10 март.
- Тепсей эди анам...: [хапарла] // Къарачай. – 2005. – 21 сент.
- Хоншула: [хапар] // Къарачай. – 2008. – 17 янв. – С. 4.
- «Фатима» атны...: [назмула] // Къарачай. – 2008. – 14 авг. – С. 3.
- Акканы джыр юлюшю: [хапарла] // Къарачай. – 2008. – 14 авг.
- Дёле тюзю: [назмула] // Эльбрусид. – 2009. - № 6. – С. 3.
- Джюрегинден кюн тийген: [Хубийланы Магометни эгге тюшюре] // Къарачай. – 2009. – 16 апр. – С. 3.
- Байрамукъланы Фатима: [назмула] // Минги Тау. – 2013. – № 6. – с. 177–187.

Орус тилде

- Две горы: [подборка стихов] // Дон. – 1979. - № 5. – С. 119-120.
- Подборка стихов // Ставропольская правда. – 1985. - № 115.
- Баллада о материнском сердце: [подборка стихов] // Дон. – 1985. – № 3. – С. 95.
- Спой, отец: [подборка стихов] // Ленинское знамя. – 1988. – 7 ноября.
- Себя не разгадала: [подборка стихов] // Ленинское знамя. – 1989. – 14 янв.
- «Пусть никогда не поседеют чувства...»: [подборка стихов] / пер. Н. Скребова // Литературная Россия. – 1989. - № 5.
- В день рождения: [подборка стихов] // Ленинское знамя. – 1989. – 11 авг.
- «Что ты знаешь о душе моей?»: [подборка стихов] // Тамбовская правда. - 1990. - № 45.
- Подвенечная шаль; Выпавшие из гнёзд: // Так это было: национальные репрессии в СССР. 1919-1952 годы. Т. 1. – М., 1993. – С. 299-302.
- За днями дни, проходят быстро годы: [подборка стихов] / пер. И. Елисеева // Половецкая луна. – 1994. - № 1 (8). – С. 10.
- Пять тысяч дней и ночей: [отрывок из «Книги скорби»] // Эльбрусид. – 2006. – С. 20-21.

Родной язык: [подборка стихов] // Эльбрусоид. – 2008. – № 5. – С. 2.

На языке матери. Эльбрусоид. – 2008. – Юбилейный номер. – С. 25-27.

«Пусть никогда не поседеют чувства...» [подборка стихов]: // День Республики. – 2010. – 28 сент. (№ 199-200).

«И любовь, и дорога» [подборка стихов] // Горных рек нескончаемый гул: Карачай и Балкария в стихах русских поэтов, карачаево-балкарская поэзия в русском слове. Сборник стихов. Составитель М.И. Синельников. Москва, 2015. с. 211.

Чыгъармачылыгыны юсюнден

Хубиев О. Джашаугъа суймеклик // Ленинни байрагы. – 1985. – 17 окт.

Байрамукъланы Халимат. Ал сёз орнуна // Гюрбеджи. – Черкесск, 1987.

Простой напев: [об участии Ф. Байрамуковой на 9-м Всесоюзном совещании молодых писателей в Москве] // Ленинское знамя. – 1989. – 11 авг.

Приняли в Союз писателей: [Ф. Байрамукову] // Ленинское знамя. – 1991. – 27 нояб.

Ортабаева Р. Нельзя читать без слёз. [о кн. «Книга скорби»] // Ленинское знамя. – 1992. – 30 окт.

Аппаланы Билял. «Бушуу китабны» юсюнден. // Къарачай. – 1992. – 28 май.

Тотуркзулланы Къ.-М. Иннети – назму тизгинлеринде // Эркин дуня. – Черкесск, 1999.

Фахмуну джолу: [Байрамукъланы Фатиманы 50-джыллыгына аталгъан материалла] // Къарачай. – 2003. – 15 авг.

Поэзия кёгюбюзню эгечи: [Байрамукъланы Фатиманы 50-джыллыгына аталгъан материалла] // Минги Тау. – 2003. №6. с. 161-173.

Джазычула джазычуну юсюнден: // Кеч тюбешиу. – М.: Барс, 2005.

Байрамукъланы Н. Сагъышланы ашхы шартлары. // Кеч тюбешиу. – М.: Барс, 2005. – С. 438-456.

В её стихах – музыка её души: [крат. слово о поэте] // День Республики. – 2003. – 7 авг.

Хаджилени Т. Джюрегинден сейирсине, къууана, мыдахлана... // Заман. – 2003. – 26 авг. – С. 3.

Какушланы Х. Джюреги, къаламы да тынгысыз: [«Кеч тубешиу» китабны юсюнден] // Къарачай. – 2005. – 19 авг. – С. 4.

Карабашева Н. Идущая дорогами любви // Вести гор. – 2005. – 12 сент.

Поэзияны байрамы [«Къарачай поэзияны антологиясы» китабны презентациясы бла джазыучу Байрамукъланы Фати-магъа «Къарачай-Черкес республиканы халкъ поэти» сыйлы ат аталгъаныны юсюнден] // Къарачай. – 2007. – 21 апр. – С. 1.

Какушланы Х. Адамланы сезимлерин уята // Къарачай. – 2008. – 19 авг. – С. 3.

Хубийлени Н. Керти фахмуну джарыгъы // Къарачай. – 2008. – 14 авг. – С. 3.

Хатууланы Р. Заманда ызын къоялгъан // Къарачай. – 2008. – 14 авг. – С. 3.

Акачиева С. М. Методика изучения карачаевской прозы в высшей школе [Ф. Байрамукова «Когда сердце горит от печали»] // Наука. Мастерство. Искусство. Карачаевск, 2009.

Накохов М. Чтобы сердце не жгло от печали: [презентация кн. в Доме печати] // День Республики. – 2009. – 3 февр. (№ 25). – С. 3. и кн. Джазула. – М.: Эльбрусид, 2013. С – 555-558.

Накохов М. Чтоб сердцам не гореть от печали... [о кн. «Когда сердце горит от печали»] // Эльбрусид. – 2009. – № 6. – С. 90-91.

Накохов М. «Пусть никогда не поседеют чувства...» // День Республики. – 2010. – 28 сент. (№ 199). – С. 7.

Под грифом фонда. [Интервью с Ф. Байрамуковой в связи с 10-летием фонда «Содействие развитию карачаево-балкарской молодежи «Эльбрусид»] Эльбрусид. – 2013. – Юбилейный номер. – С. 61-64.

[Инф. о присвоении звания «Заслуженный работник культуры КЧР» в связи с 10-летием фонда «Содействие развитию карачаево-балкарской молодежи «Эльбрусид»] // Черкесск: вчера, сегодня, завтра. – 2013. – 18.

Накохов М. По законам любви и добра. К 60-летию со дня рождения писателя. // День Республики. – 2013. – 15 авг. (127) – С. 3 и Эльбрусид. – 2015. – № 14. – С. 62-68.

Мусукаланы С. «Артыкъ халал бол...» // Минги Тау. – 2013. – № 4. – С. 170-187.

Суймекликни джети джолу: [Байрамукъланы Фатиманы 60-джыллыгъына аталгъан материалла] // Къарачай. – 2013. – 15 авг. (№65) – С. 3

Гуртуланы С. Дерс китабны окъуйма. // Джазула. – М.: Эльбрусид, 2013. С – 533-545.

Какушланы Х. Джазыучу бла тюбешуу. // Джазыула. М.: Эльбрусид, 2013. С. – 547-551.

Духовная стойкость народа и доброта [О жизни и творчестве Ф. И. Байрамуковой] // Знаменитые люди Кавказа. Составитель А. А. Бетуганов. Нальчик, 2013.

Вся жизнь – творчество; к 60-летию со дня рождения Ф.И. Байрамуковой: памятка читателю (Государственная национальная библиотека КЧР им. Х.Б. Байрамуковой, инф.–библиогр. отд.4 сост. Мижева Т.И., – Черкесск, 2013. – 39 с.

[Лауреаты медали Ислам-бия Крымшамхалова за 2013 г. Номинация «Литература». Ф. И. Байрамуковой за книгу прозы «Джазыула»] // Известия карачаевского НИИ им. А. И. Батчаева. Вып. 10. Черкесск: ИКО «Аланский Эрмитаж», 2014.

Кареева З. Карачаевская литература. // Карачаевцы. Балкарцы. М.: Наука. 2014. С. –706-707.

БАШЛАРЫ

Авторну тосюнден	3
СЕЙИР ТЮЛМЮДЮ ДЖАШАУ?! (Сегизтизгинле)	5
«Биргебизге биз не алыб келгенбиз?..»	6
«Къыйналсам да...	6
«Хар бирибизни джюрегибизде ...»	6
«Ат биледи ауурлугъун джюгенни...»	7
«Кёк эртденни эрий баргъан бояуу...»	7
«Аллах! Аллах!..»	7
«Тенгинг ёлсе...»	8
«Сюймеклик джол тынч болуб...»	8
«Анамы аты – къабыр ташха джазылды...»	8
«Сагъышымы, алгъышымы...»	9
«Къара сагъыш...»	9
«О, къолла, къолла...»	9
«Сабий чакъда, ана...»	10
«Ёмюрню джюгюн элте сыртында...»	10
«Юй ишлерге, сайлаб алыб, таб джерни...»	10
«Юреннгенимча, къачан эсе да...»	11
«Къанатларын джыйыб къойгъан чыпчыкъча...»	11
«Джыламукъла...»	11
Доммайда	12
«О, муратым, джюрегими сураты...»	12
«Бу дуняда иги бары хаухду...»	12
«Ушакълада, джаякъ джабмай...»	13
«Сёзлерими къулу болуб джашадым...»	13
«Ётюрюкню сауут этген оноучу...»	14
«Гюнах – джерде, сууаб кёкде ыз къоя...»	14
Эй, алдауукъ дуня...	14
«Мен джашайма апрелде...»	15
«Джерни кесиб, бусхул-бусхул этгенбиз...»	15
Миллет эни	15
«Узакъ кёкде боз булутла...»	16
КЪЫЗЫНГ ДА БОЛДУМ, ЭГЕЧ ДА БОЛДУМ...	17
Сюеме алай...	18
Кёкге джудуз тюйреген	18
Мен да алайда болур эдим	19
Эртде-эртде	20

Биз төлюню неди борчу?	22
«Тюз неди деб, билмегенден...»	23
Ёмюр джарты – арабыз	23
«Джашау – китаб...»	25
О, шам Кавказ!	25
Мен тепсейме атам бла. <i>Эгечим Лайпанланы Айшатха</i>	26
Амману кюмюш чапчлары	27
«Заман табыб келелмейин...»	28
Тилегинг бла джерни юсюн тазала	29
Къазма уру	30
Тойда. <i>Эгечим Наурузланы Зухрагъа</i>	30
Джолум. Джашауум	31
Ахыр кюнюм	32
«Ала кийиз, оюуларынг – сезимле...»	33
Осият	33
«Джангур къуя, кёк кюкюрей...»	34
Болуш меннге	35
«Болумлума, деб айтмайма кесиме...»	35
Аджашханма...	36
«Сюелеме...»	37
«Элли таугъа ёрледим...»	38
Байрамукъланы Халиматха	38
Бирге тилек тилейик	39
Уруш оту – зорлукъ джолну байрагъы	39
«Аллах къарайды бизге...»	40
Отлукъ таш бла Айдакку	40
Чегетде	41
«Кёлсюз джюрек...»	42
«Кёлюм – джайда...»	42
«Гюнах джюгюм, сыйлы Аллах, уллумуд...»	43
Ушат мени	43
Кюзюден меннге къарагъан кёзле	44
«Ой, заман, заман...»	45
Джылы Сууда	45
Учкулан	46
Хурзукда	47
Къарт Джурт	47
Дёле тюзю	48
Ата джуртум	49
Сизге – бюсюреу	50
Айтыула	50
Бояула	51
Анам	51

Къарнашым Ачахматха	53
«Келдиле джылла...»	54
«Ёмюрлюкден...»	54
Сюйюлюрге сюйгенинге сюйюне	55
Ата джуртну ауазы (д ж ы р)	56
Ана тилим	56
Керти сёзге къуллукъ эте...	58
«Бу дуняда мен сюймеген не барды?...»	59
«Джашаууму сюймекликге къул этиб...»	59
«Орам бугъад...»	60
Халкъыма	60
<i>Сонет джоппу</i>	
«Ташла, Ташла... Таулугъа ант къарнашла...»	62
1. Къадау таш	62
2. Тыбыр таш	63
3. Тирмен таш	63
4. Отлукъ таш	64
5. Къол таш	65
Сын таш...	65
Тау джуртунда	66
Джангы ёмюр	67
«Къайсы тизгин менден хапар айталыр...»	69
Илхам	69
Сейирсиниу	70
«Ол бир джагъада къалды тюненем...»	71
Джашау сеннге...	71
Кечгенме...	72
«Джашлыгъымы къартлыгъымыд?...»	73
Меннге дууа окъуй кет...	74
Тынгылау	75
Уллу тэлеу	76
Соруу керекмиди?	76
«Кимди сени джан тенгинг?...»	77
Умутуму унутуб...	77
Таулагъа сюймеклик	78
«Джазгъы кече бугъундурду гюллени...»	78
Айсан джангур	79
Къачхы джангур	80
Джерни джашил бауурунда	81
Бу оюмлу ариулукъ	82
«Тюбсюз кёлча, адам эси теренди...»	82
«Мадарлымы игиди?...»	83
Турнала	83

Бек сюеме	84
Энтда келди жарыкъ джаз	85
«Къолан этиб кѣкню зыккыл булутла...»	86
Хаух дуняда хаух болмай	86
Заман	87
Тамбла кюнюнг бир онгса	88
«Фатима» атны...	88
«Сюймеклигим – джюрегимде...»	89
Атам	90
Джатдай	91
«Акьтамакъ». <i>Семенлени Исмаилгъа</i>	93
Керим бла ушакъ эте турама. <i>Отарланы Керимге</i>	93
Къулийлени Къайсыннга	94
Отарланы Омаргъа	95
Сѣз бла къама	96
Ата юйюю орамы. <i>Эгечлериме</i>	97
Тыбырым	98
Сюймеклигим ълмегенин айтыргъа...	98
Кюрешеме	99
Мен джюземе билгенимча	100
«Бушуусуз да агъарады...»	101
Мен къарайма къор кѣзле бла дунягъа...	101
Ётгюрлюкге джол къойдум	102
Соруулагъа ким берелир джууабны толугъа?	102
Джыры болгъан...	103
Джашау тамал	104

БЕШИК ДЖЫРЫМ 105

Бала, сеннге...	106
«Мени джудуз балачыгъым...»	106
«Белляу, белляу, белляу, белляу, бал бала...»	106
«Улан тууду!...»	108
«Белляу, белляу, белляу, белляу, дейме мен...»	108
«Шукур эте Аллахха...»	108
Дейме, сеннге	110
Сен меннге ышардынг	111
Не айтырма?	111
Уланчыкъ	112
Джудуз ѳссе...	113
Сюйюмчю джудузчукъ	114
Чакъырады	115
Башха ѳмюрню джашыса	115

Джашил гюл	116
<i>Сабийлеге</i>	
Гютдючюк	117
Джау джангур	122
Джырчыкъ	122
СЕН БОЛМАСАНГ КЪАТЫМДА...	124
Джер бошалыб, кёк башланган чекледе	125
«Кюйген отдан къалгъан кюлча...»	126
Джюрегимде арманым	126
«Суу джагъада къуу терекча...»	127
«Джазларыбыз кёл бермейин ётдюле...»	127
«Кесинг не узакъ кетсенг да...»	128
Джабалакъ къар	128
Сюе эсенг...	129
Бу джашауда	130
Тюл эсенг а...	130
Кёкден башха...	131
«Емюрлюкге джюрегиме...»	132
«Мени киши алдар, марар деб...»	132
Тутмакъ этсенг...	132
«Сакъладым...»	133
Меннге саугъанг	133
Джер этегинде...	134
Джолума къарайма	134
Аллай сёз джокъ эсе	135
«Кече кирди сагъышыма...»	136
Унутулмазлыкъ ингир (д ж ы р)	136
Насыб келсе... <i>Лайпанланы Тамарагъа</i>	137
Унутма атымы	138
Мен кетейим	138
«Джазыума къаршчы тура...»	139
Ийнанма	140
«Ётген кюнню тубънында...»	140
Билсем сени эшитиринги...	141
Сайларбыз бир джол (д ж ы р)	142
Не хапарынг барды...	142
Кёрдюм сени...	143
«Кюн таякъчыкъ къоннган кибик гюлчюкге...»	144
Сен болмасанг...	145
Джангур джауду джюрекде	146
Джангкъылыч	147

«Сёзлерингде болгъан...»	148
«Сеннге бир терс зат...»	148
Джукъ айтмайын...	148
Мен байлайым джарангы...	149
«Ышаргъанынг джюрегиме от салгъан эсе...»	150
«Джазама мен...»	151
Джокъду сени терслигинг (д ж ы р)	152
«Кёкде – джулдуз, джерде – къундуз...»	152
«Аяздан къубула...»	153
«Кёбдю, кёбдю мени сеннге айтырым...»	153
«Джюрегиме салсанг эди къолунгу...»	154
«Бир тамчыдан башланнганча шоркъа суу...»	155
«Акъ дунямы къара бла боядынг...»	156
«Тюбешиуге минг къор болсун...»	156
«Мен хазырма кёб затынгы кечерге...»	157
«Солтан болсам эд...»	158

ТЁРТТИЗГИНЛЕ 160

БИР-ЭКИ ТИЗГИН 173

БАЛЛАДАЛА 181

Джолоучу	182
Эски бешик	205
Чилле джаулукъ	207
Къобуз. <i>Хаджилени Танзилягъа</i>	211

ДЖАЗЫУЧУНУ ДЖАЗЫУУНУ ЮСЮНДЕН 217

<i>Мусукаланы С.</i> «Артыкъ халал бол»	218
<i>Какушев Х.</i> «Джолоучу» («Путник»)	228
<i>Хатууланы Р.</i> Заманда ызын къоялгъан	233
<i>Байрамукова Н.</i> «Чилле джаулукъ»	237
<i>Карабашева Н.</i> Идущая дорог `ми любви	240
<i>Берберов Б.</i> «Антивоенная направленность женской карачаевской поэзии» (Х. Байрамукова, Ф. Байрамукова)	244
<i>Батчаева Т.</i> «Судьбу родимого народа...».	246
<i>Байрамукова Х.</i> «Слово об авторе»	248
<i>Тотуркзулланы К.-М.</i> «Кёкге джулдуз тьюреген»	249

Библиография 268

Фатима Ибрагимовна Байрамукова

ПУТНИК

Стихи
Баллады

На карачаевском языке

Редактирование и корректорская вычитка —

К.-М. Н. ТОТУРКУЛОВ

Оформление, художественное редактирование,
компьютерная вёрстка и графика — *А. Я. УНЕЖОВА*

Технический редактор *О. А. АХМЕТОВА*

Подписано к печати 28.10.15.

Формат 84x108/32. Бумага офсетная.

Гарнитура «NewBaskervilleСТТ». Печать офсетная.

Усл. печ. л. 14,7. Усл. кр.-отт. 15,5. Уч.-изд. л. 11.

Тираж 250 экз. Заказ № 0127.

РГБУ «Карачаево-Черкесское
республиканское книжное издательство».
369000, г. Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати.

Отпечатано с готового оригинал-макета в ОАО «Полиграф-ЮГ».

385000, г. Майкоп, ул. Пионерская, 268.

Тел. для справок: 8(8772) 52-23-92. E-mail: guripp2@yandex.ru.

Б 187

Байрамукова Ф.И. Путник. РГБУ «Карачаево-Черкесское республиканское книжное издательство», 2015.—280 с.

ISBN 978-5-7289-0331-4

В новой книге — «Путник» — Народного поэта Карачаево-Черкесии, члена Союза писателей и Союза журналистов России Фатимы Ибрагимовны Байрамуковой представлены её избранные произведения, созданные в самых разных поэтических жанрах.

Читатель также познакомится с некоторыми литературоведческими исследованиями и отзывами на творчество автора.

84 (2Рос-Кара)6

Б 4702280200-4 4-2015
9П1(03)-2013